

**Empresakunamanta, runakunapa
kawsaynin waqaychaymanta
suyuntinpi ruranapaq allichakuy**

2021 - 2025

PERÚ

Ministerio
de Justicia
y Derechos Humanos

**BICENTENARIO
PERÚ 2021**

© Justicia, Runapa kawsayninkunamanta Waqaychaq Ministerio
Calle Scipión Llona 350, Miraflores, Lima 15046
Teléfono (01) 204-8020

Ñawpaq riqsichisqa: Octubre killa 2021 wata

Tiraje: 2000 ejemplares

Hecho el Depósito Legal en la Biblioteca Nacional del Perú N° 2021-12830

Empresakunamanta, Runakunapa Kawsaynin Waqaychaymanta Suyuntinpi Ruranapaq Allichakuy (PNA) 2021-2025 nisqaqa huk qapaq qillqam llaqtapi kamachinapaq Runakunapa Kawsaynin Lliw Umalliqpa rurachisqa, Resolución Viceministerial N° 01-2019-JUS nisqanmanhina kamachisqa. Kay qillqapim kachkan, churasqa, lliw llamkaqkunapa iskay rimanakusqapi rimarisqanku chay yachay-ninkunam huqarisqa kachkan, PNA 2021-2025 takyachiqnin siqipis.

Justiciamanta, Runakunapa Kawsaynin Waqaychaymanta ministro: Aníbal Torres Vásquez
Runakunapa Kawaynin Waqaychaymanta, Justiciaman Yaykunapaq Viceministerio Umalliq: Guillermo Julio Vargas Jaramillo

Runakunapa Kawaynin Waqaychaymanta Lliw Umalliq: Edgardo Gonzales Rodríguez Gómez

PNA 2021-2025 qispichiypi Lliw huñunaq: Federico Chunga Fiestas

PNA 2021-2025 qispichiypi llamkaqkuna kanku: Mónica Peceros Suárez,
Carlos Chunga Yesquén, Ximena Solórzano Salleres, Francisco Mamani Ortega

Qillqa Qisichiypi umalliq: Carlos Chunga Yesquén

Qillqa allichapaq, tupachiq: Dany Cruz Guerrero

Runa simiman tikraq: Alcides Ruiz de la Vega Tenorio

Siqisqa hinataq Ñiqichisqa: © Kipu Visual S.A.C.

Allin kananpaq allichapay, siqiy, tupachiy, ingles, qichwa, aymara simiman chimpachinapaq América Latinapi, Caribepi Empresapi Allin Llamkanapaq yanapaq (CERALC) nisqanmi qullicharqan, chaytam rurachin Tukuy Suyukunamanta Llamkaqkuna Huñunakuq (OIT), Europamanta Huñunakuq, Yana-panakunapaq, Qullqi Hapiy Mirananpaq Huñunakuq (OCDE), chaynallataq Runakunapa Kawsaynin Waqaychanapaq Tukuy Suyukunamanta Huñunakuqpa Qapaq Kunasqa (ACNUDH). Qillqasqa riqsichisqa, chaynallataq, Friedrich Ebert Stiftung (FES) nisqatam riqsikuniku paykunapa yanapakuy-ninwanmi riqsichisqa karqa.

Lima, Perupi qillqasqa

EMPRESAKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAYMANTA SUYUNTINPI RURANAPAQ ALLICHAKUY 2021-2025

QALLARIYNIN	9
I RAKI EMPRESAKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAYMANTA	
IMAYNATAQ WAMAQ SUYUNTINPI ALLICHAKUY RURASQA KARQA	11
1.1. Ñawpaq kasqan, imakunam muyuriqnin	11
1.2. Imayna Rurasqa: PNA takyananpaq chaypura rimanakuy	16
1.3. Ruraypi imayna puririsqan	24
Huk Puririy: ruraqkuna minkay	25
Iskay Puririy: Yachay qispichiy, takyachiq siqipas	25
Kimsa puririy: ruranakuna, qawachiqkuna, chayanakuna qispichiy	28
1.4. Ruraypi pikunataq Rurarqaku	29
Rurachinapaq Kamachikuypi Llamkaqkuna	29
Empresayuqkuna	30
Huñunakuspa Llamkaqkuna	31
Hinapi paqariq ayllukuna	32
Llamkaqkunamanta huñunakuy	32
Tiqsimuyukuna	32
Tukuy suyukunapi wakchakunarayku llamkaqkuna	32
Tukuy suyukuna yanapanankurayku huñunakuq	33
II RAKI EMPRESAKUNA, RUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAY IMAYNATAQ KACHKAN	34
III RAKI YACHAY HUQARISQA TAKYACHIQ SIQI: MAYPITAQ RURAKUNQA	42
3.1. yachay huqarisqa, takyaq siqimantam imatataq nin	42
3.2. Tukupaypi ima nisqankunamanta	45
Yachayta Huntapachina	45
Imaynatataq allinta qatipana	45
Mana kamachikuymanhina qullqi hapiy	46
Chuya, mana pantay, millay llamkaqkuna qulluchiy	46
Llaqtapi chaqwanakuy	47
Munasqamanhina ruray, huñunakuspa rantinakuy	47
Warmakuna llamkachiy	48
Warmikuna	49
Paya machu runakuna	49
Afroperumanta llaqta	49
Sasa rurakuy atiq runakuna	50
Runapa kawsaynin Waqaychaq runakuna	50

LGBTI runakuna	51
Hawa suyumanta hampug runakuna	51
Hinapi paqariq llaqtakuna, Manaraq Hatun llamkayta qallarispa llaqta tapukuy.....	52
Pachamama Hukmanyamanmanta Yachay Huqariy (EIA)	52
Hatunsupi allpa ruruchiy.....	53
Mina Hurquy	53
Hidrocarburokuna	54
Kamachikuyman, mana kamachikuymanhinapas allichay	54
Privadopa Waqaychaynin	54
Kallpa hapiriy, policiakunawan rimanakuy	54
IV RAKI MAYMAN RINANPAQ YACHAY, CHAYANAN, RURANAN, RIQSICHIQKUNA, CAYANANKUNA	56
V RAKI RURAY, QATIPAY, CHANINCHAY, KUNANCHAY EMPREKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWDAYNIN WAQAYCHAYMANTA SUYUNTINPI ALLICHAKUYTA	137
5.1. Empresakuna, Runakunapa KawsayninWaqaychay ruranapag Kamachikuykuna, tukuy suyukunapi kamachikuykunapas chaymanhina ruranapag	137
5.2. PNA 2021-2025 Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiy	137
5.3. PNA 2021-2025 nisqapa imayna qatipay, chaninchay kunanyachiypas puririyin.....	138
WILLAKUSQANKUNA	141

RIQSICHIY

Empresakunamanta Runakunapa Kawsayin Waqaychaymanta Suyuntinpi Rurananpaq Allichakuy (PNA) 2021-2025, wamaqmi suyunchikpi, America Latinapi Alianza Pacificopipas kimsa kaqmi, kayqa Estadopa kamachikuyninmi, munachkanmi empresakunapa llamkayninpi runakunapa kawsaynin waqaychayta. Chaymantapas, kayqa, sasawan unaypi achka yanapakuywan qispichisqam, yanapakurqakum enero killa, 2019 watamanta, 132 Estadopa llamkaqnin wasikuna, empresayuqknas, hinapi paqariq ayllukuna, llamkaymanta huñunakuqkuna, huñunakuspa llamkaqkuna, tukuy suyukunapi wakchakunarayku llamkaqkunawan, tukuy suyupi yanapaqkunapas.

Allichakuy (PNA) 2021-2025, wamaqmi suyunchikpi, America Latinapi Alianza Pacificopipas kimsa kaqmi, kayqa Estadopa kamachikuyninmi, munachkanmi empresakunapa llamkayninpi runakunapa kawsaynin waqaychayta. Chaymantapas, kayqa, sasawan unaypi achka yanapakuywan qispichisqam, yanapakurqakum enero killa, 2019 watamanta, 132 Estadopa llamkaqnin wasikuna, empresayuqknas, hinapi paqariq ayllukuna, llamkaymanta huñunakuqkuna, huñunakuspa llamkaqkuna, tukuy suyukunapi wakchakunarayku llamkaqkunawan, tukuy suyupi yanapaqkunapas.

6

Arí nisqanmi rurakunapa kawsaynin waqaychaymanta Llaqtakuna kamachikunapaq aswan allin karqa, wamaqlaraqmi empresayuqkunata minkachkan, Estadowan kaypi kуска llamkanankupa, llaqtapi llapan ruraqkunatapas minkarqam runakunapa kawsaynin waqaychaypi empresakuna allín qatipasqa kananpaq. Manam chayllachu karqa. Kay llamkanapaq allichakuy qispichinapaqqa, imayna rurasqa kananpaq, 23 yachay huqarisqamanta rimanakuy, takyaq siqikuna chaninchasqam karqa, kaymi qawachiwanchik tukuy ruraqkunawan rimanakuy allinpunim takyaq qispinanchikpaq. Allin iñiywanmi rimanakurqaku, chayhinalla, kuskanchaspa, tukuy llaqtata qawarikuspa, lliwwan kuskanchakuyta maskaspa; chaywanmi rimanakuykunata qispichisun, tukuy rimariyta uyarispa, chaytam huqarina chaykunapas yachaywan allin llamkananchikpaqmi hinaspa llapanwan kuskanchakuspa llapanchikpaq llamkasunchik: runahina kananchikpaq, empresa llamkapakuq runakunapas allin kawsanankupa, aswanqa sasachakuypi kaqkuna, warmikuna, warmakuna, wayna sipasyaqkuna; hinapi paqariq ayllukuna, afroperumanta runakuna, LGBTI runakuna, sasa rurakuy atiq runakuna, hawa suyumanta hampukuqkuna, paya machukuna, wakinkunapas.

ONU pusariq kamachikuykuna nisqanmanhina Empresakunamanta, Runakunapa kaewsaynin waqaychaymanta, OCDE Tukuy niraq suyukunapi Empresakunapaq kamachikuymanta, Tukuy niraq suyukunapi empresakunapaq Kimsaman Rakisqa kamachikuykuna, OIT nisqapa llaqtapaq kamachikuyninkuna, qapaq llamkanakuna, hukkunapas, PNA nisqatam hapin, allin qatipayqa llapan empresakuna llamkananpaqmi, chaynapim qullqita hapinanku. Chaywanmi aswan allinta rantikunqa, muyuqriqninpi runakunawanmi aswan allinta huntanakunqa, allin llamkasqanta yachaspa runakuna aswan empresapi iñinqaku, allin llamkaq runakunatapas waqaychanqaku, huk hatun qatukunaman yaykunqa, achka qullqita manukunman, llamkaqkuna waqaychananpaq yanapakuyta haypanman mana ancha qullqiwan, llamkaynin musuqyanman, ruruchisqa llamkasqa aswan rantisqa kanman, huk allinkunapas; nichwan, aswan allin llamkananpaq, ruruchinanpaq ancha allinmi kanqa, chayna llataq Peru suyu takyaq qispinanpaqpas allinmi kanqa.

Estado hina, Llaqta runahinapas qullqi hapiytam kallpanchanachik chiqapta llapan runa allin kawsay haypananchikpaq, manam achka qullqi haypayllachu, chaypas allintaqmi. Chaykunam, allin llamkananchikpaq kanan, allin qullqi chaskikuq, allin waqaychasqa, mana unqusqa kananchikpaq, mana kamachikuymanhina llamkaytam qulluchina, tukuy niraq runamasinchiktam yupaychana, tukuy niraq chiqnikuytam qulluchinanchik llamkayninchikpi, rantiypi, rurukuna rigsichiypipas. Pachamaman-chiktapas aswanmi allinta waqaychana, llamkayninchik ayllunchikpa kawsayninwan allin tupaqmi kanan, llaqta ñawpaq tapurikuy, hinapi paqariq ayllukunatam yupaychana, llaqtapi chaqwatam utqayman yachaywan amachana, mana pantaspa kawsaytam kallpanchana, huk niraq allin kawsaykunatapas. PNA nisqa, allin llamkachisqaqa allinpunim kanman Peru suyunchikpi runakunapa kawsaynin waqaychay yachananchikpaq hinaspa llapananchikpaq allin kawsay haypananchikpaq, kaymi sasa llamkayninchik kachkan, ichaqa chaynam kanan, kay iskay pachak wata Peru Suyunchik Qispichisqa kasqanpiqa aswan allinmi kanqa.

Llamkay qispinapaqmi, PNA churamun tukuy ruranakunata, tukuy llamkaqkunapa yachaynin huntapachiy, sapa kama kasqankuta qawarikuspa. Chanallataq, Etadom qatipanqa empresakunata llamkasqan willakunanpaq, kikinmanta, ñawpaqman, imayna llamkasqankumanta allin qatipay chaymi aswan kallpanchanqa privada empresakunata hinaspa chayta qawarikuspa runapa kawsayninta mana sarutanqachu aswan amachanqa. Chayna kaptintaq, llaqtapa empresakunapas Estadopa arí nisqanmanhina lliw qawanankupaq allinta llamkanan. Allin kamachikuy, Estadopa allin patachaynin kallpanchanam kachkan, llaqta chaqawa amachanapaq, mana pantaspa, millay llamkayta qulluchina, mana kamachikuymanhina llamkayta qulluchinapaq, llamkaypi kamachikuykunata tukuy suyukunapi kamachikuykunaman tupachina, llaqtapaq imakuna rantina kamachikuyta kallpanchana, llaqta runapaq ñankunata rurachina, utqaymantaq allichapunapas.

Lliwqa 97 ruraykunam, 150 qawachiqkuna, pichqa siqipim rakinasqa kachkan, 13 haypanakuna, Kamachiqpa 21 llaqtapaq llamkaqkunatam kuskanchan, rurayninkumanhinam, Poder Judicial yanapan, Ministerio Publico, Academia Magistratura, Llaqta Waqaychaq, suyukunapi umalliqkuna, hukuna llamkaq wasikunpas. Kaykunatam Estado ruranan, ichaqa aswan allinmi kanman emprekunawan, lliw llaqtapi ruraqkunawan, chaypuralla yanapanakunmanku, qullqitam llaqtaman risichinan, sapakamam llamkayninkuta qispichinanku.

Kay rimanakuykunaqa tuparqa Tukuy Llamkaqkunamanta Mesapi allinta llamkaptinkum. Allintaqmi karka qallariyninmanta Empresakunamanta Runakunapa Kawsaynin Waqaychaymanta ONU, Oacnudh, la OIT, OCDE, Unión Europeapa America Latina Caribepi Empresakunapa Allin Llamkanankupaq (Ceralc) yanapakuyninwanmi, chaynallataq Alemaniamanta embajada, Paises Bajos, Reino unido, Suecia, Suiza, Friedrich Paqarichisqa Ebert, Españamanta Cámara; ONG nisqakuna, Pachamam, Pachapa kaqninkuna, Perumanta Llaqta Pachamama Waqaychaq; Kamachikuymanhina Llamkay, Qispinapaq Ruiz de Montoya Tiqsimuyumanta, Mineriamanta Hatun Yachay Wasi, Takyay Pacifico Tiqsimuyumanta, Llaqtawan Kamachikuy, Runakunapa Kawsaynin Waqaychaq Yachay Wasi Pontificia Catolica del Peru Tiqsimuyumanta.

Chaynam, PNA ruray chaynallataq qinasqa llamkayniymi qawachiwanchik tukuy niraq llamkaqkuna huñunakusqanta, kunanqa aswan allinmi huñunakuy unquy pachapi, qullqi hapiypi, runapa kawsaynin COVID-19 unquypa sasachawasqanchikpi, yanapanakuspallam llalliya atisunchik, tukuy niraq runa kasqanchikta atipaspa, qullqi hapiyninchik kawsachiyqa runa kayninchikpaqmi; qispisunqa allin kawsaywanmi, qullqi hapiypi, llaqtakunapaq kamachikuyqa runamasinchik yanapanapaqmi. Kunan

kamachikuq kikinpa hamutayninwan, kay llamkayta puririchinqa, chaynallataq yachachkankutaq-mi ancha allinta llapa instituciónkunapa umalliqninkuna Mesapi paykunapas PNA allin kananpaq yanapanqakum hinaspa qatipanqaku, patachanqaku, hinaspa rurasqa kananpaq qawanqaku. Kay llamkaypim, chiqaptam, hawa suyukunapi llamkaq wasikuna, tukuy suyukuna yanapaq hinallam kallpanchanqakutaq.

Lima, Octubre killa 2021 wata

Aníbal Torres Vásquez

Justicia, Runakunapa Kawsaynin Waqaychaymanta Ministro

QALLARIYNIN

Empresakunamantawan Runa waqychanakunakunapa Naciones Unidas nisqapa pusaq kamachikuynin (ñawpaqman, PR) huqariy 2011 watapi empresakunamantawan runa waqaychanakunamanta suyukunapa allin ruwasqan qawarichisqa, Chay, (2011 wata) Empresas Multinacionales nisqapaq Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos (OCDE) nisqapa humalliq yachayninman chaymanta (2017 wata) empresas multinacionales política social nisqakumanta yachaykunapa Declaración tripartita nisqaman hukllawakusqa, empresakunapa ñawpaqman puririchiyinta ruwaspa allin yanapanakuy purichinanpaq chaymanta kirq aypasqankunamanta harkakuywan yachachiy yanapananpaq, “Empresarialkuna kasukuyninku” (ñawpaqman, CER) nisqa sutichasqa suyukunapa yachay taqinta tiyarichisqa.

Haykan llamkanan suyukunapa económico, pacha rapikuna hunamanta llaqta runapa huqarikuyninman allin yanapanakuy ruwanankama, qullqa siqipi chay kaqkunatawan hukllawaspa, kay ruwanakuna churan, sayayninmanta, mayniqpi kasqanmanta, imaynapi llamkasqamanta, pipa kasqanmanta chaymanta imayna ruwasqa kasqankunamanta sapaqchaspa, llapam empresakuna, maypi tarikuskankunapi kirq aypasqan harkakuypaqwan huyanchakuypaq kamachaskuynin kasqata (OCDE et al., s/f, p. 2)

Kay iskay munay aypanapaq akllasqa ruwanakunamanta, planes nacionales de acción (PNA) nisqapa allin kaynikunawan manaraq takyasqa kaynin sinchi riqsisqa, chaysi riqsichikun llapan tiqsi muyupi 24 suyukuna chay qispisqa ruwanayuq kasqankuta. Empresasmantawan Derechos Humanosmanta PNA nisqa derechos humanos yachaypi pusaq yachaykuna chaymanta kamachikuypa qispichinapaq - sapaq kamachasqakunawan kusqa – estdotawan empresakuna pusaq políticas públicas chiqaqchanapaq ruwanankuna hina yachasqa. Chaymantapas, Rimarisqa tupukuqkunawan hinamanta Suyukunapa ruwanawan hukllawasqa huk CER waqaychaptin, inversiones nisqapaq huk destino sostenible hina hukwan kaq, sapa suyukunata churan.

2009 wata CERpaq chaymantapas Punto Nacional de Contacto churaspa, 2008 wata Empresas Multinacionalespaq OCDEpa humalliq yachayninkunaman Peru suyupa yapakuynin hina, tupunakuna hinamanta chay huñukunapa ruwasqankuna hina aypanapaq chaymanta políticas públicasninpi musuq ruwaykuna apakunanpan tiyaqnin hina allin kay ruwanakuna, OCDE nisqapa “Programa País” nisqaman churakun, Peru suyupi rimanakunaman ñawpaq huñunakuykuna. Runata waqaychaspa suyu huñunkunapa qayllas kunakuyninkunaman 2017 wata yapakusqa runa waqaychaykunamantawan empresas transnacionalkuna nisqamantawan llamkay huñupa watukuynin chaymanta suyuman Naciones Unidas (ONU) nisqapa sapaq empresankunapa. Kay riqsikusqa pusaq yachaykuna qallarichiyapi Peru suyu kamachikuypa voluntad política nisqanta hinaspa derechos humanos harkakuypaqwan waqaychaypaq hina políticas públicaspi sinchi tupay kananpaq chay yachaymanta PNA ruwaykunapa allin kasqankunata.

Chaymanta, Riqsichinapaqmi, debida diligencia nisqapa tupunkuna qallarichiyapaq Perú suyupa alliallin puririsqan. Kaynapim, 2018 watapi yapakusqa huk CER nisqapaq Debida Diligenciapa pusaqninmanta Consejo de la OCDE nisqapa kunakuyninman, chayñataq adhesiones previas nisqaman yapakun 2011 watapi sector minero nisqapaq chaymanta 2017 watapi sector textil nisqapaqwan sector calzado nisqapaq Debida Diligencia pusaqninmanta Consejo nisqapa kunakuyninkunaman

Peru suyu Empresa kitikunamanta riqsichisqa, qipa watakunallataña, Responsabilidad social empresarial yachaymanta pacha debida diligenciamanwan CER nisqaman hina purinanpaq munayninta. Riqsipasqa kiti, chaymantapas, pusaq yachaykuna empresaskunamatawan runa waqaychaykunamanta yachaykunamanta humalliqninman tikrakusqanta. Llumpay Mana allin qispichiykuna hina chaymanta kunankunallaña, covid-19 nisqa rayku pandemia sasachaykuykuna atipakuchkaptin, kispisqa empresakuna kiti as asllamanta huqarisqa pusaq yachaykuna chyamanta sapaq suyukunapa tupaq tupunkunapa qawarichisqan buenas practicas nisqata

Kayna pachapi, kimsa ñiqi Plan Nacional de Derechos Humanos (PNDH) nisqata 2018-2021 wata Estado nisqa huqarisqa, chayñataqsi 5 yupa imaymana ruraywan yaykuchisqa empresasmantawan runa waqaychanaymanta suyukunapa qallarichiynta tupun, llamkasqan llaqtakunapi estadopa empresankunapas sapaqkunapapas runa waqaychanamantayupaychay waqaychaynanpaq. Marco normativo hinamanta kunan kaq política pública nisqamana hina, chaynapi, Empresaskunamantawan Derechos Humanosmanta PNA ruwaynintaka, Poder Ejecutivo churakusqa pusaq yachaykuana chaymanta wakin kamachasqakuna suyukunapa ruwanan kama kamallamanta qallariy puririchiyta. Empresasmantawan Derechos Humanosmanta huk PNA nisqa ruwaypa yanapakuyninwan. Kaynata, 2018-2021 wata PNDH nisqa ukunman política pública nisqapa huk munakuynin hina derechos humanosmantawan empresas transnacionalesmanta llamkay huñupa chyamanta sapaq emresakunapa watukuspa, Examen Periódico Universal (EPU) apakuyninpi chiqichisqa chaymanta runa waqaychana kamachikuy waqaychaq saspaq suyukunapa qusqan kunakuskunata chaskin.

Kaynapim, Pusaq kamachikuykunapa chaymanta suyu sapaq tupunkunapa yanapakuyninwan huk PNA nisqapa ruwayninwan chaymanta qallatichiy rimakinin huk punto de inflexión nisqata hinaspa allí allinta yanapan –Estado kitikunapipas sapaq kitikunapipas, chyamanta sociedad civil, sapaqkunamantapas- empresaskunapa chaymanta Runa Waqaychaypa allinninpaq yachay patachamanta yuyaymanachiypiwan munay rikurichiypi. Yanapanakuq suyukunapa kamachisqankuna chaymanta internacionalkunapa yanapanakuyninku nisqa huñunkuna hina, Justiciamanta, runakunapa kawsaynin waqaychaymanta Ministerio (Minjusdh) nisqapa umalliyinwan hinamanta ONU, la OCDE chaymanta OIT huñunakusqawan tupachusqa yanapanakuy yachaykuna ukupi. Ruway pachapi, Peru suyu Estadopa mañakuyninman hina, OCDE (2020b) “conducta empresarial responsable–PERÚ nisqapa políticas públicasmanta OCDE nisqapa yachaykuna” willakuy qillqa ruwasqa hinamanta chiqichisqa.

Imaynam kay qillqapi ruwasqa kanqá, chaynalla, PNA ruwaypi, kamakusqa 132 entidades del Estado, empresas, sociedad civil, hinapi paqariq llaqtakunawan, llaqkaq huñukunawan organismos internacionales nisqa, allin kamachachiq rimanakuy apaypi, llapan runakunapawan huñusqa kaqkunapa, aswanqa llumpay chusaqkunapa, runa waqaychana puririchiykunawan yupaychan, chaymantapas suyupa políticas publicas kallpanchayllapi tarikusqa llaqtapa ñawpaqman puririyin yanapanapaq.

I RAKI

EMPRESAKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAYMANTA

imaynataq wamaq suyuntinpi allichakuy rurasqa karqa

1.1. Ñawpaq kasqan, imakunam muyuriqnin

Empresasmantawan derechos humanosmanta yachay agenda política internacionalmansi yaykusqa isqun chunka watakunapi, sector privadopa llapan suyupi wiñariptin chaymanta actividad económica transnacional nisqa yapakuptin. (ONU. Consejo de Derechos Humanos, 2011b, § 1). 2005 wata, kunan ONUpa Consejo de Derechos Humanos nisqa sutinchasqa kamachikuyta churasqa “Representante Especial del Secretario General para la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas” nisqapaq (cf. ONU. Comisión de Derechos Humanos, 2005). Ruwayninkunas tukusqa suqta watamanta, “Principios Rectores sobre las empresas y los derechos humanos: puesta en práctica del marco de las Naciones Unidas para proteger, respetar y remediar” nisqamanta llamkay tukusqanmanta riqsichiptin (cf. ONU. Consejo de Derechos Humanos, 2011b).

2011 watapi, Consejo de Derechos Humanos nisqa Resolución 17/4 nisqanwan Principios Rectores nisqamanta kamachakusqa chaymanta churasqa huk Llamkay Huñuta – wakin ruwanankumanta akllaspa – chay kamachakusqanmanta willakachakuy chaymanta chiqapruwaywan llapan ruway puriichinanpaq (cf. ONU. Consejo de Derechos Humanos, 2011a). Chay Principios Rectores nisqa huqarin 31 principios fundacionales y operativos nisqata kimsa kamachikuyniyuqta: huk, Estadopa derechos humanos waqaychananta; Iskay, emoresakunapa derechos humanos yupaychananpaq kamachakuyninta, kimsa, imayna kutuchipuyman yaykunamanta. Llapa suyupi riqsisqa kaynin huyñin llapan estadokunapas empresakunapas, transnacional nisqa kaspapas sapaqkuna kaspapas, chaywan ruwanakupaq.

Principios Rectores nisqa manam churanchu derecho internacionalpa musuq kamachikuykunataq, riqsipachinsi estadospa qwan empresapaq kamachikuykunawan chaymanta kunan kaq imayna ruwanankunawan ruwasqankupa allin mana allin kasqanta, hinaspa modelo coherente e inclusivo nisqaman hukllawan, chaymanta riqsin kunan kaq sistemapa chusaqninkunatawan atipanankunata hinata (cf. ONU. Consejo de Derechos Humanos, 2011b, § 14). Chaymantapas, Representante Especial nisqa riqsipachisqanman hina, manas hapirispas ruwanapaq pacha ruwanakuna hina riqsisqachu kasqa, estadokunaraqsi tupunan qallarichisqanpa allin mana allin kasqanta hinaspa chaypaq allin kaqkunata akllanan, chaysi allin kanqa maypim tarikunku chay sapa qawarisqakupaq sapa maypi imayna kasqanpaq.

Principios Rectores nisqa ñuqapchakuysi empresaskunamantawa derechos humanosmanta qawariypi suyukupa allin haypasqakuna qawarichiqnin kasqa, chaymi Líneas Directrices de la OCDE para Empresas Multinacionales nisqaman (2011) chaymanta Declaración tripartita de principios sobre las empresas multinacionales y la política social nisqaman (2017) yapasqa, riqsichin kiriykunamanta manaraq kachkaptin harkakuy, pisiyachiy chaymanta rimariy pacha desarrollo sostenible nisqamanta empresakuna allin yanapakuy ruway puririchinampaq allin kaqkuna musyapaykuynatawan estándares internacionales nisqa churasqata.

Yapaspa, achka iniciativas internacionales privadas y multiactor nisqa Principios Rectores nisqapa churasqan marco nisqata akllanku ruwanankupaq, chay akllasqakunas, Pacto Mundial de las Naciones Unidas (Pacto Global), Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia, Save the Children nisqapawan Pacto Global nisqapa Norma ISO 26000 de la Organización Internacional de Normalización, los Derechos del Niño y Principios Empresariales nisqa (2013), chaymanta Agenda 2030 de la ONU nisqapa Objetivos de Desarrollo Sostenible (ODS) nisqa(2015).

Yapaspaña, achka órganos de los sistemas internacionales de protección de los derechos humanos nisqa qawasqaku Principios Rectores nisqata ruwayninpi. ONU nisqapa marconpi, Observación General N° 24 (2017) del Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales chaymanta Observación General N° 16 (2013) del Comité de Derechos del Niño, ruwanampi ruwasqaku empresapa ruwayninkunatawan derechos humanos tupanachiyta. Hinachkaptin, derechos humanomantawan empresas transnacionalesmanta hinamantapas sapaq empresaskunamanta qawariq Llamkay Huñupa ruwasqanta yupaschayqa chaysi kasqa 2011 watapi ONUpa mandato temático nisqa, chaypas Resolución 17/4 nisqawan hina Consejo de Derechos Humanospa ruwasqan. Qawarisqanmantawan suyukunapaq ruwanakunamanta llapan qillqa willakuyninpi Principios Rectores nisqamanta willakachakuy chaymanta chaywan ruway puririchiy huk ruwanan hina kaptin, qallarichinampaq ruwasqa kunakuykunata, chaymanta, imaynam genero nisqa hukllawanan chaymanta allichayman chiqap yaykuypaq asistencia técnica haywanan chaynallas formación de capacidades en el uso de los Principios Rectores nisqapas puririchinan.

Runa waqaychaymantawan empresa transnacionalkunamanta chaymanta sapaq empresaskunamanta qawaymanta Llamkay Huñu (2014, § 2) nirun PNA nisqakuna Principios Rectoreswan ruway utqachinapaq allin kasqankunata, “ empresakunapa derechos humanos atipananmanta harkakuy chaymanta hina paykunapa atipananmanta waqaychay kallpanchay huk proceso inclusivo nisqawan chaypiñataq churananku pisikuymantawan mana atipaymanta, medidas prácticas y viables nisqawan kuskata, chaymanta munayqamanta” allinnin ruway munasqan kaptin. 2014 watapi, estadokunata qallinchasqa Consejo de Derechos Humanos nisqa huk Resolución 26/22 nisqawan principios rectores nisqawan ruwanapaq kamachikuykuna akllakunampaq, chaynallataq PNA utaq huk chay kaqla marco nisqa ruwananpaq (cf. ONU. Consejo de Derechos Humanos, 2014). Chaymantapas, 2016 wata, Llamkay Huñu “Empresakunamantawan runa waqaychaymantawan suyukunapi llamkanapaq riqsichiy” qillqata riqsichisqa, chayñataqsi kasqa chay ruwanakuna ruwaypi kamachasqakunapaq umalliqnin hina ruwasqa.

Chay nisqa qillqapi, derechos humanosmantawan empresas transnacionalesmanta chaymanta sapaq empresaskunamanta Llamkay Huñu Yachachin PNA nisqakuna kay qatiq allin hamutaykuna ruwananpaq. (i) Pusariq kamachikuy churakunanku, estadokuna ruwananta allinta yachasqa chaymanta derechos humanos rayku empresakunapa yupaychayninta, allichapaykunaman yaykuy uyñiqkuna diligencia debida nisqa chaymanya medidas corporativas nisqa ruwaykunawanpas. (ii) Sapa maypi imayna tarikuskankupis chuya kananku chaymanta llaliriq ruwanakuna akllasqankuta riqsichinaku, empresakunapa ruwanman tupaq runa waqaychaymanta haykakuy, pisiyachiy, chiqap rikupay mana allin aypasqakuna allichapaypi allin riqsichiy hina quq kamaq chaymanta chiqap tupunakunata chuyanchaspa; (iii) kuskanchasqa chuya puririchiy hatun llamkayta ruwanan chaynapi kamachakusqakunapa rimayninkuna yupaychasqa kanqa hinaspa empresaskunapa derechos humanosnuspakusqankunapi manchachiy hinmanta chaymanta allí allin qispichiy kutichikuykuna churaypi yanpanapaq; hinamanta (iv) Tupusqa hinaqa sapa kutilla tupuqas kanan.

América Latina y el Caribe nisqa ukupi, pusariq kamachikuykuna suyupi llamkana allichakuykunapas churasqas kasqa, 2014 watapi, Resolución 2840 (XLIV-O/14) nisqawan, Asamblea General de la Organización de Estados Americanos (OEA nisqa pusaq kamachikuykunawan ruway puririchiyta akllarun, chaymi willasqa Estados Miembros nisqakunaman allin willakuy ruwananpaq chaymanta willakuy qunakuy atipaypaq hinamanta ruwanankupi allin ruwaykunakustin (cf. OEA. Asamblea General, 2014). En 2016, mediante la Resolución 2887 (XLVI-O/16), Asamblea General de la OEA nisqa rimarisqa chaynallata, Principios Rectores nisqa qallarichiyta mañakuspa chaymanta runa waqaychaymanta empresakuna chiqap ruway huntapay tupaq musuq yachaykunapi ruwapas kamakuyman qayakuspa (cf. OEA. Asamblea General, 2016). Chaymanta Comisión Interamericana de Derechos Humanos (CIDH) nisqata mañakusqa empresaskunamantawan derechos humanosmanta yachaypi huk yachayta convenciones jurisprudencia nisqamanta tapupakuymanta pacha hinamanta sistema interamericano llusiq Willakuy qillqakunamanta

Chayman hina, 2019 wata, CIDH nisqa yacharichusqa qillqa willakuy “Empresas y derechos humanos: estándares interamericanos” nisqata. Kay qillqapi riqsikusqa chay pusariq kamachikuykuna kallpanchakustin puririmusqa rimarisqankupi gobernanza mundial nisqapa humalliqninpa qipallana tiyanan hina, chaynalla huyñisqa paqarina empresaskunapa ruwanankunapi derechos humanos atipay harkakuq allinyachiq llaqta tiyarichiyq kasqanta. Hinachkaptin, Representante Especial de la ONU nisqa hinalla, qawachisqa empresakunapa pusariq kamachikuyninruwanankunapi runa waqaychanapaq estándares interamericanospa qallarynin chaymanta wiñariynin kasqanta hinaspaq yapasqa kasqa riqsichisqaña sistema interamericanopa marconwan. CIDH nin, kunakuyninkunapi, churan estadokuna kay estándares interamericanos nisqata empresaskunamantawan runa waqaychaymanta PNA ruwayninkunaman yapananpaq (OEA. CIDH, 2019, § 414, A.2). chaynalla, pusariq kamachikuypa allin kayninman hina, Corte Interamericana de Derechos Humanos (Corte IDH) nisqa, sistema interamericanopa, ukunpi tarikuq, kaqninkunata hukllawasqa kamachikuy taqinman derechos humanos waqaychaypi estadopa kamachakuyninkuna riqsichinapaq.

Kaynatam, runa waqaychanapa rurun pusariq kamachikuywan kunakuyninkunata ñuqapachakuywan, achka suyukuna qallaykusqaku puririchiyta empresaskunamantawan runa waqaychaymanta PNA nisqata ruwaspa. Kunana pacha, llapan tiqsi muyupi 24 suyukunas kay ruwanakunayuqña. Latinoamérica nisqapi, Chile suyupiwana Colombia suyupi ñas qispiranchinkuna suyunkupa PNA nisqata. Chile suyuñataqsi tarikun PNA qatipay mitapi (2017 wata), chaywanñataqsi puririchkanku iskay ñiqi PNA ruwayman, chaynalla 10 punchaw qapaq killa 2020 watapi Colombia suyu qispiranchinña iskay ñiqi PNA ruwayta. Argentina, Brasil, Costa Rica, Ecuador, Guatemala, Honduras hinmanta México suyukunapi kamachikuqkunañataq huk PNA ruwanankupaq kamachakuyninkuta riqsichinku, hinaspa tarukuchkanku rikchaq mana ruway mitapi.

Perú suyupiñataq, CER nisqamanta hina qawariykuna chaymanta políticas públicas nisqa ñuqapachakuy empresasmantawan runa waqaychaykunamanta qawariq qallarisqa chunka wata ñawpaqmantaraq. Empresas Multinacionalespaq OCDEpa Líneas Directrices nisqaman hukllawakuymanta willaspan, Perú suyu kamachikuy 2009 wata churasqa CER nsqapaq huk Punto Nacion de Contacto (PNC) nisqata, Agencia de Promoción de la Inversión Privada de Perú (Proinversión) nisqapi tarikuqta. OCDEpa Líneas Directrices nisqaman hina, Perú suyup PNC nisqa ruwanankuna kasqa Líneas Directrices chaymanta tupaqkuna Guías de Debida Diligencia puririchiy chaymanta empresa multinacional nisqakuna kamachikuynawan ruwaypi ichapas mana qispichinakumanta ñawpaqman apay; proceso no judicial de mediación y conciliación entre la empresa y las partes afectadas referido como “instancias específicas” nisqawan (OCDE, 2020b, p. 22). 2014 wata, Perú suyu qayachisqa kasqa OCDEpa

“Programa País” nisqaman rinanpaq, chaysi kasqa huk allin ruway akllasqalla suyukunapa estándares chaymanta chay organizacion nisqakunapa ruwayninkuna aypaypi yanapananpaq, hinaspa políticas públicas nisqapa sapaq ruwanankunapaqpas tiyanan hina allin kananpaq. Aypasqanku Programa País nisqa qawarisqa munayninkunata hina: crecimiento económico nisqata inclusión social nisqawan siqichayta, economía nacional nisqapa ruwayninkuna allinyachiytawan chiqirichiy, institucionalidad pública nisqaman iñiykuna yapaypi, chaymanta materia ambiental nisqapi allin ruwaykuna aypaypi.

Qipakunataña, 10 punchawmanta 19 punchawkama qapaq sitwa killa 2017 wata, empresaskunamantawn runa waqaychaymanta qawariypi ONU nisqapa Llamkay Huñu haywasrisqa huk kunakuyta Perú suyuman, 2018 wata riqsichisqa suyupa qillqa willaluyninpi paqarisqata. Kaypi, riqsikusqa purosariq kamachikuykunawan ruwaypaq Estadopa voluntad Política nisqanta, hinaspaq qawachisqa kay ruwaypi llapanpa yachasqan sasachakuyqa kasqa chay

[...] rikchaq mana kamachikuy ruwaqkunawan empresaskunamantawan runa waqaychaymanta ruwaykunawanta qawaysi qayllas hukllawakuyninpi mana allin niqtaqa uyarinakusqachu tapunakuqkuchu, chaysi qawarichisqa ministerios nisqapawan departamentos gubernamentales nisqapa políticasninkuna allin tupachisqa kananta, aswanqa derechos humanosmanta qawaqkunapawan prácticas empresariales nisqa paqarichiskunapa políticankuna.

Hina chay qawarisqallankupi, riqsichisqa chay

14

[...] Plan de acción nacional nisqa ruwayqa yanapananmiki políticas nisqakunapa allin tupachiykunapi chaymanta, aswanqa, empresaskunapa ruwanankunapiwan runa waqaychaypa musuq ruwayninkuna, competitividad nisqatawan inversión sostenible nisqa tupachiy waqaychaypi (ONU. Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos políticas y las empresas transnacionales y otras empresas, 2018, § 17).

Chay pachapi, 2018 wata, kimsa ñiqi PNDH 2018-2021, chaypi chayllaraq hukllawasqa lineamiento estratégico nisqata empresaskunamantawan runa waqaychaykunamanta estándares internacionales nisqa qallarichiyman qawarichisqata, kay munaykunawan: Empresas públicas y privadas nisqa, maymi ruwanankunapi derechos humanos yupaychay waqaychananpaq (Lineamiento N° 5). Kaysi qawachin kay Estado peruano, Constitución Política, legislación interna chaymanta sapaq kamachasqakuna políticas sectoriales nisqakunapa obligaciones internacionales marconpi runa waqaychana yupaychananpaq. Llapen marco normativo nisqa chaymanta política pública aplicable, chaykunaman hina, Poder Ejecutivo nisqa churakusqa pusaq kamachikuykunapa chaymanta sapaq kamachasqa instrumentos internacionales nisqa kama kamallamanta qallarichiy puririchiyta, Empresaskunamantawan runa waqaychaymanta PNA nisqata ruwaspa.

Chay lineamiento nisqa qallarichiyta allinninpaq, 2018 wata 15 inti raymi killa, MINJUSDH nisqa, Oficina del Alto Comisionado de Naciones Unidas para los Derechos Humanos (ACNUDH) chaymanta Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú (Idehpucp) nisqakunapa yanapakuyninwan, ruwasqa huñunakuyta “Imayna runa waqaychaykunamantawan empresakunapa suyupi allichakuyninta kuskanchaspa purichinapaq” sutiuyuqta (Idehpucp, 2018), PNA ruwaykunapi rikchaq mana humalliqkuna huñunakuspa rimanakunanpaq yachachinakanpaq, kaynata riki imayna ruwanakunapa, línea de base nisqapa chaymanta diagnóstico nisqapa

ruway mitanpaq allin kaqkuna paqarichinqa.

2018 wata ayamarka killapi, Minjusdh nisqapa Dirección General de Derechos Humanos (DGDH) nisqapa nisqanman hina qispichisqa kay qatiy lineamientos estratégicos nisqakunata Empresasman-tawan kamachikuymanta PNA ruwaypi humalliqta:

- Huk yupa imaymana ruway: empresakunapa ruwanankunapi runa waqaychana yupaychay yachaykuna qallarichinanpaq hinallataq chiqichinanpaq.
- Iskay yupa imaymana ruway: empresakunapa ruwanankunapi runa waqaychana atipaykuna harkakuypaq waqaychay políticas públicas nisqa siqiy.
- Kimsa yupa imaymana ruway: empresakunapa runa waqaychaynin yupaychay puririchiy ruwasqankumanta willaspa, qatipaspa chaynallataq ruwayninkunapa kiriyninmata kamachikuypa wanachinanpaq políticas públicas nisqa siqiy.
- Tawa yupa imaymana ruway: empresakunapa runa waqaychaynin yupaychay waqychasqa kananpaq diligencia debida nisqapa ruwanankuna purichiykiwan siqiy.
- Pichqa yupa imaymana ruway: Runa waqaychay, vías judiciales, administrativas, legislativas nisqakunapas sapaqkunapas atipaykunawan kirisqakuna kutichipuyman yaykunapaq imayna ruwanakuna siqiyinwan kallpanchay.
- Kay imaymana runa waqaychaypa kimsan sayaqninta, PNA ruway humalliqta diagnóstico nisqatawan línea base nisqata hina. Kaynapi, harkakuy políticas públicas qallarichiyki Estado kaynin chaymanta ruwanankuna kallpanchaypaq ruwasqa, kanmantaqmi, allin qispisqakunapapas mana allin qispisqakunapapas empresakuna ruwanankunapi runa waqaychana atipaykuqkuna waqaychaykunapaqpas.

Llapa chaykunawan, PNA ruwaypa allin kaq munaynin kasqa suyukunapa políticas públicas nisqapi mana allin tupasqakuna kama kamallamanta atipanapaq ruwaykuna huqariy empresakunapawan runata waqaychaspa, atipanakuypa chaymanta inversión sostenible nisqapa marco internacional nis-qawan tupaqta. Chaynapi, kamachasqa PNA estado, empresas, organizaciones de la sociedad civil, hinapi paqriq llaqta chaymanta llamkaqpa huñunakuynin apaq políticas públicas qispichinankupaq runa waqaychana rimariypuni kamachikuypa ruway chiqapchaynanpaq

PNA ruwaykuna hukupi, 2019 watapi humalliq mañakusqa OCDE nisqata mañakusqa CER nisqaman-ta yachay ruwayta, chaywanñataq tikrakusqa chay ruwaypi Líneas Directrices nisqaman hukllawakuq sapallaraq suyu, chayñataqsi riqsichisqa políticas públicas nisqamanta rimaykunamanta pacha sasa-chakuykunaman uyanchakuypaq takyasqa kuyakuyninta. Humalliqpa allin ruwayninkunawan, yana-pachikusqa chay yachay PNA ruwaypi kamachasqakuna achka entidad nisqapa chaymanta wakin munaqkunapa yanapakuyninwan, hinaspa kay “[e]PNA nisqapa puriyninkunas waqaychanan chay llapan actores gubernamentales nisqapa kamachayninkuna allin qispichiqpuni kananpaq, chay ka-machasqakunapa hamutayninkuna chaynankalla riqsichikuchunku[...].” chaymanta waqaychachun chay “[...] PNA ruwachun Perú suyupa Líneas Directrices nisqawan kamachakuyninman hina[...].” (OCDE, 2020b, p. 29) kamachikuypa hukllawasqa 2020 wata inti raymi killa yachay ruway tuku-ywan qusqa allin kaq kamachikuypa.

Chaymanta riqsichinapunim chay ruwaykuna tarikusqa qallariyninmanta pacha, Acnudh, la OIT cha-ymanta OCDE nisqakuna hina organizaciones internacionales nisqakunawan allin hukllawakusqa, Unión Europea (UE) nisqawan yanapakuypa qullqi qusqa hinamanta siqichasqa, América Latina y el Caribe (Ceralc) nisqapi Conducta Empresarial Responsable ruway hamutaywan. Chaynallataq, kus-

kanchakuq suyukunapa: Reino Unido, Alemania, Suiza, Suecia, España, Reino de los Países Bajos chaymanta Francia, embajadas nisqapa allin yanapakusqan.

Chaynalla, covid-19 nisqapa huchanpi emergencia sanitaria global aswanta qawachisqa huntapana kunata chaymanta sasachakuynata, chayñataq ruwaspa kayninkuna chaymanta aypayninkuna musuqmantapuni hamutasqa kananpaq. huinaspapas rikurichisqataq derechos humanospa huamalliqnin, aswanqa políticas públicas nisqapi empresaskunapawan derechos humanospa, chaqwa atipaypaq chaymanta runakunapa runa waqaychay aypay munayniyuq allin puririchiy waqaychanapaq allin kasqanmanta iñiy.

1.2. Ruwaykuna: kaq pura rimakuy PNA takyachiq

Pusaq kamachikuykunawan chaymanta PNDH nisqawan 2018-2021, PNA nisqapa patachaynin riqsisqa kasqa sinchi ruway, hatu hatun kamachakuypaq, allin iñikuq na kasqanwan, huynikuykuna maskaypaq, chuya chaymanya chiqichisqa kasqanwankunawan, chayna riqsichisqamanta rikchaq mana kamachasqakunapi rimaqkunapa hamutayninkuna tupanakusqa.

Ruwaykunapi akllasqa ruwanakunas kasqa, hinaspa, sunqu churay allichay ruway, chay pura rimanakuy kallpanchay waqaychaypaq ruwasqa, chaypi llapan hamutaykuna yupaychasqa kanankupaq chaymanta allin riqsichiqniyuq kananpaq, hinaspa chaypi, ruwaykunamanta sapa kama hamutayninku riksichinampaq, qawarisqanku, humachayninku chaymanta pinqachiyninkumanta rimanapaq, aswanqa chaynallapi llapanku rimayninku uyarichinku riki.

16

DGDH del Minjusdh nisqapa humallisqansi kasqa ruwaykunaqa, sectores estatales competentes nisqawan kamachinakuspa, políticas sectoriales, normativa nacional, espacios de diálogo interinstitucional nisqapa aypayninkunawan, empresas públicas y privadas nisqapa, sociedad civil, sindicatos y las organizaciones indígenas, sapaqkunapapas allin ruwayninwan.

2019 wata Tarpuy killapi, Resolución Viceministerial N° 001-2019-JUS nisqawan, Viceministerio de Derechos Humanos y Acceso a la Justicia nisqa chiqaptaña huyñisqa chay “Metodología del proceso de elaboración del Plan Nacional de Acción sobre Empresas y Derechos Humanos” nisqata. Kay propuesta metodológica nisqa kasqa kamachasqakunapa Lima suyupi chaymanta Wakin suyukunapi akchka llamkaypaq huñunakuypa, ruwaypi yanapakuqkuna yachachiypa, kaynallataq mesas y sesiones de trabajo nisqa churaypa rurun, chaypis kamakusqaku Poder Ejecutivo nisqapa huñun, empresas, sociedad civil, pueblos indígenas u originarios, sindicatos, universidades hinamantapas sapaqkuna. Kaynatas, chay qusqakuna ruwaypaq kimsa chunka llalliriq institucion nisqakunapa yachachiyninkunata chaymanta kunakuyninkunatachaskisqaku.

Política Nacional Gestión Pública mususyachiypa ukunpi, imayna ruwasqanku nisqa riqsichin enfoque de gestión por resultados en la administración pública nisqata. Kay enfoque nisqa riqsichiy kamachasqa waqaychaynanpaq chay imayna ruwaykunata, kay kaqmanta, derechos humanosnusllamanta sasachakuykun riqsinanapaq hinamanta yachananpaq, huk kaqmanta, atiqkuna intervenciones estratégicas nisqa riqsiy, ichaqa chiqapchasqankuta qawaripa akllasqapaq. Qatiyninman, gestión por resultados yahaysi huyñisqa waqaychasqalla huñukunapi kaq runakunapa mana kaqninkunamanta ñawpaqchayta, instrumentos de gestión nisqapa ruwanninkunapi akllasqa sasachakuykunapaq kamachakuqkuna riqsichinanpaq.

Yayapasqaña, gestión por resultados nisqa yanapan PNA nisqata runa waqaychay qawachiy chay

manta huntapaqninkuna qawachiq chawpichaymanta mañakuy ruwananpaq (Minjush, 2019), kay qatimuqkuna:

- Enfoque de género nisqa: hamutan runa huñupi qaripawan warmipa ruwanankunata chaymanta ruwayninkunata ruwasqanta, chaynalla paykuna purapi paqariq mana chaynakamalla kasqankuta kamachinakuyninkuta hinamantapas mana chaynalla kasqankumanta, chaymanta rikurichiqninkunamanta riqsiqtawan riqsichiyta maskan, chaywan desigualdad de género nisqapa rikurichisqan brechas sociales nisqa allinyachiy yanapaypaq kamachikuykuna unanchanapaq. Chaynallapi recursos nisamanwan servicios públicos nisqaman warmipawan qaripa yaykuyta waqaychaspa hinamanta participación política y ciudadana nisqanta kallpanchaspa.
- Chusaq kay qawariy: chusaq runakunapa mana kapuqnintawan munayninta qawaaripa runa huñupi kawsaykunata tupun; hinaspa hamutan chusaq kayta runakunapa deficiencias sensoriales, físicas, intelectuales o mentales nisqakunapa tupanakuyinpa chaymanta runa huñupa churasqan achka harkachipa rurunkunata hina, Kiriq sapaqchanakuymantawan mana qipanchakuymanta sasachachakuynapa achka niraq kasqanmanta rimaripa chaymanta chinkachinapaq aypayman Estadotawan sociedad nisqata kamachaspa, mana qipanchanakuspa hinamanta chaynallapi kamaqta, chiqapta sociedad nisqaman kamachakuyninku waqaychanapaq.
- Tukuy sapi ñawray usu kawsaymanta: diferencias culturales nisqa riqsiyta churan sociedad democrática nisqa ruwaypa huk sayaqninta hina, Relaciones de equidad e igualdad de oportunidades y derechos nisqapa churaypi riqsichisqa. Gestión públicamanta qawaypiqa enfoque intercultural nisqaqa, suyupa rikchaq mana grupos étnico-culturalespa necesidades culturales y sociales nisqa tupaqninpi pitwinanpaqa normativo, administrativo chaymanta servicio civil del Estado chayman hina rikchaq mana entidadeskunapa kamachakuyninkuna.
- Enfoque etario nisqa: rimarin chay derechos humanos atipayqa llapan qatawan warmita rikchaq manata kirin, kirisqakunaman chayaq kiriynkunata akllachiyta, chaynataq grupos etarios nisqapaq sasachakuykuna chaninchasqaman hina allin kaq kamachikuykunata ñuqapchachiyta huyñispa.
- Allpakunamanta: riqsipan chay llaqtapi runakunapa huñunakuyninku kallpanchaysi, políticas públicas nisqa ukupiq, organizaciones productivas nisqa chaymanta rikchaq mana niveles de gobierno nisqa rimariyniku yachayninku haywanakuy yanapaq imayna ruwaykuna paqrichiywan wiñarichiy qallarichinan.
- Ñawray kaymanta: qawarin chaynalla kaypa chyamanta mana qipanchanakuypa qallarichiy kama kamallamanta wiñayninta, kamachikuypa chaynalla llapan runakuna kaptinpas, sapa kamatas rikchaq manata aypan riki kayqa, chay clase, género, grupo étnico, edad, salud física o mental, orientación sexual, identidad de género nisqapi, utaq hukkunapi imayna tarikusqanman hinata qawaripa.
- Enfoque gerontológico nisqa: enfoque gerontológico nisqas sutinchan yuyaq runakuna achkapas llapanpas yachaywan qawasqata. Qawarinyá llapan kaqninmanta (biológico, psicológico chaymanta y social nisqakunamanta), chaynallataq yuyaqyapiwan yuyaq kaypi condiciones socioculturales y ambientales nisqapa kiriynimanta, chay yuyaqyapa consecuencias sociales nisqamanta yachasta. Chaynatam, enfoque nisqa yuyaqkunapa sapaq imayna kasqankuna, chayman hinataq, kapuqninkuna waqaychayman servicios nisqakuna tupachina kasqanta riqsiyman churan, riqsipa, rikchapa, rurapa, chaymanta kawsapa huk yuyaqyay qallarichisqa.

- Kawsay puririsqanmanta: Kay enfoque nisqas riqsichin, runapa kawsay pachan ukupi huñusqa puririyta hina hamutaspan, yuyaqyaymanta huk musuq yachayta. Kay enfoque nisqawanqá runakunapapas ayllukunapapas allinkayninkuqa, runakunapa kawsayninpachapi achka niraq waqaychaqkunapa manchachikuqkunapa kуска ruwasqankunallamanta kasqanta. Kayna, sapa kawsay mita qatinqinman kamakusqanta. Factores nisqapa llapa kawsay pachapapa, ukukunapan, kaykunapa, sunqunapa chaymanta allinkanapaq yanapakuyman yaykuykunapa imayna kasqasman qatisqanta. Chaynalla, Kay enfoque nisqa allin kaymantawan chay qispichiqninkunamanta hukllawasqa qawariyta qusqanta, Kawsay pachapi runakunapa mana kaqninkunapi kamachasqa, allin kaymanta yanapaqkunatapas chaynallataq huk niraqkunatapas, wiñachiyman qayachiq qusqanmanta. Runakunapa kawsay pachanmanta yachaysi allin allinkaypa ñawpaqpi kanankunamanta qawariypa tiyaqnin hina kasqanta. Plataforma conceptual nisqapi, puriy pachakunakuna, kawsay pacha, wiñay puriykuna, sasachakuy kawsay mitakuna, kawsay tinkuykuna chaymanta huñusqa kawsaypi aypaskuna tarikusqamanta, evidencia científica disponible nisqapi kaq hina, suyupi yachaq ayllukunapa, allin kayninpawan kawsayninpa, aswanqa harkakuypa, harkakunalla hucha aysata qawaripa, kanankuna unanachaypi yanapananpaq kasqanta.
- Enfoque intergeneracional nisqa: Kay yachaywanqa, intergeneracionalidad nisqaqa rikchaq mana kawsay pachapipas rikchaqmana mitapipas runa pura hukllawanakuykunapa hapakusqansi. Sapa kawsay pachapis kan qayllaspaq yachasqakuna, yachaykuna, chaninchanakuykuna, hinamanta patrones culturales nisqakuna wakinmanta rakiq. Chaynapi, enfoque intergeneracional nisqa churan yupaychanakuyta chaymanta kawsay pachapi yanapanakuyta, kuyanakuyta kallpanchaspa, yuyaqyaymanta mana kaq willakuynata chaymanta hina kaqkunalla yachayta llalliripa, kawsay pachapi takyasqa, yuyaq, wayna sipas, wawa mitakuna purapa qunakuypaq, rimanakuypaq, yupaychanakuypaq chymanta yachaykunapaq apakunankunan pachawan yanapaspa. Kaynapis, kay enfoque nisqapa aypay munasqanqa llapan mitapaq huk ayllu qispichiy, kawsay mita kuna rayku chullanchakuywan atipanakusqa chaymanta chusaq mitakunapa kawsayninpa allin kayninkunata allinyachispa.
- Tupanakusqan kaqmanta: Kay enfoque nisqaqa, sapakama chaymanta ayllupi runakunapa, astawanqa warmikunapa, rikchaq mana qipanchakuna muchusqanmanta tupunapaq huk ruwanas; kay enfoque nisqas yanapawanchik imayna kay rikchaq mana (sociales, culturales, económicas, religiosas, étnicas, generacional, hukunapas) variable nisqapa derechosmanwan oportunidades nisqaman yaykuy (kaynatayá: yuyaq, indigena nisqa hinamanta chusaq warmikay) yanapasqanmanta hamutayta. Kaynapi, analisis interseccional nisqapa haypanan munayqa rikchaq mana riqsichikuqkuna tariy, achka niraq qipanchanakuykuna chaymanta kaykuna taqrukuyninpa haypasqankuna hina mana allin apasqan qawachiy. (Asociación para los Derechos de la Mujer y el Desarrollo-AWID, 2004)

Chaynallataq, PNA ruwaq riqsichikusqa hatunniq, kamachachikuq, qiwiriqlla, hukllawaq rikchaq mana kamachasqakuna purakunapa rimanakusqanwan chamanta kamachinakuykuna maskaypaq kasqanwan. Akllasqakunalla sectores nisqapa ruwaqkunapa kamachakuyllatapi qawarichkaspampas, hukllawasqatas kamachakuy ruwaykunata qayllas llaqta runakunata huyñisqa ruwaymantawan ruwanankunamanta willakuy chaskinampaq; rimariyninkuna riqsichinanpaq; chaynallataq, llapan kawsay mita qatipaypas waqaychaspasruwananpaq. Chaymanta, 2020 wata initi raymi killa, covid-19 rayku emergencia sanitaria qawaripa, plataformas virtuales nisqawan ruwayman tupachisqa kanan karga. Kaynapim, Minjusdh nisqapa humallisqan kay qatip patachasqan ruwaykuna puririchisqa kasqa:

Huk tawa kuchu tabla. PNA ruway pachapi qayllas ruwaykuna

#	Ruwaykuna	Total
1	Mesa Multiactor nisqapa huñunakuyninkuna.	15
2	Poder Ejecutivo nisqapa llamkay huñupi huñunakuykuna	14
3	Diagnósticos nisqamantawan línea base nisqamanta Mesas de trabajo	12
4	Trabajo bilaterales nisqapi huñunakuykuna	318
5	Diálogos regionales nisqa	22
6	Talleres de capacitación nisqa	17
7	Conversatorios nacionales nisqa	11
8	Conversatorios internacionales nisqa	2
9	Participation in external activities	16
Participación en actividades externas nisqa		427

Allinnin kay rimanakuy apakusqa Mesa Multiactor nisqapa ruwayninwan, chayñtaq kukllawasqa ñaawpaqkuna qawarichisqakuna enfoques nisqata; chaymanta chaypis, Minjusdh nisqapa humallisqan, estatal, empresarial, trabajadores, pueblos indígenas u originarios chaymanta sociedad civil nisqa sector nisqakunapa humalliqninkuna kamakusqaku, chaynalla organizaciones internacionales y de la cooperación internacional nisqakuna.

Chaynapi, PNA nisqapaq Mesa Multiactor nisqa unanchasqa, kamachakuqkuna rikchaq mana hamutayninkuna qawachinananku apakunanta kiti, kamachakuq pura sunqu tupachiy ruwapanapaqwan ruwaypaq yanapakuyta maskaspa. Chay aypay munayninsi, consenso razonable ukupi, sasachakuykunamantawan ruwaykunamanta, riqsichiqkunawan chaymanta tupanakunapaq ñawpaqchasqanku ruwaykuna aypanankuta riqsichinakusqa hamutayta hutqachisqa, chaymantapas dialogo democrático nisqawan chaypurallapi allin iñinakuypa rimariynin hina mana huyanakuy hinaraq kaq hinata riqsipaspa. Kay qatiq tawa kuchupin qawachin Mesa Multiactor nisqapa huñunakuyninman kamachakuykunata:

Iskay tawa kuchu. Mesa Multiactor nisqapa huñunakuyninman kamachakuy.

#	Imay pacha	Huñunakuy
1	27/03/2019	Huk ñiqi Mesa Multiactor (presencial nisqa)
2	24/07/2019	Iskay ñiqi Mesa Multiactor (presencial nisqa)
3	27/08/2019	Kimsa ñiqi Mesa Multiactor (presencial nisqa)
4	13/09/2019	Tawa ñiqi Mesa Multiactor (presencial nisqa)
5	05/06/2020	Pichqa ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)

6	30/10/2020	Suqta ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
7	30/11/2020	Qanchis ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
8	22/01/2021	Pusaq ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
9	19/03/2021	Isqun ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
10	31/03/2021	Chunka ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
11	23/04/2021	Chunka hukniyuq ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
12	07/05/2021	Chunka iskaniyuq ñiqi Multiactor (virtual nisqa)
13	14/05/2021	Chunka kimsayuq ñiqi Multiactor (virtual nisqa)
14	21/05/2021	Chunka tawaiyuq ñiqi Mesa Multiactor (virtual nisqa)
15	26/05/2021	Chunka pichqayuq ñiqi Mesa multiactor (virtual nisqa)

Mesa Multiactor nisqamantapas, rikchaq mana ruwaykunawan apakusqa ruwaq purakunapa rimanakuy:

- Poder Ejecutivo nisqapa Grupo de Trabajo nisqanpa huñunakuykuna: puririsqanmanta chaynataq ruwaykunamanta Alta Direcciónnin willasqalla hatalliyta kunakuyninwan; rimariykuna, institución nisqapa kamachikuyninkuna ruway atiqniyuq, chay sector nisqapapas entidad nisqapapas humalliqninkunapa huntasqa yanapakuyinwan tarikuq Poder Ejecutivo nisqapa rikchaq mana organismos kunanapa humalliqninkunapa kamachakuypawan tinkunakuypa apakunankuna kiti.

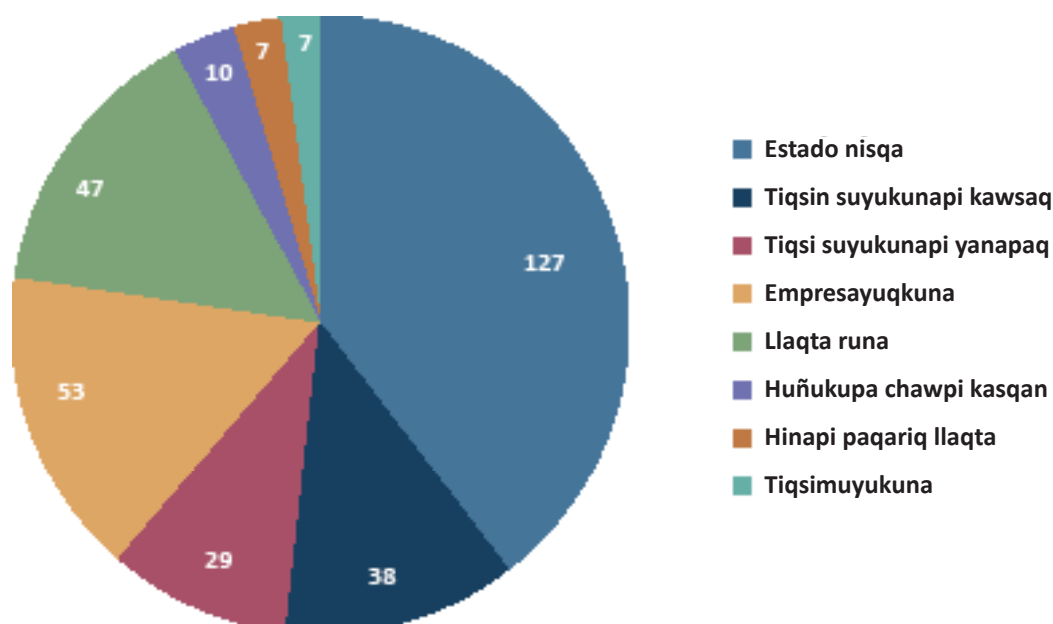
Kimsa tawa kuchu. Poder Ejecutivo nisqapa Grupo de Trabajo nisqankunapa huñunakuyninkuna.

#	Imay pacha	Imayna
1	15/02/2019	Presencial nisqa
2	28/02/2019	Presencial nisqa
3	17/07/2019	Presencial nisqa
4	17/12/2019	Presencial nisqa
5	16/01/2020	Presencial nisqa
6	20/01/2021	Virtual nisqa
7	21/01/2021	Virtual – Alto nivel niqa
8	04/02/2021	Virtual nisqa
9	22/04/2021	Virtual nisqa
10	29/04/2021	Virtual nisqa

11	06/05/2021	Virtual nisqa
12	13/05/2021	Virtual nisqa
13	20/05/2021	Virtual nisqa
14	24/05/2021	Virtual nisqa

- Llamkaypaq huñunakuykuna: Minjusdh nisqapa chaynalla rikchaq mana sectorespa institución contraparte nisqapa mañakusqankunapi, kay rimanakuypaq hinamanta kamachinakuypaq kitikunapa munasqanku kasqa, ruwaykunapa rakin hina ruwasqakunamantawan qawarisqa ruwanakunamantawan riqsichiy, Diagnóstico nisqa chaymanta Línea Base nisqa ruwaypaq yanapakuykuna huqariy, chaymanta ruwaykunapa, riqsichiqkunapa hinamanta hayka aypaykunapa ruwayninkunamanta kamachinakuy.

Huk tawa kuchu. PNA nisqapaq llamkaypa huñunakuyninkuna.

21

Kitikunapi rimanakuykuna: Mesa Multiactor nisqapi kamachakuqkunapa yanapakuyninwan, kitikunapi ruwaqkuna yuyaymachipiy chaymanta yachipiy ruwaykuna apakusqa ruwaykunamanta yachay haywarinankupa, organizaciones nacionales ninkunawan tinkunakuy purichinanpaq, chaymanta empresakunap ruwayninkunawanpuni tupanakuq huñupi yupaychaywan yanapakuykuna huqariy. Kaykunas, kay qatiq patachayman hina, presencial nisqapi chaymanta virtual nisqapi hapakusqa:

Tawa kuchus tabla. Suyukunapi rimanakuykuna

#	Imay pacha	suyu	Imayna
1	28/3/2019	Pucallpa suyu	Presencial nisqa
2	11/4/2019	Jaén suyu	Presencial nisqa
3	29/4/2019	Puno suyu	Presencial nisqa
4	28/6/2019	Arequipa suyu	Presencial nisqa
5	9/7/2019	Chiclayo suyu	Presencial nisqa
6	1/7/2019	Ayacucho suyu	Presencial nisqa
7	7/8/2019	Puerto Maldonado suyu	Presencial nisqa
8	14/8/2019	Cusco suyu	Presencial nisqa
9	25/10/2019	Puno suyu	Presencial nisqa
10	20/11/2019	Iquitos suyu	Presencial nisqa
11	22/11/2019	Piura suyu	Presencial nisqa
12	27/11/2019	Ica suyu	Presencial nisqa
13	6/12/2019	Ayacucho suyu	Presencial nisqa
14	9/12/2019	Cajamarca suyu	Presencial nisqa
15	23/1/2020	Tarapoto suyu	Presencial nisqa
16	28/1/2020	Tacna suyu	Presencial nisqa
17	10/03/2020	Cusco suyu	Presencial nisqa
18	13/03/2020	Moyobamba suyu	Presencial nisqa
19	23/10/2020	Lima y regiones suyu	Virtual
20	27/10/2020	Lima chaymanta suyunkuna	Virtual nisqa
21	21/05/2021	Lima chaymanta suyunkuna	Virtual nisqa
22	28/05/2021	Lima chaymanta suyunkuna	Virtual nisqa

- Yachachiykuna: Estadopaq, empresaskunapaq, gremios empresariales nisqapaq ruwaqkuna hina, rikchaq mana ruwaqkunapaq ruwaykuna, chaymanta centrales sindicales nisqapa, ruwaykunapi allin allin willasqa kamachay puririchiy munaywan, chaynallataq rawanakunamanta chaymanta política pública nisqapaq yanapakuykuna chaskinanpaq. Riqsichinapaqmi chay rikchaqmana yachaykunamanta panelistas nisqa chaymanta yachachiqkunapa yanapakuyninwan, haywarisqa talleres nisqapi qispichisqa kaqkuna llapan sectorpi tawa waranqamanta llaliriy runakuna. Kay ruwaykunapa ukunpis conversatorios

- Nacionales nisqa allin qawachisqa, chaykunañataqsi riqsichikusqa allinnin rimanakunamanta yanapanakuspa Mesa Multiactor nisqapa rikchaq mana sectores nisqa chaykunawan actividades públicas nisqa kayninwan.

Tabla 5. Suyukunapi rimanakuykuna

#	Imay pacha	Rimana	Imayna	Actor nisqakunapa kamachakuynin
1	22/06/2019	LGBTI runakunata waqaychayninpa kamachikuynin	Presencial (Minjusdh)	ONU, Pride Connection Perú, Confiep, ONG Presente, Indecopi
2	11/07/2019	WWarmakuna waqaychaq kamachiku	Presencial (Minjusdh)	Unicef Peru, Save The Children, Confiep, MIMP
3	30/09/2019	Sasachakuypi kaq runa waqaychay kamachikuy	Presencial (Minjusdh)	OIT, Fenamudip, CATP, Confiep, RED
4	21/10/2019	Waqaychay hinataq qalimanta llamkan	Presencial (Minjusdh)	ILO, CATP, Confiep, MTPE
5	18/02/2020	Machu paya runakuna	Presencial (Minjusdh)	MTPE, Grupo Vigencia, CUT, Confiep
6	04/03/2020	Empresawan llamkaqkunapa allin ruraynin	Presencial (Minjusdh)	ONU-OIT (Ganar-Ganar), Confiep, Coca Cola, Yanacocha, G4S
7	20/07/2020	Covid-19 kaqmanta kutichiy	Virtual (Zoom)	OIT, Acnudh, Confiep, Fenmucarina, CUT, CooperAcción, PYME Perú
8	10/08/2020	Informalidad nisqapa sasachakuynin	Virtual (Zoom)	OIT, CUT, PYME Perú, Confiep, Plades, Pacto Mundial
9	28/08/2020	Warmikunapa waqaychakuynin kamachikuy	Virtual (Zoom)	Embajada de Suecia, Fenmucarina, Confiep, Cocep, MIMP, GenderLab, WomenCEO Perú
10	25/09/2020	Hinapi paqariq llaqtapa kama-chikuyninkuna	Virtual (Zoom)	OIT, Aidesep, CNA, CCPIP, SNMPE, Mincul
11	19/10/2020	Runa waqaychaq harka runakuna waqaychaq	Virtual (Zoom)	Acnudh, CUT, Cedet, CNDDHH, SNMPE

- Conversatorios internacionales nisqa: Empresakunapa ruwayninkunawan tupaqkuna políticas públicas nisqapi, Principios Rectores nisqa sapaqpi, empresaskunamanta chaymanta derechos humanos nisqamanta hinamanta estándares internacionales nisqa hukllawaymanta yachaypi ruwanakuna ruwayninpi yachaykunamanta actores internacionales nisqapa kamakuyninwan qayllas llaqta runapaq unanchasqa chiqichiypi actividades públicas nisqa.

Tabla 6. Suyukunapi rimanakuykuna

#	Imay pacha	Rimana	Imayna	Actor nsqakunapa kamachakuynin.
1	12/12/2019	Runa waqaychay kamachikuymantawan empresamanta hatun llamkaypaq allichay imatataq europapi kaqmanta yachachwan	Presencial (Minjusdh)	Embajada de la UE, Embajada de Alemania, Embajada de Francia, Embajada de Suecia, Embajada de Suiza, Embajada de Reino Unido, IDHE-UDEM, Grupo de Trabajo ONU sobre empresas y derechos humanos, OIT-Ceralc
2	07/02/2020	Empresawan Runa waqaychana: Interamericanopi kamachikuykuna	Presencial (Minjusdh)	Redesca, Acnudh, Business and Human Rights Resource Center, Defensoría del Pueblo de Perú, Cámara Española, IDEH-UDEM

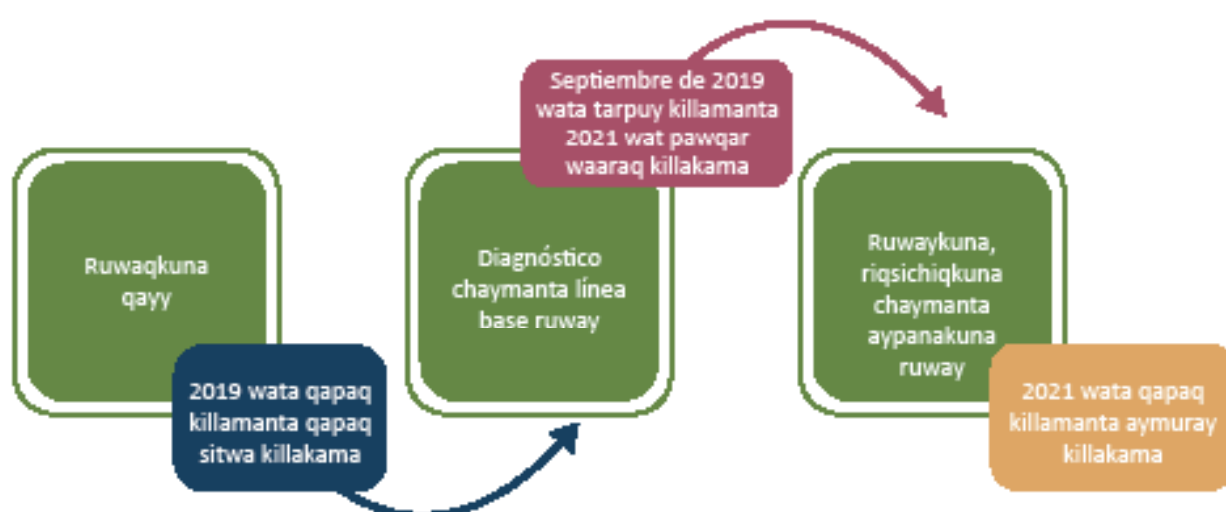
- Actividades internacionales nisqapi kamachakuy: PNA ruwaypi yachaykunas sapaq instituciones nisqapa ruwasqan paneles nisqawan ámbito internacionalpi Minjustdh nisqapa equipo de la DGDH nisqamanta qusqa kasqa.

1.3. Ruraypi imayna puririsqan

Ruway mitakuna

PNA ruwaykuna kimsa mitaman rakisqa kasqa: HUK mita, ruwaqkuna qayay; Iskay mita, diagnostico línea de bases ruway; Kimsa Mita, ruwaykuna, riqsichiqluna chaymanta aypanakuna ruway. Huk mita qallariyqa nisqachu ñawpaq kaq wiñaypaq wichqaychu; aswanqa, hukniraq utqay mita yachapachina hina:

Iskay Riqsichiql tawa kuchu. PNA ruwaykunapa mitan

Huk Puririy: ruraqkuna minkay

2019 wata qapaq killamanta qapaq sitwakillakama apakusqa. Riqsichikusqa Estadopa, empresakunapa, sociedad civil nisqapa, Ipueblos indígenas u originarios nisqapa, sindicatos nisqapa, chaymanta organismos internacionales hinamanta cooperación internacional nisqapi ruwaqkuna akllasqanwan chaymanta hichpachisqanwan. Kaynata, empresakunamantawan derechos humanos nisqamanta qawariypi llapan kamachasqa sectores nisqata qayasqa. Paykunawan yanapanakuspa, ruwasqa chaymanta qispichisqa PNA humalliq propuesta metodológica nisqata. Kay mita ruwaqkuna yachachiyman apasqa kay pusaq kamachikuykuna chaymanta sapaq tukuy nastin suyukunapi qispisqa kamachikuy empresakunapa allin ruwayninkuna chaymanta chusaq kaypi tarikuqkunapa kamachikuyman rimanakunapi. Metodología nisqapa qispichiyninwa, 2019 wata qapaq sitwa killapi kay mita allintapuni wichqakuchkaspa, diagnostico nisqapa ruway tukuyinkama Mesa Multiactor nisqaman musuq kamachakuqkuna yaykuchiyman uyñisqa.

Iskay Puririy: Yachay qispichiy, takyachiq siqipas

Diagnóstico chaymanta línea base nisqa ruway kasqa Poder Ejecutivo nisqapa Grupo de Trabajo nisqawan kamachinakuspa DGDHpa humallisqan, hinaspa publicapas privadapas empresapi, formal chaymanta informal sector nisqapi rikchaqmana empresakunapa ruwananpa marco nisqanpi pusaq kamachikuykuna qallarichiyki rakiqkunamanta riqsichiqkunapi humallisqa tupuy hina yachasqa.

Siqinqinpaqsi tarikusqa tawa universidades nisqapa yachachikuyninwan: Universidad del Pacífico (Minería y Sostenibilidad nisqamanta Centro de Estudios nisqantakam), Universidad Antonio Ruiz de Montoya (Instituto de Ética y Desarrollo nisqantakama), Pontificia Universidad Católica del Perú (Instituto de Democracia y Derechos Humanos nisqantakama) chaymanta Universidad de Monterrey (Proyecto Ceralc nisqapa kunakusqan consultoría regional nisqapa rakin hina, Instituto de Derechos Humanos y Empresas nisqantakama). Cooperación internacional nisqapa yanapakuyninwan, kaykunayachasqankuwan yanaparusqa 23 rimanakunamanta 16 rimanakuna akllasqamanta kaqkunalla willakuymanta patachaywan tupuyki; chaymanta haywarisqa allí allin ruwanakunawan ruwaykuna apaypi qallariqnin tiyaqnin hina allinpaq kaqkunapa. Diagnostico nisqapa qallariq qillqakuna DGDH nisqapa ruwasqa pacha kasqa 23 rimanakunamanta 5 rimana cooperación internacional nisqapa mana yanapasqan. Iskay qipaq diagnostico nisqakunas ruwasqa kasqa oficina para América del Sur de Acnuth (necesidades de capacitación) nisqapa, chaymanta OCDE (implementación de mecanismos de debida diligencia empresarial) nisqapa siqisqawan ruwasqa tapukuykunamanta pacha.

Sapa willakuykuna rimanankunapi yachayniyuq llapan wntidades nisqakunapa hamutayninta kallpanchaspa, Poder Ejecutivo nisqapa llamkaqnintaq, Diagnósticomantawan línea base nisqamanta sapa willakuy qatipaykunapa qatipaykunas qallarisqa universidades nisqakunapa haywasqanku ruwanakuna qatipaywan. Grupo de Trabajo nisqapa hukllawasqakuna qawarisqankunawan, rimaykuna chaymanta yachachikuykuna chaskinan rayku, sapa musuq willkuykuna Mesa Multiactor nisqapi ruwaqkunawan rakinakusqa kasqa. kaykunas kasqa DGDH nisqapa sapaqchasqa matriz nisqapi patachasqankuna, chayñatqsi kamakusqa – PNA ruwaykunapa kamachikuyninman hina_ tupunanpaq chaymanta imaynanpi hukllawakuyninmantapas ayñiyninmantapas rimariypi. Rimaykunawan yachachikuykunas chaskisqa kasqa, diagnóstico chaymanta línea base nisqapa llapan ruway mitapi, correo electrónico nisqantapas (qillqasqa) chaymanta llamkaypaq huñunakuynintapas (rimaripa). kaynapis, huk akllasqa rimanamanta yachachinanpaqa sapa huñunakuypa chunka tawayuq punchawllapas ñawpaqnintaraq sapa musuq willakuyta llapan ruwaqkunaman apachisqa. Chaynapi, diagnóstico nisqa riqsichin chaymanta ichaqa wakin mana kamachinakuy aypasqawan, sinchi kama-

chinakusqawan huk dialogo multiactor nisqata.

Diagnostico nisqamanta pacha, línea de bases nisqa yanapasqa 23 ñawpaqchasqa rimanakuna-pa sasachakuyninpi tarikusan chay pacha, rakiqkuna uchuyyachiypi ruwasqakuna tupuypaq chay ruwanakuna riqsipachinanpaq, ruwaykuna (ruwasqa kasqanmanta, ruwayninkunamanta hinamanta aypasqankunamanta) riqsichi qkuna chaynalla hayka aypanankunamanta ruwanan rayku. 2020 wata pawqar waray killamanta, política pública nisqaman musuq ayñikuna hina siqispanankama, kay ri-maykunaman hukllawakunan karqa covid-19 nisqa rayku emergencia sanitaria nisqa aypayninta.

Kay qatiqkuna Ñawpaqchasqa rimanakuna:

Qanchis tawa kuchu. Tariykuna chaymanta línea base nisqamanta rimanakuna.

#	Tema	Elaboración de insumo inicial	Financiamiento
1	Qullqipi informalidad nisqa	Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú	Proyecto CERALC (OIT)
2	Sasachakuypi kaq runakuna	DGDH - MINJUSDH	
3	Machu paya runakuna	DGDH - MINJUSDH	
4	Huklaw suyuyuq runakuna	DGDH - MINJUSDH	
5	Afroperuana runakuna	DGDH - MINJUSDH	
6	Hatunsupi allpa ruruchiy	DGDH - MINJUSDH	
7	Warmakuna llamkachiy	Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya	Embajada de Suiza
8	Chuya, allinlla suwaykukuna chinkachiy	Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya	Embajada de Suiza
9	Runa waqaychana kamachikuy waqaychaq runakuna	Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya	SPDA
10	Hinapi paqariq llaqtakuna hinataq ñawpaq tapuykuna	Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya	SPDA
11	Chaqwanakuypi llaqta runa	Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya	Embajada de Suiza
12	LGBTI Runakuna	Centro de Estudios sobre Minería y Sostenibilidad de la Universidad del Pacífico	Embajada de Suecia

13	Warmikuna	Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú	Proyecto CERALC (ACNUDH, OIT), Embajada de Reino Unido
14	Huñukuna kancharisqa chaynallataq huñu rantinakuynin	Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú	Proyecto CERALC (OIT)
15	Qullipaq waqaychaq	Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú	Embajada del Reino de los Países Bajos
16	Kallpawan ruway policiawan rimanakuy	Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú	Embajada del Reino de los Países Bajos
17	Pacha rapi haypasqan yachaykuna	Centro de Estudios sobre Minería y Sostenibilidad de la Universidad del Pacífico	Embajada del Reino de los Países Bajos
18	Mina qurquy	Centro de Estudios sobre Minería y Sostenibilidad de la Universidad del Pacífico	Embajada del Reino de los Países Bajos
19	Hidrocarburos	Centro de Estudios sobre Minería y Sostenibilidad de la Universidad del Pacífico	Embajada de Reino Unido
20	Mecanismos de reparación judicial nisqa	Instituto de Derechos Humanos y Empresa de la Universidad de Monterrey, México	Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos de América del Sur
21	Mecanismos de reparación extrajudicial nisqa	Instituto de Derechos Humanos y Empresas de la Universidad de Monterrey, México	Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos de América del Sur
22	Mecanismos empresariales de debida diligencia	Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos	
23	Runa waqaychaypiwan empresapi mañakuykuna yachachiy	Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos de América del Sur	

Chaypaq, kay qatiqkunamanta pacha apakusqa willakuy patacahy:

- (Ilapan entidades estatales chaynalla documentos públicos nisqa, sapaqkunapas) Fuentes oficiales nacionales nisqa.
- (sistemas universal e interamericano de derechos humanos nisqapa, OCDEpa, chaynalla sapaqkunapas willakuyninkuna) Fuentes oficiales internacionales nisqa.

- Qaqchu hinamanta chay pachallapi chay willakuy hataliq, empresas, sociedad civil, pueblos indígenas u originarios, sindicatos, universidades, centros académicos, expertos, sapaqkunapapas riqsichisqan Fuentes no oficiales nisqa.

Kaynapi, qawarisqa ñawapaqchasqata derechos chaymanta pueblos indígenas chaymanta sindicatos nisqapa, organizaciones de la sociedad civil nisqapa, chaymanta, qayllas empresakunapa ruwayninpa haypasqankunapas nisyu kirisqakunapas ayllukunapa chaymanta derechos nisqapa humalliqninkunapa rimariyninkuna hukllawayta

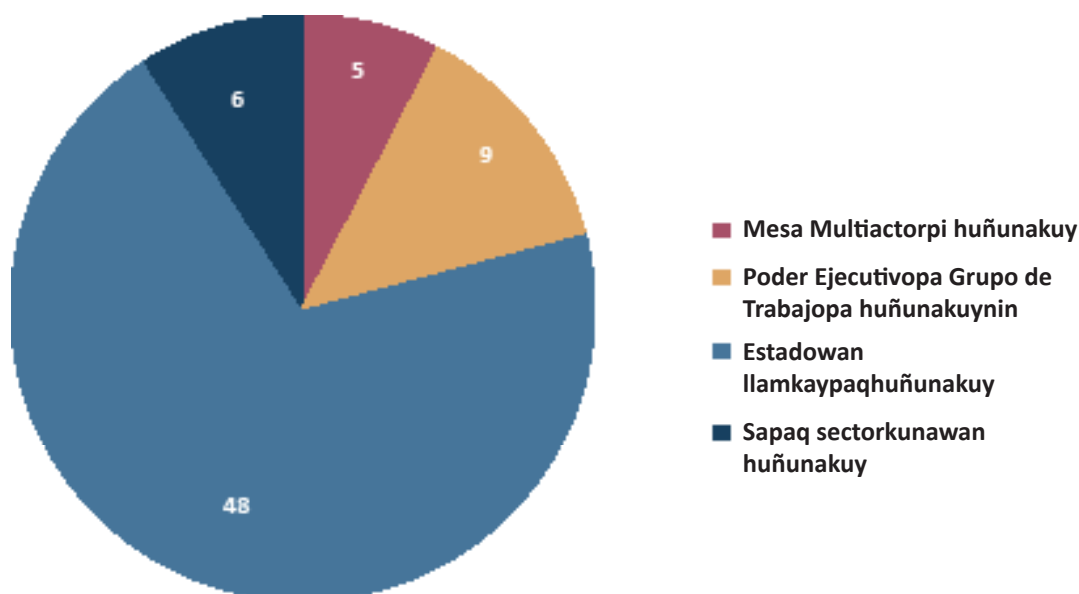
Kimsa puririy: ruranakuna, qawachiqkuna, chayanakuna qispichiy

2021 wata qapaq killa apakusqa. Diagnóstico chaymanta línea base nisqapi huqarisqa hinamanta patachasqa willakuykunamanta qallarisqa. PNA nisqapi hukllawanan kaq ñawapaqchasqakuna hinamanta akllasqa ruwaykunamanta kamachinakuykuna chay ruwaqkunapa haypay atinanpaq huyñispa. Kaynatam, Consejo Nacional de Derechos Humanos nisqapa qispichisqan lineamientos estratégicos nisqaman hina kamachisqa, ruwaykuna, aypay munasqakuna hinamanta (imawan ruwasqa kasqanmanta, ruwarisqankunamanta hinamanta haypasqankunamanta) riqsichiqkuna ruwayllapi tarikusqa. Kay mitapi kaynata ñawpaq qawarisqa yachaykunata akllasqaku:

- Ruway: aypay munasqakuna qallarichiyman yanapaq musuq yachaykuna. Acciones institucionales, regionales sectoriales nisqapi akllan, PNApa maypi humalliq kasqaman hina.
- Aypay munasqakuna: patachasqa ruwaykunawan akllasqa mitapi chay aypay munasqa. Institucionales, regionalespas sectorialespasaypay munaykunapis akllan, plan nisqapa maypi humalliq kasqanman hina.
- Riqsichiq: achkapas allinpas cahy willakuy quq ruwana, chaymanta ruwan huk rimanamanpas sapaqi fenómeno nisqamanpas qatiq huk variable nisqapapas huñusqa variables nisqapapas qawanallapas musyanallapas kaqninkunamanta yachay aypasqanmanta pacha.

Hina qatiqninmanñataq, riqsichin ruwaykuna, riqsichiqkuna chaymanta aypanakuna mitapi ruwaykynapi haykakama ruwasqankunata:

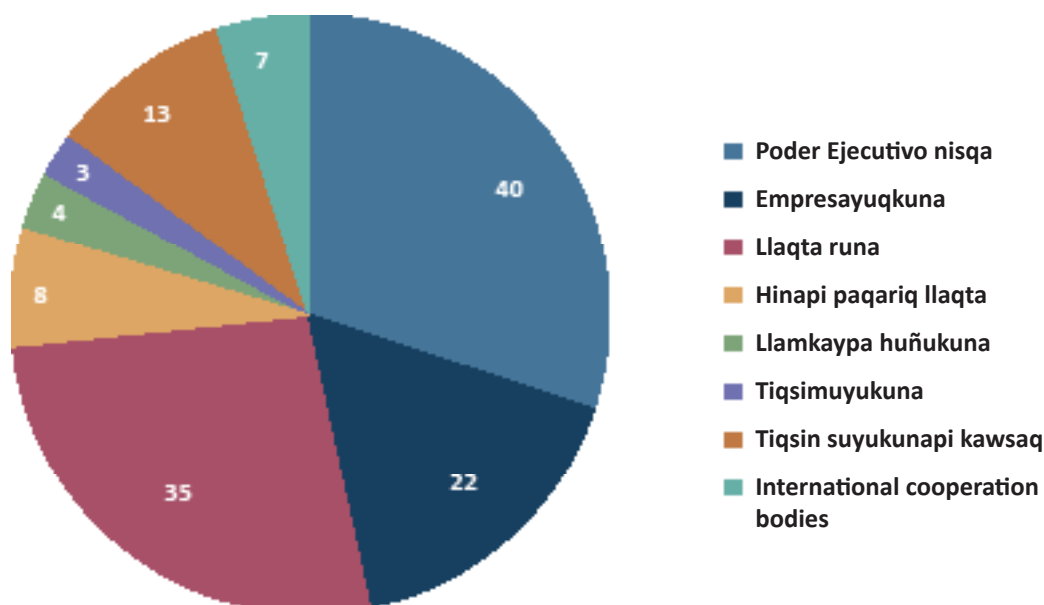
Kimsa siqi tawa kuchu. PNA nisqapa kimsa ñiqi mitankunapi ruwaykuna.

1.4. Ruraypi pikunataq Rurarqaku

PNA ruwaykunapi kamachakusqa Estadopa 312 ruwaqninkuna, empresakuna, sociedad civilkuna, pueblos indígenas u originariospas, sindicatukunapas, chaymanta, Mesa Multiactorpi chay kamakuqkuna, organismos internacionaleskuna chyamanta cooperación internacionalkuna:

Tawa siqi tawa kuchu. Mesa Multiactor llamkaqkuna

Kay llamkay hamuqkunapi llamkaqkunam puririchiypi kanku:

Rurachinapaq Kamachikuypi Llamkaqkuna

- Presidencia del Consejo de Ministros
- Ministerio de Relaciones Exteriores
- Ministerio de Energía y Minas
- Ministerio de Desarrollo e Inclusión Social
- Agencia de Promoción de la Inversión Privada - Proinversión
- Ministerio de Vivienda, Construcción y Saneamiento
- Ministerio del Interior
- Ministerio de Economía y Finanzas
- Autoridad Nacional del Servicio Civil - Servir
- Ministerio de Transportes y Comunicaciones
- Ministerio de Agricultura y Riego
- Instituto Nacional de Defensa de la Competencia y de la Protección de la Propiedad Intelectual - Indecopi
- Servicio Nacional de Áreas Naturales Protegidas por el Estado - Sernanp
- Servicio Nacional Forestal - Serfor
- Ministerio de la Mujer y Poblaciones Vulnerables
- Ministerio de Salud

- Superintendencia Nacional de Servicios de Saneamiento - Sunass
- Central de Compras Públicas - Perú Compras
- Organismo Supervisor de Inversión Privada en Telecomunicaciones - Osiptel
- Ministerio de Cultura
- Consejo Nacional para la Integración de la Persona con Discapacidad - Conadis
- Organismo Supervisor de las Contrataciones del Estado - OSCE
- Superintendencia Nacional de Supervisión Laboral - Sunafil
- Programa Impulsa Perú
- Organismo de Evaluación y Fiscalización Ambiental - OEFA
- Organismo Supervisor de la Inversión en Infraestructura de Transporte de Uso Público - Ositran
- Secretaría de Integridad Pública
- Fondo Nacional de Financiamiento de la Actividad Empresarial del Estado - Fonafe
- Ministerio de Trabajo y Promoción del Empleo
- Organismo de Supervisión de los Recursos Forestales - Osinfor
- Ministerio del Ambiente
- Ministerio de la Producción
- Ministerio de Comercio Exterior y Turismo
- Ministerio de Defensa
- Ministerio de Educación
- Consejo Consultivo de Niños, Niñas y Adolescentes del Ministerio de la Mujer y Poblaciones Vulnerables - Cpeti
- Asociación de Municipalidades del Perú - AMPE
- Organismo Supervisor de la Inversión en Energía y Minería - Osinergmin
- Superintendencia Nacional de Migraciones
- Mesas Ejecutivas del Ministerio de Economía y Finanzas

Empresayuqkuna

- Confederación Nacional de Instituciones Empresariales Privadas – Confiep
- y Red Local del Pacto Global en el Perú
- Sociedad Nacional de Minería, Petróleo y Energía - Snmpe
- Cámara Nacional de Comercio, Producción, Turismo y Servicios - Perú Cámaras
- PlusPetro
- Río Tinto
- Cerro Verde
- Goldfields
- Yanacocha
- Antamina
- Asociación de Gremios de la Pequeña Empresa del Perú
- Responde - Sostenibilidad
- Securitas
- Cámara de Comercio de Lima
- Anglo American
- Asociación de Pequeños y Medianos Empresarios Industriales del Perú
- Cámara Oficial de Comercio de España en el Perú
- Sociedad Nacional de Industrias - SNI

- Cámara de Comercio de Madre de Dios
- Avanza Sostenible
- Insuco
- AC Sostenibilidad
- Cámara de Comercio y Producción de Lambayeque

Huñunakuspa Llamkaqkuna

- Comisión Episcopal de Acción Social - CEAS
- Centro de Promoción y Defensa de los Derechos Sexuales y Reproductivos - Promsex
- EarthRights International
- Coordinadora Nacional de Derechos Humanos
- Plataforma de la Sociedad Civil sobre Empresas y Derechos Humanos
- Asociación Pro Derechos Humanos - Aprodeh
- Red Muqui
- Grupo de Iniciativa Nacional por los Derechos del Niño - GIN
- CooperAcción
- Amnistía Internacional - AI
- Red por una Globalización con Equidad - RedGE
- Concilio Nacional Evangélico del Perú - CONEP
- Centro de Políticas Públicas y Derechos Humanos - Perú Equidad
- Cáritas del Perú
- Sociedad Peruana de Derecho Ambiental - SPDA
- Derecho, Ambiente y Recursos Naturales - DAR
- Centro de Derechos y Desarrollo - CEDAL
- Save the Children
- Grupo Vigencia
- Acción por los Niños
- ProDiálogo
- Presente
- Futuro Sostenible
- Grupo de Diálogo Minero y Desarrollo Sostenible
- Sociedad y Discapacidad - SODIS
- Mesa de Concertación para la Lucha contra la Pobreza - MCLCP
- Diakonia
- Programa Laboral de Desarrollo - PLADES
- Perú 2021
- Asociación Peruana de Donantes de Sangre
- Asociación Laboral para el Desarrollo - ADEC-ATC
- Instituto de Estudios Sindicales
- Derechos Humanos Sin Fronteras
- Global Reporting Initiative
- Instituto Peruano de Empresas y Derechos Humanos

Hinapi paqariq ayllukuna

- Organización Nacional de Mujeres indígenas Andinas y Amazónicas del Perú - Onamiap
- Asociación Interétnica de Desarrollo de la Selva Peruana - Aidesep
- Federación Nacional de Mujeres Campesinas, Artesanas, Indígenas, Nativas y Asalariadas del Perú - Fenmucarinap
- Unión Nacional de Comunidades Aymaras - UNCA
- Confederación de Nacionalidades Amazónicas del Perú - Conap
- Confederación Nacional Agraria - CNA
- Confederación Campesinas del Perú - CCP
- Plataforma Indígena Amazónica

Llamkaqkunamanta huñunakuy

- Central Autónoma de Trabajadores del Perú - CATP
- Confederación de Trabajadores del Perú - CTP
- Central Unitaria de Trabajadores del Perú - CUT
- Confederación General de Trabajadores del Perú – CGTP

Tiqsimuyukuna

- Instituto de Ética y Desarrollo de la Universidad Antonio Ruiz de Montoya
- Instituto de Democracia y Derechos Humanos de la Pontificia Universidad Católica del Perú
- Centro de Estudios sobre Minería y Desarrollo Sostenible de la Universidad del Pacífico

Tukuy suyukunapi wakchakunarayku llamkaqkuna

- Oficina del Coordinador Residente del Sistema de las Naciones Unidas en el Perú
- Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas en Perú - Acnudh
- Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo - PNUD
- Fondo de las Naciones Unidas para la Población - Unfpa
- Programa Conjunto de las Naciones Unidas sobre el VIH/Sida — ONUSida
- Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia - Unicef
- Oficina de las Naciones Unidas contra la Droga y el Delito - Unodc
- Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Refugiados - Acnur
- Organización Internacional del Trabajo - OIT
- Organización Panamericana de la Salud/Organización Mundial de la Salud - OPS/OMS
- Organización Internacional para las Migraciones - OIM
- Programa Mundial de Alimento - PMA
- Organización de las Naciones Unidas para la Alimentación y la Agricultura - FAO

Tukuy suyukuna yanapanankurayku huñunakuq

- Delegación de la Unión Europea en el Perú
- Embajada de Reino Unido en Perú
- Embajada de Suiza en Perú
- Embajada del Reino de los Países Bajos en Perú
- Embajada de Alemania en Perú
- Embajada de Suecia en Perú
- Fundación Friedrich Ebert

II RAKI

EMPRESAKUNA, RUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAY IMAYNATAQ KACHKAN

Empresakunamantawan Runakuna waqaychanapaq kamachikuyninmanta huñukuna llamkaqmi riqsichin, Perú suyupi, chay Empresakunapa wiñariyninpi imayna tarikusan pachakunapuni qawariysiq, PNA ruwaykuna qispichiq. Chayta qawarispansi, kay raki empresakunapawan Runakuna waqaychanapaq kamachikuyninmanta tarikusan pachata riqsichin, Perú suyupi covid-19 rayku pandemiapa haypaskantapas, allin rikchaqmana kaqninkunatawan hukllawaspa.

Iskay chunka qipa kaqpi, Perú suyu ikrakusqa, qullqinpi tumpa allinta ñawpaq puririn, rantikuyninkunawan chaynallataq huklaw suyukunapi qullqiwan rantiypi hinataqm kawsaytaqmi kachkan maykama wiñarisqa chaymanta hina tarikuq informalidadwan riqsichisqa (cf. OCDE, 2020b, pp. 19-20). Kayna pachapi, CER agenda nacionalpi sinchi munayninwan takyaparikusqa, chayñataq tupan tiqsi muyupi CERpa wiñariy yaykuyninkunamampas, kutirin empresakunapa achka kirikuq aypayninkunamanta runakuna piñakuyninku qayaykachakuywan uyarichin pacha rapi kawsaymantawan runakuna waqaychana kamachikuymanta llakinta hinataq chuya llamkaytawan allin gobernanza kanan mañakuyninkuta (cf. OCDE, 2020b, pp. 20-21). Kaynatam, akllaswansi sector empresarialpi chaymanta pusariq kamachikuyninwan, Empresakunapa llamkayninkuna CERpa yachayninkama pawasqanpa musyapaynin.

34

Confieppa ruwasqan huk yachay 2019, OITpa yanapakuyninwan (2019 watapi), Perú suyupa, 2016 watamanta 2017 watakama 252 empresakunapa willakuy apachisqanmanta sector empresarialpa runakunapa waqaychakuy kamachikuyninpi allin llamkayta riqsinku. Runakuna waqaychaymanta kamachikuy chaymanta sapaq tinkuq uyaykuna suyunchasqamanta, kay qatiqukunata: llapanmanta, 5 % nisqa pusariq kamachikuykuman yaykusqata rimarin, 7 % runakuna waqaychay kamachikuyta hukllawakunku, 31% runakuna waqaychaymanta kamachiyniyuq kasqankumanta rimarinku, chaymanta llapanmanta 57 % runakuna waqaychay kamachikuymanta willakuyta mana apachisqachu (Confiep, 2019, pp. 13-15). Políticas corporativasninmantañataq, chay llapan akllasqakuna (86%) llamkaymanta kamachikuynawan tupanku, (75%) llapan qullqaqkunawan chaymanta llapan rantikuqkunawan, (71%) pacha rapiwan, chaymanta (63%) llaqtakunawan hinamanta llaqtapa ñawpariyninwan (Confiep, 2019, pp. 18-19). Yachaypi llapan empresakuna qatipasqakunamanta, 63% nisqa sistemas integrados de gestión nisqayuq kasqankuta chaymanta 79 herramientas de gestión de riesgos nisqayuq kasqankuta (Confiep, 2019, pp. 15-17), chayñataqsi allin quchachayta yanapasqa.

Chaymantapas Confiep ruwasqa chikiwan qawarisqa kay sapaqchaykunaman qawariq allin diligenciapa qallarichiymanta empresapa sayayninmanta chaymanta ruwayninkunaman hina kunakuykunata. Kay kunakuykunasa CERpaq allin Diligencia humalliqmanta yachachin (OCDE, 2018) hinaspa allin diligenciapaq OCDEpa kamachikuyninkunata, ayñi hina hinaraq kachkaptimpas, sayachiypa ruwayninkunamanta kamachikuykuna hukllawanapaq (cf. OCDE, 2020b, p. 23). Hukmanta, runakuna waqaychana kamachikuy “Guía para el sector empresarial peruano sobre empresas y derechos humanos” nisqata Confieppan Pacto Global de Perú nisqa (2019 wata), ruwasqan pusariq kamachikuy qallarichinanpaq yachachikuyniyuq kamachikuyta takyachinku.

Wakin akllasqa llamkaqkuna, minería, hidrocarburos, energía chaymanta allpa ruruchiqa hapi-pakusqaku, CERpa yachayninta chaskisqaku. 2002 watapi, SNMPE nisqa, huk Código de Conducta nisqata uyasqa 2016 wata hinamanta 2018 watapi musuq qallariykunata watakuna hamuqpi hukllawanankurayku. Kaynintakamañataq, SNMPEpa kamakuqninkuna nin, chay ruwaykunapaq maskan, llapan munaykunamantapas, allin kawsay yanapayta chaymanta pacha rapimanta waqaychaypa yachaynin purichiytawan ruwaytam, hinamantapas runa waqaychay kamachikuy yupaychay purichiyta, kaykunañataqsi, gobernanza corporativa, allin chuya llamkay chaymanta qacha suwakuykuna chinkachiy chaynallataq sumaq yachay hinataq runakuna waqaychaymanta kamachikuyna ñawparichiyta maska.¹

SNMPE 2019 watapi Kamachasqankunapaq ruwasqa runakuna waqaychana politicapa huk qayllas yachachinata, chayñataqsi apan pusariq kamachikuykunata chaymanta OCDEpa Líneas Directrices nisqaswan, hinaspa hukllawan ayñiqkunawan apasqa allin quchachay diligencia nisqapa huk yachayninta (OCDE, 2020b, p. 23). Chaymanta churasqataq (Llapanpa Minería nisqata) mineríapaq, pacha rapikuna hatun llamkaypaq chaynallataq ayllu runakuna qawachiq llaqtakunapa imayna llaki willakuynin chaskiymentawan imayna mañakuyninkuna kutichiyanta yachachikuyta Chaymanta ODSkunaman (COM-Unidad)² yanapakuy quy qawariyta.

hampinamanta paqarichiyinwan ruwayninkuna maskay kanhina, runakunapa chaymanta allin kayninpa waqaychayninman hukllawaq huk Código de Conducta nisqa qispichisqa. Chaynataqmi, qucha harkay políticata qinaykun, chay Programa de Compliance nisqa hina, Suyupa normativan kasqanpi Hinata. 2020 watapi. Covid-19 rayku pandemiamanta, (2020 wata) AGAP ruwasqa huk qillqata, waqaychakuypiw an allin ruwaykunallapi kamakuspa. Centros de producción, fondos, packing, chaymanta sapaqkunapi, coronaviruspa ratayninmanta harkakuypaq.

Peru suyumanta 2020 watapi OCDEpa Empresapa imayna llamkachiyninpi willakuypi kasqanmantahina

[kuna] CERpa yachayninta sapa kuti achkanpi chaskichkanku chay mineríawan llamkaq hina, chaniyuq kaq rantikuqkuna kirisqa kaqkuna diligencia nisqawan allichapayninkunawan. Kaynapi, Sociedad Nacional de Minería, Petróleo y Energía (SNMPE), Kaynapim allin ancha kawsachisqa hina karqa. (OCDE, 2020b, p. 23).

CERpa yachayninman kirinan kaqmanta sector privadopa musuq yachayninkunapas qallariyninkuna tikrakuywan puririchisqa. Chaypa muyuriqninpi, sutinchanapaq hinam, Peru suyupi Pacto Global de las Naciones Unidas kaqpi, Confiep.3 nisqapa kamachikuyinpi Secretaria Técnica nisqapa munayninpi. Chaynallataq, Cámara de Comercio Española chaymanta Cámara de Comercio Nórdica, Comercio Bilaterales nisqa camarakuna, akllarisqa yanapakuyta qaywasqa, debida diligenciamanta hatun rayminnintakama, Peru suyupi empresakuna CERpa ruwasqan chaskiy purichinapaq (OCDE, 2020b, p. 23).

Kikinpitaq, red de empresas Asociación Perú 2021 nisqa CER purichiyta maskan mana allin aypasqankunata qawaykuspa llamkam, chay rantipakuykunawan tupanakusqanta qawarispas huk yachaywan ruwan (OCDE, 2020b, p. 23). Chaymanta qun, Distintivo Empresa Socialmente Responsable (DESR)³ nisqata, ODS nisqa hinata allin ñawpaqman puririqta chaymanta ayllu runakuna allin ruway-

¹ Qaway <https://www.snmpe.org.pe/quienes-somos/codigo-de-conducta.html>

² Qaway <https://www.mineriadetodos.com.pe/> y <https://com-unidad.pe/>

³ Qaway <https://peru2021.org/distintivo-empresa-socialmente-responsable/>

niyuq Peru suyupi riqsisqa empresakuna riqsisqaman. 2019 wata ruwasqa DESR nisqataq, qullqiwan llamkaqta chaymanta waqaycwanhay, mikuykunawan, empresakuna yanapaqta, minería, hidrocarburos, hidroelectricidad, telecomunicaciones, pirqaykunapi, cementos, yachachiypi, sapaq sectorkunapipas kamakusqan 67 Peru suyu empresakunata riqsisqa.

Hukkunataq, riqsichisqataq kanan, CERpa ruwayninmanta, yachaykunatawan suyukunapi willakuy-ninkuna Perú suyupi tarikuq empresa kaqkunamanta. Corporate Human Rights Benchmarck (CHRB)⁴ nisqapa willakuynin empresakuna tukuy nastin suyupi kaqkunata chunka kimsayuyq tupuy pusariq kamachikuykuna kaqwan, chusaqmanta is kaychunkakama huk empresapa ruwayninta chaninchaspa. 2020 wata ruwaypi, CHRB pachak isqun chunka isqunniyuq empresakunata tupusqa, kaykunamanta pichqa chunka llalliriy, suyupi tarikuq kasqaku; chaymanta, paykunapa is kay chunka empresan, mikuykuna, pachakuna, comunicaciones, minería hinamanta hidrocarburos sectorkunapi kamakuqkuna, hatun chaninchakuyman churakusqaku is kay chunkapas yapayniyuqpas chaninchakuyta aypasqaku.

Minería kiqukunataq, Responsible Mining Founding nisqapa willakuy (RMF & Centro Vincular-PUCV, 2020), sapa categoría nisqapí, chusaqmanta suqtakama chaninchaywan; qullqichay kaqkunapi, pachaparikunapi, runa ayllukunapi chaymanta gobernanza nisqa yachaykunamanta polítikakunatawan ruwaykunata qawaripa, empresa minerakunata tupusqa. 2020 wata ruwaypi, RMF tupusqa kimsa chunka pusaqniyuq empresas minerakunta. Kay huñumanta, chunka is kayniyuq empresakuna, kay suyupi tarikusqaku minapi llamkanayuqkuna; chaykunamanta riqsichisqa kasqa, Anglo American, Rio Tinto y BHP Group, huk categoría nisqallapipas, kimsa yapayniyuqpas chaninchakuyta aypaspa.

Warmi qari huk kaqkunamanta, (2020 wata) empresa Aequales nisqa willakuyninpi Latinoaméricapi ñawray huñukunata achka kay equidad nisqaman hatiq yachay tapukuykunata ruraspa tupun. 2020 wata ruwaypi, isqun pachak sunkayuq organizacionkuna kamakusqa, chaykunamanta, chunka empresakuna Peru suyupa chaninchayninpi allin aypaqkuna kachkanku, qullqiman chaymanta seguro waqaychayman, empresakuna yanapaq, farmacéutica, pirqaykuna, telecomunicaciones hinamanta retail qatiqman kamakuqkuna kachkan.

Qipa kay watakunapi aypasqakuna ñawparichiy puririchisqapa kaptinpas, rikuchwanmi hina achka sasachakuykuna llakiman apaq hinataq, huk kaqninkupi, empresa runa waqaychana kamachikuyta chusaqchan. Kay sasachakuykuna apakunanpaq huk allinnin kaq kay suyupi qayllaschasqa informalidad⁵ nisqansi hucham aysan, chaymi qawarinam is kay kitiyuqwan: Ruruchiytawan llamkayta.

Instituto Nacional de Estadística e Informática (INEI) nisqapa 2018 watapi qawarisqanman hina, Peru suyupi llapanmanta 19% PBI nominal kasqa sector informal nisqapa rikurichisqan (cf. INEI, 2018). Peru suyu rantikuywan llamkana qawachin llapanmanta 74.3% empleo informal nisqapa chaninchayninta (Gamero & Pérez, 2020, p. 3). Chay mitapi, informal kitipi ruruchiypi llamkaqkuna achkanpi tarikusqa allpa ruruchiypi chaymanta llapanmanta 34.1% chaywaypi, 22.3% rantikuypi chaymanta 14.4% transportepiwan comunicacionespi. Chaymanta, 2019 wata octubre killamanta 2020 wata setiembre tarpuy killakama huk llamkaqmanta chunka llakaqkama empresakuna hatallisqa informal llamkaykunapi achka kasqa. Qatipay puriy watapi, chay empresakunapi informal hina 6'730,700 runakuna llamkasqaku. Llapamanta 87.3% llamkaqkunapa mana Seguridad Socialnin mana allin riqsisqa sapa ruruchiynapi llamkaqpas kanchu. Chaymanñataq qatin chunka hukniyuq llamkaq

⁴ Qaway <https://www.worldbenchmarkingalliance.org/publication/chrb/>

⁵ OIT nisqa mana kamachikuyta kasuspa informalwan qullqi hapypaq llamkaykuna hina chaynataq informalpi llamkaqkuna ha destacado que la economía informal abarca el sector informal y el empleo informal y se define como el conjunto de actividades económicas desarrolladas por los trabajadores y las unidades económicas que, tanto en la legislación como en la práctica, están insuficientemente contempladas por sistemas formales o no lo están en absoluto.

niyuqkumanta pichqa chunka llamkaqniyuq empresakuna, llapanmanta 48.4%, chaymanta pichqa chunka hukniyuqkumanta ñawpaqman llamkaqniyuqkuna, llapanmanta 17.7% nisqawan. Hatun llaqtakunapi informal llamkaykunata chaninchanku, ruwaykunapa rakisqanman hina, 80.8% haypaqkaman pirqaykunapi hatiq, 73.1 wan comerciopa, 62.8% nisqawan manufacturapa chaymanta 58% nisqawan sericiokunapa qatisqan, allpa ruruchiy/chaywa/minería nisqapi llamkaykuna llapanmanta 89% informalkuna aypan (cf. INEI, 2020b, p. 21).

Chayta qawarispas, mana waqaychayniyuq ruwaykunapa aypayninkuna llapanpa riqsisqan, hinaspa apan, kay empresakunata debida diligencia nisqata saqispa ruwanku chaymanta runakuna waqaychaymanta kamachikuyninta mana yupaychaspa ruwanku aswanta huñukuna kirispanku. Chaymantapas, kay apakuykunaga rikurichin, siqipi qullqankunantakama, akllasqa rimanakunapi empresas formaleskuna ruwaywanpas utaq empresas informaleswan hukllawanakuyta qunqasqa. Riqsichinataqsi, informalidadwan hukllanakuy yachaykunamantas tarikunku warmakunapa llamkayninpi chaymanta sapaq mana waqaychaqniyuq llamkaykunapa kiriyninkunapipas (ONU. Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas, 2017, § 54).

Kaykunamantaq mana chinkachinanchikchu ONU Empresasmantawan runakuna waqaychanapaq kamachikuymanta chunka tawayuq pusariq kamachikuypi rimarin kay riqsichisqanta:

Runa waqaychana kamachikuy yupaychaymanta empresakunapa kamachakuyninta, sayayninmantapas, ima ruwaq kasqanmantapas, maypi ruwasqanmantapas, pipa kasqanmantapas chaymanta imayna ruwasqa kasqanmantapas sapaqchaspa, llapan empresakunaman churan. Hinachkaptin, chay kamachakuy ruwanapaq empresakunapa ruwanankuna kaqpa hatun kayninpas sasa kayninpas, chaykunaman hina chaymanta runa waqaychana kamachikuymanta empresakunapa ruwayninpa mana allin aypasqankunapa kirikuyninman hina kayqa pullqanman.

Empresakunamantawan runa waqaychay kamachikuymanta ONU nisqapa huñu llamkaqninkunamanta chay tarisqan riqsisqa:

[...]Llapan empresakuna (Chunka qanchismanta iskay chunka hukniyuqkama pusariq kamachikuy nisqanman hina) runa waqaychana kamachikuymanta yachaywan debida diligenciata ruwananku uchuyninmantawan taksakamanta hatun multinacionaleskama, chaymanpuni kamachasqa kaspan mayqin aypayninwanpas pisiyachiywan uya churaypaq runa waqaychana kamachikuyninmanta kiriti aypayninkuna rikurichiyman tanqaqpas yanapaqpas chay ruwayninku harkakuq qawariyan, chaymanta hina ruwayninkunawan kamachikuykunata hapispa, aswanqa allichapayninpi yanapaspa (ONU. Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas, 2017, § 16).

Registro Único de Contribuyentes de la Superintendencia Nacional de Aduanas y de Administración Tributaria (Sunat) nisqata paqarinanta hina apispa, (2019 wata) Ministerio de la Producciónpa yupankunaman hina, 2019 wata, Peru suyupa llapan empresakunamanta; micro, uchuy hinataq chawpi empresakuna (Mipy) kasqa 99.6% chaymanta llapan PEA llamkaqmanta 59% nisqamanta

llamkachisqa. Chaymanta, 2015 -2019 wata mitapi, micro hinataq taksa empresakuna (MYPE) yu-payninpi yapakurusqa 8.4% nisqaman watanpiña. Hinachkaptin, imaynam chay 36.9% MYPEkuna Sunatpi mana churasqa, pachaqninpi qawasqa hinaraq kachkan hatun niraq informalidad nisqa. Chaynallataq, INEI (Enaho) nisqapa wasikunamanta suyukunapi tapukuykunata ruwaspa, (2020 wata) ComexPerú nisqapa qawarisqanman hina, 2019 watapi, MYPE watapi rantikusqanta churasqa, chayñataq kasqa PBI nisqapa 19.3% nisqawan.

INEI nisqaman hina, 2020 wata III ñiqi kimsayuy killapi, ruwayninkuna wichqasqapas puchukachisqapas, chaykamalla harkakusqapas, hina runakuna kaptiñataq wañuywanpas chaymanta personas jurídicas kaptinñataq hukllawaywanpas rakikuywanpas, manaña llamkaq empresakunamanta yu-paynin kasqa: allin riqsichisqakunamanta, asllanpi rantikuq (34.8%), achkanpi rantikuq (16%), transportes chaymanta churasqakunapi (8.7%) chaymanta, allin riqsichisqakunamanta, mikuypiwana up-yaypiwa yanapariy (7.8%). Hinachkaptin, hina chay mitallapi, allinninkunamanta, (30.7%) asllanpi rantikuy achkanpi sumaq chaskiywan riqsichisqa kasqa. Qatikhunañataq, (15.7%) achkanpi rantikuy, (9.8%) sapaq serviciokuna, (8.7%) empresakunapaq llamkaq serviciokuna, (6.3%) industrias manufactureras chaymanta 6.2%) minakuna chaynataq canterakuna qurquyninkunapa (6.2%). (cf. INEI, 2020a, p. 5).

Estándares internacionalesman hina, Peru suyupi mipyme nisqapa allí allin kaynin qusqapi, chaynapi allin riki, “mañakusqakunata pisiyachispa [...] chaymanta yachaykuna paqarichiypaq huk pachata quykunam allin”, kay qullqi kitiwan llamkaqkunapaqa asistencia técnica especializadam allin, hinaspa, waqaychana, runa waqaychana kamachiy yupaychayrayku, empresakunapa siqi qullqanpi llapan mitapi; empresas, transnacional huñukuna, sindicatos, llaqta runapa huñunakuyninkuna, academia, chaymanta sapaq ruwaqkunawanpas hukllawakuspa (Runa waqaychana kamachikuymanta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2017, §§ 73-77).

Sapaq qawaymantañataq, chay minería, hidrocarburos chaymanta achkanpi allpa ruruchiqlua empresa kitikunapi huk kaq yachanakunata riqsichin, aswanqa, empresakunawan llaqta runakuna llum-pay ayñisqa hamutaykunawan mañakuykuna tinkun. Chay riqpi, kunankuna ayñikuna hinaspa rikurichisqan qaqchu wañupakuyta rikurichisqaku kay ruwayninkuna chayasqanmanta aypayninkuna runa waqaychana kamachikuyta kiriti, chaymanñataqsi, Kay kiritikuna harkakuypaq tupaq kamachikuyta chaskisqanku kay kitikunapa empresankuna riqsichiq, yapakun pisi kaq willakuykuna. Kaymanta, Empresakunamantawan runa waqaychana kamachikuykunamanta huñu llamkaqkunata, Runa waqaychana kamachikuywan ruwaypaq, huyñi hina llaqta huñukunapi awqanakuyinta churaspa, chay Yachay haywaq willakuyta chaskispaña:

[...] Achka achkanpi empresakunapa ruwayninkunaman tupaq llaqta runakunawan awqanakunapaqa allin hucha aysaqninqa kasqa qali kaykunamanwan pacha rapikun kirikuq aypaykuna manchakuykunamanta, chuya ruwaykunapawa willakuykunaman yaykuypa illaynin, chaymanta munasqakuna chaskiykunapi wañupakuqkunapa pisi kakmachakuy. Chaymantapas, kitikunapi Estadopa pisi rikuriyninpiwan mana chaynalla kaywan wakchakaypa llalliriq kayninpi empresakuna suyukuna llamkasqanpi sasachaykunata churarurun, kaykuna akllasqa quq hina hatun llamkaypa yanapakuqkunamanta ayllukunapa qawarisqankunapa yapakusqa. huk kaqninpiqa, hinapi llaqtakunapawan empresakunapa tarikuskaku, Gobiernopa mana yanapakusqallan, kikinkumanta hinapi kaq llaqtakunapa mañakuyinkumanta, kamachakuymanta kamachisqa (Runa waqay

chana kamachikuymanta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2017, §§ 73-77).

Kay wañupakuykunas kasqa, PNA ruwaykunapi multiactor rimanakuy apakusqanpi llaqta runakuna, ñawpa llaqtakuna utaq paqarikuqkunas hinamanta sindicato huñukuna yapamanta rimarisqa. Chaynallataq, empresa kiti nin, chay llaqtapa awqanakuyninqa wakchayaypi mana llaqtapa qullqinman, Estadopa llaqtakunapi mana rikuriyninmanmi hatichkan chaymanta kaykuna wichqanapaq llaqtapa sasachakuynin kamasqa kasqanta qullqita quspa llamkana.

Hukninkaq llumpa qatipasqa sasachakuykunaqa, wakin empresakunapa ruwayninkunawan ñawpa llaqtakuna utaq paqarimukuqkunapa sapakaman hinataq huñukunapa kamachikuynin qatiquan chutanakusqanqa kamanakuy hinas kachkan. Kay qawachisqamantapas, qillqayninraqsi kay huñupa kamachikuynin sapaq waqaychaymanta empresakunapa kamachakuyninmanta riqsichiq churay, chaynataq sapaq kayninkuna qawariq debida diligencia nisqapa imayna ruwanankuna hina. Chaymantapas runa waqaychana kamachikuy harkaqquna unanchaypi chaymanta llamkayninku wischupasqa mana riqsisqa kasqanpi tarikuqkuna (ONU. Relator Especial sobre la Situación de los Defensores de Derechos Humanos, 2020, §§ 19-24). Kaymanta, manas illananchu llaqta runakunapa piñakuy-ninwan awqanakuynin chaymanta waqaychaq runakunapa kamachikuyninman hina kaykunapa kirikuq aypayninpi llamkanapaqpuni, estadopawan cooperativapa llamkayninkunapaq ruwanakunayuq kaqman. Chaymantapas, 18 pusaq kachakuyta churan empresakuna, “Runa waqaychaq kamachikuymán chiqapunipas kallpasapapas kirikuq aypaykuna riqsichinanpaqwan tupunanpaq chaykunapis tarikunmanku kamachasqa kikinkupa rantikuypi tupanakusqapi ruwasqankunapis aypasqanku hinanyakamapas riqsin”, ñawpa llaqtakuna utaq paqarimuqkuna chaynalla runakuna waqaychaq kamachikuqkuna kallpachaqtapas wañupakuqkunapa kitinkunawan hukllawan

Kay sapaq waqaychayniyuq huñukunas qawasqakus empresakuna riqsisqalla ruwayninkunawan kamachikuyninku kirisqata, aswanqa, llamkaykunapi. Wakin empresakunapa kasqankuna, hinas qipanchanakuywan llamkaykunapa kamachikuynin mana kasukuy hatallin, kay warmikunapa ayñin hina (ONU. Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas, 2018, § 58), LGBTI runakunapa ayñin hina (Runa waqaychana kamachikuymanta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2018, § 59), afroamericana risqa runakunapas ayñin hina (ONU. Grupo de Trabajo de Expertos sobre los Afrodescendientes, 2020, §§ 24, 25, 50, 82, 90 & 130) chaymanta suyuman chayamuqkunapa ayñin hina (ONU. Warmikuna pinqaykuna kaq chinkachinapa huñukuna, 2009). Chaynallataq, imaynam Naciones Unidas nisqapa wakin allin rakinkuna riqsichirqa situación global nisqamanta, yuya runakunamanta (ONU. Experta Independiente sobre el disfrute de todos los derechos humanos por las personas de edad, 2018, § 57) chaymanta chusqa runakunamanta ((Runa waqaychana kamachikuymanta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2018, §§ 58-60) kaykunas mancharisqalla tarikunku contratación nisqakunapi nama chaskiq kananmanta. Kay qipa rimasqaman yapakun, yachasqa allichaypa purichiyninpaq política pública nisqapa pisi puriynin, chaysi kamachikuyninkuna kiriti aypaqniyuqna.

Chuyamantawan hinataq integridadmanta rimaypiqa, cadenas de valor nisqapi integridad nisqawan suwakuy atipaypa políticasin qallarichiyanta gremio nisqakunapaq akllasqa ruwanakunayuq kanan. Kay siqipi riqsichinansi códigos de ética nisqa chaskiypi musuq yachaykunata chaymanta Confiep hina gremiokunapa chaskisqanku suwakuykuna ayñi riqsichisqa kamachakuyta. Chaynallataq, empresakunapa empresakupa willakuymantawan rimariykunaman manaraq qinakuchkanchu, aswanqa, munasqakunamanta chiqninakuymantawan chaymanta ukupipas hawapipas kaqkunapas chaskisqanmantawan kaqninkumanta willakuynapi ruwanakunapa qallarichiyin purichin. Kay ñawpaq kaqkunañataq qun Administración pública nisqapa ruwaqninkunapi chaymanta tinkunakuykuna hinamanta sapaq actoresmanta empresakunapaq qayllas kamachinakuykuna sasachaq sector privadoq llaqtakunapa chiqap mana sunqu churayta.

Kay qatiq yachaykunapi, Empresasmantawan Derechos Humanosmanta Grupo de Trabajo qayllasta mañakusqa, ruwaykunaman tupaq derechos humanos atipaykuna rikurichiq corrupcionpa mitanwan rakinakuyta, contratación pública chaymanta Estadopa concesionesninta, allpakuna rantiyta, (pandemia pachapi allin qawariywan) hampi qullqakuna siqi, allpa tuquq kiti, chaynalla empresakunamanta qawaypi genero nisqapa kaqninkunata qatipaspa (Runa waqaychana kamachikuy-manta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2020, §§ 58-60). Chaysi, nisqanchik Grupo de Trabajo qayasqa, ruwanan rayku huñunakuykuna saqinanpaq, hinaspa “corrupción ayñi atipakuy yachaywan derechos humanos internacionales chaymanta (kamachikyyuna waqychaq) Estadopa tupaq ruwanankunapa humalliqninkunata atipanakuyta chaymanta corrupción ayñi atipaypa chaypin churananpaq” (Runa waqaychana kamachikuy-manta, empresas llapan suyupi hinataq hukkunamanta huñu llamkaq ONU, 2020, §§ 75).

40

Llapanpiqa rikukunman Perú suyupi empresakuna pusariq kamachikuywan hinataq CERWAN llamka-qkuna munasqanta, chay empresakunapa imayna kayninta llallispankuraq. Ichaqa kaykunaqa formal kaqwan llamkaqpim apakun, hinaspanmi informalidad nisqakuna kaqwan llamkayta maskan, Perú suyupi empresa kaqkunaqa riqsichikun 90% Mipyme nisqapi kasqanwanmi, kaykunaqa sasachakuy-pitaqmi tarikun yachayninkunapiwan debida diligencia nisqamanta yachayninkuna kallpachaypi. Formal kaqkunapitaqmi, ichaqa, achka qawaqpi hina sasachakuypiraq tarikunku, aswanqa chay huñu harkanakunaman hatikunaman.

INEI nisqaman hina, 2020 wata qapaq sitwa killamanta tarpuy killakama, 2019 wata chay mitallawan tupachispa, suyupi llamkaq runakuna 11.5% nisqapi asllayasqa, kayñataqsi chaninchan 2'052,200 runakunata (INEI, 2020b, p. 2). Kimsa killa puriq mita qatipaypi, chunka hukniyuqmanta pichqa chunkakama llamkaqniyuq empresakunapi (500 600 runakuna) 38% akllayasqa, hatun empresakunapa qatisqan pichqa chunka llaliriq llamkaqniyuqwan (1'158,700) 30.1% nisqapi, chaymanta hukmanta chunkakama llamkaqniyuq taksa sapakama qullqichanapi (1'291,500) 10.7%pi (cf. INEI, 2020b, p. 8).

Fomal nisqa llamkay pisiyasqa, chayñataq, desempleomanpas chaymanta empleo informalmanpas purichiyta rikurichispa, Kaynata, 1manata 10kama llamkaqniyuq empresakunapi, empleo formalpa yupan pisiyasqa 22.7%pi, chasqamañataq, 11manta 50kama llamkaqniyuq empresakunapaqwan 51 llaliriq llamkaqniyuq empresakunapa pachaqchayninpi pisiyaynin kasqa sapakamaman tupaq 16.5% chaymanta 20.1% (cf. INEI, 2020b, p. 15). Chaynallataq, qawarisqa 2020 wata mitapi chay actividad económica nisqa 11.1%pi pisiyasqa, aswanqa, covid-19 pachawan, pawqar waray killapiwan ayriwa killapi ruwaykunapa sayaynin chaymanta tawa mitapi kitikunapa musuqmanta ruwaynin rikurichiq, karuchakuymantawan llapa runapa rakisqa kayninmanta qallarichisqa kamachikuykunaman yapasqa

cf. BCRP, 2021, p. 7). Yapapasqaña, llapan suyupa tarikuyninkuñataq qawachisqa mana allin kaykunata, hawa suyukunapa mañakuyninku pisiyasqanwan chaymanta watapi iskay killa mitapi chay allin kasqanman kutiriq, mercados financieros nisqapa hatun tikrakuyninwan risichisqa.

Chiqap willakuymanta hina, qawan chay covid-19 rayku emergenciamanta pandemiapa kirikuyninkuna suyupa hatun llaqtankunallapi tarikusqanta; chaqra llaqtakunapi wakcha kay, rikuriyninpi qawarispas, hatun llaqtapi aswan hatun kasqanmanta allinpuni qillqapi churaq kachkaptinpas, pachakchasqanpi tikrakuykuna hatun llaqtakunapi aswan riqsisqa kasqa. Chiki pacha kirisqa, allinta, pisilla ruwaqkuna kitita, kay ninanyá chay, kikillankupaq, kikinkumanta hinamanta mana allin waqaychasqa llamkaqkunata. OCDE nisqapa nisqanman hina:

Huk empresapaq, covid-19 chiki pachan kutichinapaq, CER estándaresninkuna qaway chaymanta debida diligencia qallarichiq, yanapanqa chay rantikuymanta munayninku, runakunamanwan tiqsi muyuman, qullqapa siqintapas, awqa hina harkakuypawan rimariypi kirikuq. Chay llamkaqkunamanwan qullqa siqiman awqa kirykuna huk pisiyachiq hina, covid-19 nisqapa chikinmanta rimarinapaq allin kamachikuykuna huqariq empresakuna, atina hinas chay chunka watamanta llalliriq pachapi achka chaninchasqa haypanan chaymanta sasachakuypaq atiyinkuna. (OCDE, 2020a)

Kaynapim, covid-19 rayku pandemia empresa kitipi yanapaq hina qawarina, kiryinmantapas kunnanpas qaykapas rikurichisqanmantapas.

III RAKI

YACHAY HUQARISQA TAKYACHIQ SIQI: MAYPITAQ RURAKUNQA

3.1. Yachay huqarisqa, takyaq siqimantam imatataq nin

Iskay chunka tukuy kaq watapi runakunapa llamkaynin puririsqan (OCDE 2020, RAPI. 19-20), kayqa chayamurqa imayta Empresakuna llaqtapa ukunpi llamkayninta qawaripa hinataq chay sapanka-man runakunapa kamachikuyninwan, llamkayninkunawan tupanarikusqanta. Huklaw suyukunapi hina, kay llamkariyqa chay principios Rectores nisqantam chaynallataq huklaw suyukunapi Empresakunamantawan, runakupa kamachikuy kaqkunata hatipakuspanku. Allinllaqa yaqapas rikukunmi sumaq llamkaykuna, kunanqa Perú suyuqa qikutachkanmi qullqi hinataq runa allin kikinmanta kaw-sarinanpaq puririchiyta (cf. OCDE, 2020b, Rapi. 9).

Huk ñawpaq ñiqipi, Perú suyu Estadoqa usichiypi huñukuna tarikuqmanta, chaynallataq llamkayku-namaanta kaq, pacha rapimanta kamachikuy hatiq kaqta chaynallataq llapan runakunapa kamachi-kuynin kaqpim achka niraq hatun kamachikuykunata qillqaykun. Chaynallataqmi chay ONUPA ODS nisqanman chaynallataq llapan suyupi Empresakunapaq OCDE imayna llamkananpaq tukuy suyupi kaqman quñukurqa. Kayqa kayhuklaw suyukunapi llamkarisqa yachaykuna kaqman Estadopa mu-naynintam qawarichin, kaymi huk hatun atipay tukupana karka, ari wakin llamkayqa hiparurqaraqmi kikinpa ukumanta qallariymanta hinataqmi wakinqa manaraqtaqmi allinraqchu kan kunankamanpas.

Kikinpiqa, suyupi kamachikuykunaqa astawan ukunpi qillqata apachkan runakuna waqaychanapaq kamachikuyta, Empresakunapa llamkayninpiapas. Kaynatam, Estadoqa kamachikuykunata qispichi-chkan runakunapaq kamachikuykunata, manataqya kayllataqchu rurachkan, astawanqa kaytaqa hinaykuntaqmi suyupi sasachakuykuna, achka huñumanta, pacha rapikuna waqaychaymanta cha-ynallataq Empresakunapa llamkayninkuna harkaymanta kamachikuykunata. Kay ñawpaq kaqpim, achka patayta kay marco jurídico chaynataq harkay haypanankupaq Institución nisqata chaynallataq runakunapaq hatun llamkayninta musuqmanta ruraraqaku.

Allin pruririchinapaq ruwayninqa, chawpichasqa gobierno, gestión públicapa mana atipayninku-na, huk riqsisqa kitikunapi suwakuykuna, chaymanta runakuna uyanchay yanapakuynin, kaykunata qawaripa, allin aypapanas. Hukmantañataq, suyu, qipanchanakuy, informalidad, wakchakay, mana willasqa chaymanta rikchaq mana kitipi ruwaq pura sunqu churanakuy sasachakuywan, llumpa-q kaykuna hina mana atipaykunawansi, suyu atipanakunan. Chaymantapas, atinmansi riqsiyta, kama-chikuykunapi chaymanta política pública nisqapi ñawpaqman puririykunaqa, ñawpaqpaq pachamanta mañakuykunapa kutichin, chayñataqsi empresaskunapa runa waqaycha kamachikuykunapas tupaqkunapas sapaq kitikunamanta karunchakusqaku.

Chayta qawaripa, Estado churasqa runa waqaychaq kamachikuy waqaychaq kamachikuykunata hi-naspa empresakunamantawan runakuna waqaychana kamachikuy chaymanta CER nisqapa estándar nisqa chaskiy kamaspas mana kamaspaq purichinanpaq. Hinachkaptin, kay kamachikuykunapa ruwayninkuna hinaraq qawachin kamachikuykunamanta kiti llaliriy allin ayñikunata, chay ñawpaq-man puririykuna hina sapa kuti aswan kaqkamalla chaymanta llapan empresa kitikunapi qallarichiy

tupanachiypaq, chay debida diligencia empresakunapa rayku llapanpaq hina qispichisqa huqarikuq hina chaymanta takyarichiq hina ruwaykuna kanapaq.

Iskay qatippiñataq, empresakunapa ruwayninkunapi runakuna waqaychaq kamachikuy atipaypi imakunapas kallpasapa ayñikunapas riqsisqa kachkaptinpas, qawasqakus pusaq kamachikuykunatawan chaymanta CER nisqapa kamachikuyninkuna yachayman puririypaq kay kitikunapa munayninta. Chaynapi, yupaychan runa waqaychaq kamachikuy waqaychanapaq empresakunamanta qatinqinpi kamachikuyta, kay kamachakuykunañataq, (2019 watapi) Confiep nisqapawan Peru suyupi Pacto Globalpa ruwasqan “Runa waqaychana kamachikuymantapiwan peru suyupi empresakunamanta empresakunawan llamkaq puririnanpaq” hina qillqaman, chaynallataq códigos de conducta, políticas corporativas nisqakunaman chaymanta, aswanqa, minería, hidrocarburos, energía chaymanta allpa ruruwan kitikunapi protocolos de gestión nisqaman tikrakusqan.

Hukpiñataq, llaqta runakuna, huñu sindicatokuna chaymanta ñawpa llaqtakuna utaq paqarimuquna hina kitikuna ruwasqakutaq empresakunamanta chaymanta runa waqaychana kamachikuykunamanta yachaykunaman yanapakuytapas. Hina, kaykunataq llapanku agenda política nacional nisqaman pusaq kamachikuyta chaymanta CER nisqata ukllawaypaq ruwayninkunapi riqsichiptyapas, tupachiymantas apamusqa, estándares internacionales generales aplicables nisqata, chay wakin ruwaqkuna harkakuq kamachikuypi qawarinankupaqpas.

Kay ñawpaqman puriykuna, manas llapan ruwaypi política publica nisqamanta pacha qatipasqachu kasqa, chayñataq qawachisqa, imayna kay kamachakuykuna ruwaykunaman tikrakusqanmanta chiqap willakuyniyuq kanapaq. Kay kunan ruwaykunapi OCDE nisqaqa empresapa llamkaynin ñawpaqman imayna debida diligenciawan puririsqanta yachananpaq rurarka, achka empresakuna runa waqaychana kamachikuywan huk política nisqa ruwasqankuta tarinku, chaywanpas achkaraqmi kachkan puririy tapusqakuna empresakunapi debida diligenciapa puriyininkunapa ruwaynin qallarichiyti. Rimarinataqsi chayqa riki, riqsisqa llamkaqkunapa allin qispisqa kitinkunaman tupasqanta, chayñataq suyupi riqsipa tarikuyniyuq mana allin ruwaykunamanta karunchan, hinaspa mañakun kay rikuriqpa llapan imakuna chaymanta maynakuna kasqankunamantawan hatunniq llapampaq huk política publicada rimanampaq. Chaymanñataq yapakun empresakunawan sociedad civil qawariyninkunapi maypi tarikuskankumanta ayñinakuynin kamapanakuna. Riqsichinapaq hinataqmi chay hina utaq paqarimuq llaqtakuta, chusaqniyuq runakuna, yuyaqkuna, LGBTI runakuna, hina huñukuna, sapaqkunapas, riqsichinku yaqa llapankun empresakunapa riqsisqakunalla ruwayninkunawan derechonku kirisqa kasqan qawasqankuta, llamkay kitimanpas huñupa waqaychakuyninku kamachikuy tupasqa kasqanta.

Ichaqa, yaqa llapan ñawpaqman puririchiykuna, manas llapan ruwaypi política publica nisqamanta pacha qatipasqachu kasqa, chayñataq qawachisqa, imayna kay kamachikuykuna ruwaykuna tikrakusqanmanta chiqap willakuyniyuq kanapaq. Kay kunan ruwaykunapi OCDE nisqapa tapukuy ruwasqan debida diligenciapa ruwanankunapi empresa kitikunapa ñawpaqman purisqan riqsinapaq, yachayta haywan chay achka empresakuna runa waqaychana kamachikuymanta huk política nisqa ruwasqankuta, chaywanpas achkaraqmi kachkan puririy tapusqakuna empresakunapi debida diligenciapa puriyininkunapa ruwaynin qallarichiyti. Rimarinataqsi chayqa riki, riqsisqa sektorkunapa allin qispisqa kitinkunaman tupasqanta, chayñataq suyupi riqsipa tarikuyniyuq mana allin ruwaykunamanta karunchan, hinaspa kay rikuriqpa llapan imakuna chaymanta maynakuna kasqankunamanta rimanampaq huk política publicada hatunniq llapampaq mañakun. Chaymanñataq yapakun empresakunawan llaqta runakunapa qawariyninkunapi maypi tarikuskankumanta ayñinakuynin kamapanaku-

nan. Riqsichinapaq hinataqmi chay ñawpa llaqtakuna utaq paqarimuqkuna, chusaqniyuq runakuna, yuyaqqkuna, LGBTI runakuna, hina huñukuna, sapaqkunapas, riqsichinku yaqa llapankun empresakunapa riqsikakunalla ruwayninkunawan kamachikuy kirisqa kasqan qawasqankuta, llamkay kiti-manpas huñupa kamachikuykunapas tupasqa kasqan.

Kimsaman qatiquipi, reparación judicial chaymanta extrajudicial nisqapa ruwanankunamanta, kama-chikuykunapi rurasqakunapas allin qawachisqas kasqa. kaynata Estado chaskisqa administrativas, runakunamanta chaymanta penales wanachikuykunata empresakuna pachapi runa waqaycha-na kamachikuy mana kasukuykunamanta kamachikuypi qawariqta. Chaymanta, allichapaypaq kay ruwanakuna qawasqa runa waqaychana kamachikuykunamanta chaymanta kayman huntaqkuna yachayta. Kaykuna ñawpaqman puririykuna kachckaptin, kamachikuyninku kirisqamanta runakuna-pawan llaqtakunapa jurídicas, procesales chaymanta sociales allichay, aswanqa allin waqaychana huñukunapaq, harkakuykuna huchanpi allin sasachakuykunawan hinaraq atipanakuchkan, chayña-taq quchachaymanta allin yaykuyninta sasachan. Kayna, rikuchin chay qatipaypaq mana achkaniq runapa atipayniyuq kaskasqankuta umalliqkunapa ruwanankuna qispichinapaq kaqta hinaptin pro-cesos judiciales nisqa allichaynin apay unay watapi apasqa allichakun.

Qayllas hinapa, rikusqaku Estadomantapas empresakuna kitimantapas, debida diligencia nisqa-takama pusaq kamachikuykunapa hinataq CER purichisqan wakin ruwanakunapa yachayninkuna ruwayninkunapi hukllawaypaq huk suni kamachikuyninku kasqa qinasqan kasunanpaq willan. Hina-chkaptin, hinaraq illan kay ñawpaqman puriykuna, qapa qapaq kamachikuykunapi, ruwaypi chuya qawakunan, chayñataq rikchaqnankunapi llapanman kamakuq sasachakuykunaman hukllawasqa. Tukunapaqña, covid-19 rayku pandemia aswan qawarichisqa kaypi kaq huntapanakunapa hinaspa tupaq, allin sasachakuykuna kaqta rikurirachimun qali kaypiwan chaynataq llamkayman sasachakuy qatiquita.

44

Huk kaqla kamachakuy qipa watakunallataña llaqta runakunapa, huñukunapa chaymanta ñawpa lla-qtakunapa utaq paqarimuqkunapa hallin qispisqa, allinnin ruwaqkuna kitikunapa qawachisqankuna kasqa empresakunamantawan runa waqaychana kamachinakuykunamanta política públicanmanta chaymanta CER nisqapa ruway qallarichiyninpi. Imaynam qawarichwan diagnósticopa chaymanta línea basepa qillqankunapi, ichaqa puririykunapi kawsapa kamachikuyninpi, política publicapa allin aypasqan, instituciones indígenas, sindicales chaymanta allin qispisqa llaqta runakunapa tak-yasqa kallpachakuyninman achkanpi wayusqa, chay Sistema de la ONU nisqapapas Sistema Intera-mericanopapas chaymanta OCDE nisqapa suyukuna kamachikuyninman huntay huntay tupaq hina.

Chaymi, Estadopa huknin kaq ruwanankunapa, PNA nisqapa – qayllas allin kay kamachakuyninpa qispichiqninwan siqipi, llapan políticas publicaninkunapapas - qallarichiynintakama; tupaqnin uma-lliyninkunapawan kamachakuqkunapa yachayninkunapata qallarichiypi ruwachin, kallpanchachin; chay hinallapi kamachakuyninpa; empresakunamantawan runa waqaychana kamachikuykunata chaymanta CER nisqamanta política publicanta waqaychachin qatipaynin, qawariynin hinamanta tu-puynin waqaychapaq kamachikuykuna allinyachiynintakama huñunkuna kallpanchayman yanapan, kaykunapi churaspa warmikunapawan sapaq chusaq huñukuna sasachakuypi kaqpa kamachakuq-ninkunapa umalliy yachapachiyta yupaychan.

Kay política públicapa huk allinnin munayninpa, chay hinallapi Estado tinkuchiq, kallpanchasqa empresakuna, sindicatukuna, indígenaskuna chaymanta llaqta runakuna huñukunayuq kay, PNA ruwaykunapa qaylas mitampi riqsichisqanman hina. Kay munay gestión publicapa aypay huyñin ruwanankuna chaniyuq ruwanapaq hinam, aswanqa, chay qallarichiynin, llapan runakunapa, aklla

risqa chusaqkunapa, allin kawsayninkuna allinyachiypaqmi allin kayniyuq allin kawsaywan, wakcha llaqtapa munasqan huk suyu ruway allin kananpaq.

Chay diagnóstico, hatun rimanakuynintakama kunan ruwaykunapi Mesa Multiactor ruwasqan 23 qillqakuna, chaymantapas, wakin rakinkunapi, ruwaqkuna pura ayñinakuykuna qawarichiq, tiyari-chin PNA qallarichiypaq allin qawarina ruwanakunata. Kaykunaqa manas, ruwayninkuna, riqsichi-qkuna chaymanta hayka aypanankuna ruwaypi allinnin tarisqakunallayquchu kachakna, chaymantapas, chay qillqakunapi ruwasqa pacha tarikuypi imayna PNA chayasqanmanta huk allin qatipaqlan qawariy kusa ruwanayuqkuna kachkanku.

Kay yachaykunata qaawarispa, qayllas qipanman akllasqakunalla aypasqankunatakam, qawachin akllasqa rimanakuna qawarisqakunapa allinnin puchkayninkunata, hina chaykuna imam kaq willakuy-ninkunapi allin mastarista ruwasqakunata.

3.2. Yachanakunamanta tukupayninkuna

Yachaykuna huntapachina

Lliwpim, ACNUDH tapusqanpim PNA nisqa Tukuy niraq Mesapi umalliqkunam empresakunamanta runapa kawsaynin waqaychaymanta CER nisqamanta pisillata yachanku, chaymanhina allinmi kanman kay yachaypi allin yachay huntapay, hinaspa ñawpaq mana allin yachaykunata chuyanchaspa empresakuna puririchiypi aswan runapa kawsaynin waqaychanapaq aswan yachachisqa kanman⁶. Hawa suyukunapa kamachikuyninta allinta riqsispapas, 2030 Ruranata Pusariq kamachikuykuna, OIT Perupi CER nisqamanta yachay huqarisqa, hukkunapas. Chaymantapas, yachapachinam kachkan empresakuna allin llamkananpaq, empresapa qispichiyninpi, chaynallataq qatinanpi ima chaskiyninpi. Chaynallataq, Pusariq Kamachikuykunamanta allin yachay kachkan, ichaqa aswan yachay kallpanchana kachkan mana allinkuna sayachipuyinmanta.

Chayna, tawa yachaykunam allin kanman yachay huntananpaq: Covid-19 unquy pachapi estadopa kamachikuynin empresapa llamkayninpi, mañakuy hinaspa allichay empresa llamkayninpi imapas mana allin hukmanyachisqanmanta (lliw kamachikuykunawan), pacha mamata runakunpa kawsayninta sayachipunan, warmikuna qarikunata lliwta CER nisqapi qawarikuspan.

Imaynatataq empresa allin llamkananpaq qawana

Lliwmanta yachaykuna huqarisqapim nin, empresakuna allin llamkananpaq qatipaykuna qawaykunam allin churasqa kanan. OCDE tapukusqanmi (2021)⁷ nin 43% runakuna tapukusqam lla-pan empresaman imapas haywaqkuna, rantinakuqmasinkunapas CER nisqapa kamachikusqantam rurananku, rimanakusqamanhina. 42% yupay tapusqakunañataqmi ninku allin empreskuna qatipay, qawapayqa kallpanchasqam kanan nispa, qatillanpi empresapaq tukuy astaypi, 25% ninku 1 ñiqimantaqa aswantaraqmi chaninchanan qatillanpi empresapaq tukuy astaypi, utaq rurchisqanta, imawan qispichisqanta utaq allinninkunatapas.

Chaynapim, kay yupasqapi tarinkun empresapa llamkayninpi, runakunapa kawsaynin waqaychaypi

⁶ Acnudh llamkaqa 59 tukuy niraq Mesapi kaqkunata yupasqan, marzo killapi, 2021 watapi.

⁷ OCDE nisqapa CER nisqapa llamkayninmanta diciembre 2020 watapiwan enero 2021 killapi tapukuykuna rurasqa. 78% tapukuykunam hatun empresakunapaq karqa, chay 250 llamkayniyuq kaqkunapaq; hinataq 22% taksa chawpita, kayqa 250 pisi llamkayniyuqkunapaq. 110 empresakuna kutichin.

allin puririsqanta, CER empresakuna ukupi allin qatipay qawapaypas, ichaqa chaynallataq 50% yu-pay manam rurachkanchu qatillanpi empresapaq tukuy astay sasachakuypi allin qatipay qawapayta. Chaymi niwanchik Estado, Ilaqtapi huñunakuqkuna, empresayuqkunam sumaqta tinkunanku wakin empresakunapas llamkayninkupi allin qatipasqa, qawapasqa llamkanankupaq, allin llamkayninku-tapas kallpanchanankupaq. Chaymantam, 57% ninku allin qatipay, qawapaymantam allin yachayta munaniku nispa, chaymi yachay huntapachina, yanapana kachkan, chaywanmi llamkayninkupi aswan allinta llamkachinqaku.

Qullqi hapiypi mana kamachikuymanhina llamkaqkuna

Mana kamachikuymanhina llamkayqa tukuyniraqmantam rikurin chaymi lliw llamkaqkunata hukman-yachin, sasachakuyniyuq kaqkunata, suyukunata, chaykunam runakunapa kawsayninta sarutan. Cha-yraykum, Ilaqtapaq kamachikuypi mana kamachikuymanhina llamkaqkunallatachu qawana, aswanqa lliwta qawana sasachakuymanta allin yachanapaq hinaspa allin allichanapaq. Kay sasachakuymanta ñam Estado llamkachkanña, ichaqa aswanmi runakunapa kawsayninta waqaychaspa chaninchaspa llamkayta kallpanchanman. Chaymantapas Ilaqtapaq llamkaqkunam allinta tinkuspa llamkayninkuta kallpanchanmanku empresakunawan, Ilaqtapi huñunakuqkunawan rimanakuspanku, runakunaman kamachikuymanhina llamkayta riqsichispa, yachachispa. Ilaqtapaq rantiqkuna, lliw, pusariq huñu-nakuqkuna paykunam yanapanmanku kamachikuymanhina llamkanapaq unaypi utaq utqayman chaninchakuyta, chaynapi kamachikuymanhina yachaywan llamkanankupaq.

Kamachikuymanhina llamkaq atinmanmi mana kamachikuymanhina llamkaqkuna qulluchiyta, allin-ta qatipaspa qawapaspa, qatillanpi imankuna astayninpas yanapanmanmi, hatun empresakunapa tukuy allin puririsqankunam allimanta MYPE nisqaman kuskanchanman. Chaymanta, allinmi kan-man Ilaqtapaq llamkaquna allinyachiy mana allin llamkaqkuna wanachinapaq, patachanapaqpas, chaynallataq empreskuna llamkananpaq Ilaqtapaq kamachikuykuna chiqap riqsichisqa kanman, allin kasqan allin tupunapaq. Chanapim, empresakuna allin llamkananpaq allin qatipay qawapay allinmi kanman Estado mana kamachikuymanhina llamkaqkuna runapa kawsayninta sarutaptin utqayman allinta allichananpaq.

Riqsisqa, mana pantaspa, millay llamkay qulluchiy

Tukupay watakunapim, ninku millay llamkaymi lliw llamkaykunapi mismirun nispa, chaymi runapa kawsaynin waqaychayta aswan hukmanyachin. Chayraykum, Estado kay sasachakuymanta tukuy rimanakuykunata qillqarqa, chaykunaqa kamachikuyninpi churasqam kachkan Suyuntinpi Kama-chikuy, Suyuntinpi Mana Pantaspa Llamkanapi, Millay Llamkay Qulluchina kamachikuypipas. Cha-ymanta mana pantaspa llamkana wasikunatam paqarichin Ilaqtapaq hatun kamachikuypi, chaymi lliw suyukunaman allinta chayachkan. Riqsichispa llamkaypiqa, allintam purirqunku llamkaqkunapa imankunapa qillqanta mañaspa. Chaymantapas Suyunchikpi Mana Pantanapaq kamachiqkunapa allin llamkayninkutam kallpanchana. Chaynallataq, Ilaqtapaq llamkaqkuna imayna contratanata kall-panchana, allin llamkaq empresakuna kallpanchanapaq, imayna llamkasqankumanhina chaninchana PR-CER nisqanmanhina Ilaqtapaq imakuna rantinapaq kamachikuy nisqanhina, PNA qispisqanman-hinam rurasqa kanan.

Empresayuqkunapa kasqanmantam, aswanmi munachkanku mana pantaspa Ilaqtapaq llamkaypi kуска llamkanankupaq. Chaypaqmi kachkan Secretaría Técnica del Pacto Mundial nisqa, ODS nisqata kuskanchanku empresakunapa llamkayninpi, Millay Llamkay Qulluchinapaq Consejo Privado, Hucha-yuq Wanachinapaq Kunasqa, Allin llamkananpaq Kamachikuy, empresakunamanta huñunakuqkuna Millay Llamkay qulluchinapaq Hatun Llamkaypi yanapakuynin, Mina Hurquypi Riqsisqa llamkay,

hukkunapas. Yanqachasqakuna allichanapaq, allintam puririchkan empresakuna millay llamkasanku riqsikunankupaq, chaykunatam paykuna chiqapta sayachinanku, chaymantapas mana yapamanta yanqachanakupaq wanachisqa kanan.

Llaqtakunapi chaqwa

Llaqtakunapi chaqwaqa hatunmi, sasam ñawpaqmantaraq, kayqa rikurin mana allin kamachikuykuna kaptinmi hinaptin runakunapa kawsayninpaq manam allinchi. Defensoría del Pueblo nisqanhinam, 64.4% huqarisqa chaqwakunam llaqta runakuna, pachamama sarutaymanta, 10.3% ayllukunamanta, 3.6% llamkaymanta (Defensoría del Pueblo, 2021). Estadom rimanakuspa hawa suyukunawan qillqarqa chaqwapi runapa kawsaynin waqaychasqa kananpaq, chaymi qawachiwanchik suyuntinpi kamachikuymi kanman llaqtakunapi chaqwa amachanapaq. PCM nisqam kay chaqwakunata patachanan, Hatun Kamachikuypitaq paqarichiraku llamkana wasikunata chaqwa amachay yanapanapaq, chaymi PCM lliwwan llamkanman chaqwa allin amachanapaq, chaymi, hawa suyukunapihina runapa kawsayninta waqaychanan, empresakunapa llamkayninta allin qatipana, qawapana kamachikuymanhina.

Empresayuqkuna huñunakuq Confiep, SNMPE llamkayninkupim kuskanchanku llaqtapi chaqwata, chaykunam qawarisqa kanan llaqta kamachikunapaq, empresakuna allin qatipanapaq, qawapanaq hinaspa kay sasachakuykuna allichanapaq. Chaymanta, llaqtapaq kamachikuynintam hapirinaku mana allin llamkaq empresakuna wanachinapaq, chaynallataq llaqtapi chaqwa mana kutimanta kananpaq wanachinapaq.

Huñunakuna, huñupi rantinakuna

Munayninchikmanhinam huñunakuna, huñupi rantinakuna kayqa hawa suyukunapi riqsisqam kachkan kaymi Estadopa waqaychasqa kanan. Huñupi llamkananpaq, rantinakunapaq kallpanchasqam kanan, warmita qarita lliwta qawarikuspa. Estadom chaninchanan, llamkanapaq huñunakuqkunawan, empresakunawan kayman tupaq huk llamkaqkunawanpas kуска, hinaspa allichananku kunan mana kaq huñunakuykunata, chaynapim huñunakuspa llamkayta qispichinqaku, ña huñunakuqunata kallapanchanqaku, chaninchanqakutaq llaqtapa munayinmanhina kamachisqa suyunchikpi paykunapa qispichisqankuta. Chaynallataq, empresakunapas allin qatipay, qawapay kanantam hatallinanku, chaymi llaqtapa kamachikuyninwan kuskanchasqa kanman.

Convenio 87 kamachikuyninpi “Munasqamanhina Huñunakuy, huñunakuykuna waqaychaymanta” chaymanta Convenio 98 “Huñunakuy, huñunakuspa rantinakuymanta” OIT nisqapa, rimanakuypi yachaykuna huqarisqa, kaymantam kamachikuykuna kallapanchasqa kanan, llaqtawan rimanakusqamanhina; chaynallataq llamkaymanta musuq Procesal Kamachikuyta qispipachina, chaykunam wakin distrito judicialkunapi manaraq kamachikunchu. Llamkaykuna qatipanamanta llaqtapaq kamachikuy kallpanchanapaqmi Sunafil llamkasqankunapas, kallpanchanan, tarisqamanhina, mana allinkunamanta imayna willakunapaq, chaymanhina allichanapaq, wanachinapaq, chaynapim hawa suyupi llamkaymanhina kanan. Hawka, qali llamakaymi runapa kawsaynin waqaychay, chaypaqmi tukuy niraq llamkaypa sasachakuyninmanhina, warmi qari, tukuy niraq runa kasqanhina qawarina. Chaynallataq, llamkapakuqkunapa yachayninta huntapachina, huk niraqta qawarinankupaq, llamkasqanku empresa qatipasqa kananta yachananku. Lliw kay ruraykunam qispichisqa kanan Suyuntinpi Runahina Llamkaymanta Kamachikuypi, MTPE nisqapa umallisqa.

Warma Llamkachiy

Kanmi warmakunamanta Huñunakuqkuna, wayna sipasyariqkuna llamkapakuqkunamantapas, manas allinchu kanku, sasachakuypi llamkapakuptinku. Ichaqa, lliw suyupim ninku, warmakunapa, wayna sipasyariqkunapa watansi yapakunan llamkay qallarinkupaq (NNA), qatipana, pikunas llamkanan watanpi kachkan, ama manchapa llamkayta runanankuchu. Chaynallataq, mana kamachikuymanhina llamkaykunapi hukniraqtataq qawarina (kaypim sasachakuykuna kan), karu llaqtakunapi, hinapi paqariq ayllu ukukunapipas.

Allintam puririchkanku warmakuna llamkachiy qulluchiypi, imaynam munasqamanhina, ichaqa Suyuntinpi Yachaywan Amachaq, Warmakuna Llamkachiy Qulluchiq 2011-2021 chananichanan qatapi nanmi kanan. Ichaqa, kamachikuy qispichisqan wata tukuypiñam kachkan hinaptinmi chaninchasqa kanman, chay chiqap sasachakuyman yachay tarisqawan, suyuntinpi musuq kamachikuyta qispichinman warmakuna llamkachiy amachanapaq, qulluchinapaq, hawa suyukunawan rimanakusqamanhina 8.7 Rurana rurasqa kananpaq:

Utqaymanmi rurana allinta, manchachispa llamkachiy qulluchinapaq, tukunam kunan mana imamarayku runawan llamkachikuyta, runa kamachikuyta hinaspa amachana, qulluchina warmakunata usuchispa llamkachiyta, soldadopaq warmakuna huñuyta purichiytapas, hinaspa, 2025 watakama, tukuy llamkaypi warmakunawan llamkachiyta tukunapaq [...]

48

8 ruranapa: “Takyay qullqi miranantam kallapanchana, lliwpaq, takyaqta, allin llamkayta, ruruchiqta lliwpaq allin llamkayta” ODS nisqapa, aswanqa Perú suyum Ñawparinan, tiqisimuyupi lliwpa munasqanku ruraypi. Chaynapim, Peru kamachikuqman qawarichiniku llamkay qallariqpa watanta yapananpaq. Chaymantapas, llaqtapaq llamkaqkuna Estadopa imayna contratanata qawarina, warmakuna llamkachiyman kunasqawan, imayna llamkasqankumanhina chaninchana PR-CER nisqanmanhina llaqtapaq imakuna rantinapaq kamachikuy nisqanhina, PNA qispisqanmanhinam rurasqa kanan.

Empresakuna runakunapa kawsayninta waqaychasaqkum nisqaku kachkanmi, kananpunim yachaykuna, imayna ruraykunapas tukuy llamkaykunapi warmakuna llamkachiy qulluchinapaq. Huchayukuna, llamkachiqkunam wanachisqa kananku, chaynallataq sarutasqa runakuna utqayman sayachipunapaqpas kamachikuykunam kanan. Manam kanraqchu huk kutimanta sarutaspa llamkachiy amachanapaq kamachikuykuna, manataq sarutasqakunata pampachayta mañankuchu NNA kasqanpi llamkaqkuna sarutasqa karqaku

Hinaspapas, kay sasachakuytam riqsichina hinaspa sarutaspa llamkachiy amachanapaq, qulluchinapaqpas, chaynallataq suyuntinpi kamachikuy qispichisqa kay sasachakuy allichanapaq kanan (III Suyuntinpi Sarutuspa Llamkachiy Amachanapaq 2019-2022). Chaynallataq, qawarichiniku kay sasachakuyman hayka kasqan yupasqata hapirinanchik llaqtapi sasachakuy kasqan riqsinapaq, chaynallataq MTPE llamkayninta qispipachina sarutaspa llamkachiyman yupasqanta, kay sasachakuy aswan riqsinapaq. Chaynapim, sarutasqa llamkaqkunapa willakunan wasikuna riqsichisqa kanan, willakuqkuna waqaychasqa kanan, rikuqninkunapas, sapa kuti sarutaspa llamkachiqkunapas riqsisqam kanan.

Warmikuna

Ñawpaqmantaraqmi warmikuna sapaqchasqa mana allin qawasqa kanku chaynapim kawsayninku sarutasqa kanku, maqasqa, warmi kayninkupi, wawayuq kayninkupipas, paykunaqa llaqtapi manam rimarichisqachu, runa kaypi, qullqi hapiykipas sarutasqam kanku. Chayraykum Perumanta kamachikuq warmipaq qaripaq, lliwpaq allin kawsay kanampaq kamachikuyta churamuchkan, chaywanmi llaqtapaq llamkaykunapi qatipanqa, rimamankunqa, kuskanchanqa, chay sasachakuy atipanapaqmi kallpawan llamkana: (i) pisillatam yaykuchin, takyachin llamkaypi, hukniraqtahinam qawan, (ii) kamachikunapim pisillata yaykuchinn (iii) llamkananpi warmi kasqanrayku manchachin (iv) llumapaytam mana qullqipaq warmikunata llamkachinku, chaymi qullqipaq llamkayman yaykuyta atinchu.

Wakin empresakunapi kanmi allin llamkaykuna Empresapi Warmi Kallpanchakunapaq Llamkay Kunasqa, chaynallataq warmi umallispa rantikuy yachananpaq, qarikunallapa llamkananpi warmikuna yaykunapaq riqsichiy, riqsikunkum qariwan warmiman llamkay quq empresakunata. Llaqta runakunapa huk mañakuyninmi kan, harkakuykunam kan, chaymi warmi qari kuskanku llamkayman imamanpas yaykunakuta harkan. Chaynallataq, empresakuna imayna llamkasqan qatipay, qawpaymi churasqa kanan.

Qipa watakunapim allin llamkaykuna karqa juticia patachaypi lliw warmi qari kuskanchanapaq, chaynallata justicia llamkaypi lliw mana sapaqchanakuspa llamkanankupaq. Justicia llamkaypim qawachkanku warmikuna, ayllupi kaqkunatapas sarutasqa kasqankuta. Ichaqa, musuq yachaymi pisilla kan, manam ancha qullqita qunkuchu, yachachikuypas kanchu, chayraykum warmipaq qaripaqpas sapa kama imaynapas kanqa. Chaymantapas, kanmi qaritukuqkuna chay justicia llamkaypi, chaymi warmikunapa kawsayanin allin qispinanta harkan.

Paya Machu runakuna

Hatun Runakunapaq Suyuntinpi Lliwmanta Kamachikuy 2030 nisqanhinam, chiqnikuy kanmi paya machu kasqanrayku. ^aChaynapim paya machu kaqkuna mana allin qawarikuy kachkan, chaymi allin kawsayninkuta sarutan. Paya machu kaypas allin ruruchiymi kanman, qullqitapas hinallam hapi-kunman achka paya machukuna hinallam llamkakuyta munanku. Ñawpaq amachanapaq kaqkunata musuqyachina, kunan llaqtapi paya machukuna hawa kamachikuypihina allinta waqaychana-paq, chaynapi paykuna allin kawsayta haypanankupaq. Paya machukunaqa munasqankumanhinam llamkananku, Estadom qawarinman paya machukunapaq allin llamkay kananpaq, mana hukniraqta-hina qawasqa runahina sumaq kawsananpaq

Empresakunapa kanmi paya machukuna wayna sipaskunapas llamkayninkupi chaskinankupaq, chaymi llamkanankupaq chaskinku yachayninkuman atiyinkumanhina. Kayna llamkaymi miranman huk empresakunaman, llaqtapaq kamachikuymi kay kanman. Ley N° 30490 kamachikuy nisqan mana rurasqaqa wanachikuy kanmi, Paya Machukunamanta Kamachikuy, ichaqa chaninchanam chayta rurachkankuchus manachus.

Afroperumanta llaqta

Maymanta kasqanchikrayku chiqnikuymi llaqtanchikkunapi sapinchakurqun, chaymi sapaqchawan-chik, imayna yawarniyuq kasqanchikrayku, kaymi aputa wakchata paqarichirqa, kayna sasachaku-

^a Ministerio de la Mujer y Poblaciones Vulnerables. Política Nacional Multisectorial para las Personas Adultas Mayores al 2030, aprobada mediante el Decreto Supremo N° 006-2021-MIMP, publicado en el Diario Oficial El Peruano (5 de junio de 2021). Disponible en: <https://busquedas.elperuano.pe/normaslegales/decreto-supremo-que-aprueba-la-politica-nacional-multisector-decreto-supremo-n-006-2021-mimp-1960402-3/>

ykuna amachanapaq kamachikuykuna kachkaptinpas, manam kay chiqnikuy qullunchu. Chaymantam yachachikuy kanan, qatipay, sarutasqa kasqanku willakuykunatam qatipana wanachina, hayka sarutasqa kasqan yupasqatam riqsichina imayna kasqan yachanapaq. Chaytaqmi patachanapaq churasqa kanan ima aylluman sapinchakusqanku kasqanta. Chaynallataqmi Afrroperumanta runakuna kamachikuq yakunmanku, llaqtapi rimarinmanku, yachayninku riqsisqa kanan paykuna allin qispinakupaq.

Afroperumanta llaqtapa empresa ruraymanta sasachakuyninqa tawa kaqpim kachkan: (i) llamkayman yaykuypi, (ii) llamkayman yaykuspa manam allin qawasqachu, (iii) huk runakunawan imapas rantinakuy (iv) riqsichikuy, willakuy maqchiriqkunawan. Kay qipa kaqpim, willakuy maqchiriq empresakunan allin willakuq kanan, paykunapa nisqantam iyariqkuna qatipakun, paykunam ima willakuytapas mirachin utaq upallanku llaqtapi hinaspa ima ruraytapas allinmi ninku utaq llaqta akllanapaq riqsichinku. Perumanta kamachikuqqa manaraqmi afroperumanta llaqtayuq runakuna sarutasqa kasqankumanta imayna allichayta, sayachipuyta qisichinraqchu, ñawpaqmantaraq sarutasqa kasqanmantam pampachakuyta mañarqa rimayllawan 2009 watapi kamachikuywan.

Sasa rurakuy atiq runakuna

Sasa Rurakuy Atiqkunamanta Suyuntin Kamachikuymanhina 2030 watakama qispichanapaqmi, mana rurakuy atiq runakuna chiqniyqa llaqtapa sasachakuyninmi, manam huk chiqnisqa runallamanchu haypan; chaymantapas, sasa rurakuy atiq runa qipanchasqam hinaptinmi llaqtapi kawsaynin kusikuynin qipanchasqa hinaptin manam wakin runahinachu qispin.⁹ Peru suyunchikpa yachayninpiqa, sasa rurakuy atiq runakunaqa unquqhinam qawakun, kikillantam sasachan manam llaqtatachu nispam ninku, kaynapim chiqnikuy qulluchiy atikunchu. Sasa rurakuy atiq warmikunapaqmi aswan sasachakuy kan. Chaymantapas, sasa rurakuy atiq runakunapaq llamkayta manam munachinkuchu, chaykunam harkan sasa rurakuy atiq runakunapaq yachaninman atiyinmahina llamkay kananpaq. Estadom sasa rurakuy atiq runakuna yachaywasipi sapaqchasqa kasqanta allichanan hinaspa yachayninta qispichinan, paykunapas allin llamkay haypanankupaq.

Llapan empresakunam runkunapa kawsayninta waqaychananku, sasa rurakuy atiq runakunata manam chiqnipakunakuchu, hawa suyukunapi kaymanta kamachikuykunapa nisqantam rurananku. Empresakunaqa sasa rurakuy atiq runakunapaqhinam yachachikuyta, willakuyta churananku. Llamkayman yaykuyqa llaqan runapaqmi kanan, lliwtam contratanan, sasa rurakuy atiqpa yachayninta chaninchaykuspan. Sasa rurakuy atiq runapaq yanapakuymi kanan sasachakuyninta utaqayman qawaripa, sasa rurakuy atiq runata qawarikuspa samachina, llamkananmanpas kutiykunan. Sasa rurakuy atiq runa sarutaymanta wanachiypiq manam imayna sayachipuyas kanchu.

Runapa kawsaynin waqaychaq runakuna

Tukuy suyukunapi runakunapa kawsaynin waqaychaqkunapa yanapanamanta kamachikuypa nisqanhinam, runapa kawaynin waqaychaq runakunaqa llamkanku kikinkumanta utaq huñunakuspapas, ayllu-yachayniyuq, huñunakuqkuna, llaqtapaq llamkaqkuna utaq sapaq llamkaqpas, riqsichikusqakuna, huñukuna, utaq llaqtapi huñunakuspa kallpanchakuqkuna, paykunaqa munanku riqsichiya, waqaychayta utaq runapa kawsayninta waqaychayta sapa runapata utaq huñunanpipas, mana imata chaqwaspa, suyunchikpi, hawa suyukunapi kamachikuykunaman hapipakuspa.¹⁰ Paykunapas wa

⁹ Warmikuna sasachkuypi llaqtakuna kaqpa kamachikuy umalliq. Sasa rurakuy atiq runakuna ñawpaqman puririnanpaq 2030 watakama achka niraq llamkaykua. Decreto Supremo Nº 007-2021-MIMP, publicado en el diario oficial El Peruano (5 de junio de 2021) kaqwan uyasqam. Tarikun: <https://elperuano.pe/NormasElperuano/2021/06/05/1960403-1/1960403-1.htm>

¹⁰ Runapa kawsayninkunamanta Waqaychaq Ministerio. Imawan maypi kaq runakuna waqaychana kamachikuy waqaychaqkuna harkanapaq, Decreto Supremo Nº004-2021-JUS, publicado en el diario oficial El Peruano (22 de abril de 2021) nisqawan uyasqa. tarikun: <https://busquedas.elperuano.pe/download/url/decreto-supremo-que-crea-el-mecanismo-intersectorial-para-la-decreto-supremo-n-004-2021-jus-1946184-4>

qaychasqam kanku, ichaqa kallpanchanam kachkan sapa llaqtapa llamkayninpi hinaspa kamachikuynin rurasqa kanan. Chaynallataq riqsinapunim hinaspa riqsichina kay huñunakuqkunapa allin llamkayninta, paykunamata yanqa rimakuyta, qatikachayta chuyanchaspa, mana kamachikuymanhina llamkaqkunam paykunata sarutanku. MINJUSDH huqarisqanmanhinam, runapa kawsaynin waqaychaq runakunapa kawsayninmi saratusqa kan mana kamachikuymanhina qullqi hapiy kaptin, ayllunkupa allpankuna titulanapaq mana allin kamachikuykuna kaptin, chaymantam rikurin hukpa allpan rantikuy, mana kamachikuymanhina mina hurquy, sachakuna kuchuy, droga rantikuypas. Chaymantapas, llaqtakunamanta huqarisqapim kachkan kamachikuymahina llamkaypi, mana kamachikuymanhina llamkaypipas runapa kawsaynin sarutasqa, pachamamamanta llaqtakunapi hawqanakuypipas

Wamaqllaraqmi paqarichinku Tukuy suyukunapi runakunapa kawsaynin waqaychaqkunapa kawsaynin imayna waqaychanapaq, MINJUSDH nisqapa umallisqan, kayqa chaniyuqmi pusaq ministeriokunatam kuskanchan llamkanankupaq, kallpanchasqam kanan, PNA kasqanmanta pacha, empresakunapa runakunapa kawsayninta, CER kamachisqantapas qawarikuspa.

Empresayuqkunapa runakunapa kawsaynin waqaychaqkunapa kawsayninkuta yupaychaytam munachkanku. Chaynapim, SNMPE nisqa runapa kawsaynin waqaychaqkunapaq Mesapim yanapanku chaypim imayna waqaychayta qisichinku. Chaynallataqmi, paykuna qawachinku sarutasqakunapa willakusqankuta, mañakusqankuta hinaspa runapa kawsaynin yupaychanapaq llamkanku. Warmikunamanta, llamkaqkuna huñunakuqmanta ichaqa, unay wata llamkaymanta derecho kachkaptin, Perú suyupiq manam kanchu runapa kawsaynin waqaychaqkunapa kawsaynin imayna waqaychanapaq kamachikuykuna.

LGBTI Runakuna

Rakta pataqam kan kamachikuy chiqnikuy qulluchinapaq, ichaqa hapipakunan kamachikuykuna, llaqtapaq kamachikuykunapas kananmi paykunapa munasankumanhina sasachauyninku yanapanaoaq hinaspa mana chiqnisqa kanankupaqpas: (i) LGBTI runakunapaq llamkay kanan, (ii) llamkayan yaku-naku, (iii) allin llamkay kanan, (iv) llamkaymanta mana qarqusqa kanan. Chaymantapas paykunam ninku manas llaqta yupasqapi rikurinkuchu, kamachikuypas manataq.

Kamachikuymanhina llamkaq empresakunapim allinta puririchkan, aswanqa, Tiqsimuyupi Rimanakusqapi, Confiep empresayuqkuna huñunakusqanpi Pride Conection nisqapi, Presente, Ranking PAR nisqapipas. Paykunapa llamkayninkutam qisipachina hinaspa huk empresakunaman mirachina hinaspa mastarina imapas quqkunaman, astaqkunaman, rantikunamanpas chaytataq tupachina llaqta kamachiykunam huk niraq empresakunaman hinaspa allichana kay sasachakuyta llamakay kananpaq, chaskinapaq, allin llamkanankupaq (amachaspa, yanapaspa, wanachispapas) llamkayman yaykuspa mana qarqusqa kanankupaq, llamkayninkumanta allinkuna chaskinakupaq, hukkunapipas. Llaqtapaq llamkaqkuna paykunaman sayapakunan, yanapanan, sarutasqa kasqankumantam yanapanan LGBTI paykunapa kawsayninkumanhina, kaynata, Decreto legislativo N° 728 kamachikuypim paykunapa munasqanku huqarisqa kanan.

Hampuq, hawa suyuyuq Runakuna

Runakuna imayna kuskanchakunanpami kamachikuykuna kana kayna, riqsichikuy, llamkayman yaykuy, yachachkiy chaskiy, imapas, chaykunam runakuna yaykuchinapaq. Hampuqkunaparunakunamanta kamachikuypi allin puririykuna kanmi; kayna, 2020 watapim, hawa suyumanta mana kamachikuymanhina hampuqkunatam yanaparqakku kamachikuymanhina tyanankupaq. Sarutaymanta

ayqikuqkuna, pakakuqkuna yanapayqa allinmi kanan.

Estadopa munayninmi kanan, PNA ruraqa kananpaq, hukniraq runakuna mana chiqnikuy kananpaqmi kamachikuykuna kanan; hampuq runakunata llamkaypaq pisillatam contratanku, paykunapas allin llamkaymanmi yaykunmanku, sasachakuypi hampuq runakunamanmi yachachina willana, empresakunamanpas paykuna imayna kawsayninkumanta riqsichikunanku documentomantapas, chaynallataq sarutasqa kasqankumanta imayna willakunankupaq, Hampuq Llamkaqkuna Huñunakuynin nisqanmanhina. Chaynallataq, kallpanchana imayna justicia kananpaq, aswanqa, mana kamachikuymanhina hampuptinku.

Hinapi paqariq ñawpa ayllukuna, ñawpaqta tapuy

Estadoqa achka suyunchikpi hawa suyukunapi kamachikuyniyuqmi, chaypim kachkan Hatun Kamachikuy, Convenio N° 169 hinapi paqariq ayllukunamanta kikinkuhina kawsaq suyukunapi, Ley N° 29785 hinapi paqariq ayllukuna tapusqa kananmanta, Ley N° 29735 kamachin Peru suyupi siminchikunata rimana, waqaychana, qispichina, huqarina, riqsichina nispan, chaymantapas, hinapi paqariq ayllukunapa kawsaynin waqaychasqa kanan, lliwta, chaymanta ayllukuna tapuy qispichisqa kan. Ichaqa, hinapi paqariq ayllukunam qawarinku mana allin llaqta kamachikuy kasqanta, paykuna munakum kay kamachikuy allin puririnanta. Paykunaqa aswanmi munachkanku allpanku titulakuyta, allin tapusqa kanankupaq llaqtapaq llamkay wasikuna kallpanchasqa kananta, qullqi hapiyninku, runamasinku, yachayninku, pachamamanku allin waqaychasqa kananta (kikinkupa mikuyninku, kamachiyninku, allpanku, hukkunatapas). Chaynallataq munanku tukuy niraq ayllukunata riqsikuspam llaqtapaq llamaqkuna llamkananku, chayman hinam tukuy niraq ayllukunata qawaripa llamkanaku, kamachinaku, patachananku, llaqta kamachiypi, chaynapim llaqtakunapa ayllukunapa yachayninkumahina, imayna runa ksqankumanhina yanapana suyunchikpi chaytataq empresapa llamkayninman tupachina.

52

Hinapi paqariq ayllukunamantaqa, empresayuq huñunakuqkunam riqsichinku allin runapa kawsaynin waqaychaymanta allin qatipaymanta allin puririsqankuta, tukuy niraq ayllukunata qawarikuspa, chaypim kachkan sarutasqa kaspanku imayna willakunankupaq, mañakunakupaq Pusariq Kamachikuykunamanhina, chaypitaq willanku imayna allin qatipanamanta, runapa kawsaynin waqaychana manta yaykuq runakunamanmi yachachina hinaspa contratistakunaman willana. Ichaqa, llaqtapaq kamachikuypi manam kanchu willakuy kamachikuy imayna rurasqa kasqanta.

Hinapi paqariq ayllukuna sarutasqa kaptin imayna sayachipuyamanta, achkam kamachikuykuna kan, unaypi puriq, mana allin qispiq kaspapas. Kantaqmi patachaykunapi, ichaqa willanikum manam lliw sarutasqan allichanapaq kamachikuy rurasqachu kan, aswanqa, mana kamachikuymanhina llamaqkunamanta, hucha ruraqkuna amachanapaqpas. Hinaspa hinapi paqariq ayllukuna llaqtapi huñunakuqkunawan sarutasqakunamanta sayachinata mañachkan, kayna rurayqa pisillam kachkan.

Pachamama hukmanyachisqamanta Yachaykuna

Estadoqa hawa suyukunata nirqa EIA kamachisqanhinam pachamamata waqaychasqa nispa, chaymi kamachikuykunata paqarichirqa pachamamata runakunapa kawsayninta waqaychaspa llaqta allin kamachinanpaq, chamanhina qullqichanapaqpas. Suyuntinpi Pachamama Hukmanyachisqa Chaninchaq nisqanmanhinam, llaqtapaq llamaqkuna puririsqankuta haywarqaku kamachikuykuna rurasqankuta, imayna hatun llamkaytaq kanqa EIA qispichinapaq, pachamamanta allin yachay huqarina paq hinaspa chay EIA winayninkunapaqpas. Chaymi hatun kamachikuq llapan llamaqnikunawan kуска llamkanan hinapi paqariq ayllukuna paykuna llamaqnikunanku allin riqsikunankupaq huk huñu

nakuqkunapas riqsikunantaq Hatun kamchiqpa pachamamanta riqsichisqanta, qatipasqanta, allichasqanta, runapa kawsaynin pachamamantin waqaychasqantapas. Kay qispichiytam yanapananku hinapi paqariq ayllukuna, huk huñunakuqkuna, llapan llaqta runakunapas yanapanakutaq.

Hukniraqpiqa, kamachikuymanhina empresayuqkuna allintam llamkargaku chaytam empresamanta, runakunapa kawsaynin waqaychaymantapas llaqta kamachikuypi hapirinanku, CER nisqapi. Paykunam allin qatipasqa qawapasqa kananta ruranmanku EIA rurasqankumanta pacha, kallpanchakunankutaq riqsisqata llamkaspa, yachachinakuspa, lliwwan rimanakuspa, sasachakuyta riqsispa, willakuyta uyarispa, tukuyta, ONU, OCDE Americapura nisqankuhina. Chaymantapas, nisunchik yachay huqarisqaqa kunan PNA nisqapam qawarinmi EIA sasachakuyninta, CER nisqapa kamachikusqanqa rurasqam kachkan pachamamanta patachaypim peru suyupa pachamamanta kamachikuynin kaqpi.

Hatunsu allpa ruruchiy

Allpa ruruchiqkunapa hawa suyukunaman rantikusqanwanmi suyunchik allin qullqita hapin, chay hatun allpa ruruchikunam kachkan aceitepaq palma, esparrago, azúcar hinaspa quinua. Chaypaqmi suyuntinpi hawa suyukunapipas achka kamachikuypa kan, chaykunam riman llamkaymanta, pachamamanta, hinapi paqariq ayllukunapa kawsaynin waqaychaymantapas chay allpata ruruchispa, chaytaqmi hawa suyukunapa kamachikuyninwan tupachispa aswan kallpanchasqa kanman. Chayna llamkaypitaq, Empresakunamanta Llamkaypi, runakunapa kawsaynin waqaychaymanta Huñunakuqkuna, Defensoría del Pueblo nisqanhinam, chaynallataq OIT nisqapa akllasqa patachaq, OCDE nisqapa suyumanta willakusqan, llaqtapaq llamkaykunatam kallpanchan, llaqtapaq kamachikuytapas allin qispichinakupaq, hawa suyukunapa kamachikuyninhina, aswanqa llaqta runakuna, pachamama takyaq waqaychasqa kananpaq, chaynallataq allin llamkay, llaqta tapukuy, huk allinkunapas kananpaqpas.

Hinaspa, empresayuqkuna huñunakuqkuna, AGAP nisqahina, allin ruraykunatam qispirqachinku, kamachikuymanhina llamkanankuta, huchakuna amachanapq kamachikuyta, covi-19 unquymanta imayna amachakuyta, hukkunatapas. Ichaqa, llaqta kamachikuymanta manaraqmi imatapas willankuchu kay ruraykuna qispichiyanta, allimi kanman imayna llaqta kamachikuy allin qatipanapaq kanman hinaspa llaqtapaq llamkaqkuna willakunanku imayna puririsqantapas, kallpanchanmankum sarutasqakuna imayna willakunankuta, empresakunapa imayna runapa kawsayninta waqaychaspa llamkayninkuta chaykunatapas willanankum. Sarutasqakunaman sayachipuymanta, kikinkupa kamachikuyninmi nin imayna huchayuqkuna wanachiyta llamkaqkunapa kawsaynin, pachamama sarutasqankumanta, llaqtapaq kamachikuykunam kanan allin wanachiq, llaqtapi sasachakuykuna allichanapaq, aswanqa, hinapi paqariq ayllunapaq, llamkaqkunapaq, huñunakuqkunapaqpas.

Mina hurquy

Minata hurquspam suyunchik allin qullqita hapin, qipa watakunapim yachasqanchikhina kamachikuymanhina minata hurquspa llamkaypi allin qatipaykuna kachkan. Allintam puririchkan huñunakuypa, allpa rantinakuykuna, rimanakuspa, chaynapi, allinmi kanman kallpanchay allpakuna allin ñiqichanapaq kamachikuyta qawarikuspa. Chaymantapas, minata hurquspa llamkaypi pachamama, runakunapa kawsaynin hukmanyachiyanta allintam amachakuchkan, pachamamanta yachaykuna aswan allinmi kachkan, pachamama waqaychanapaq llamkaqkunapas aswan allinta, qatipachkanku. Llaqta ukupi chaqwakuna amachaypas allintam puririchkan, ichaqa manaraq paqarichinkuchu suyuntinpi sasachakuy imayna amachanapaq yachaykunata.

Wakin runakunam minata hurquspa llamkaypi mana iñinkuchu chaymi kanman llaqtapaq kamachikuy mina empresayuq allin puririsqankuta allin qatipanapaq, chaytaq kanan llaqtaman riqsichisqa, yachachikuy kanman tukuy niraq llamkaqkunawan hinaspa allin puririsqanta riqsichina. Hukniraqpiqa, peru suyupa kamachikuyninpim allinta puririchkanku mina llamkaypi pachamama qanrachaykuna amachanapaq; ichaqa, sasachakuy kachkanraqmi mana kamachikuymanhina mina hurqkunapa qanrachasqan allichanapaq. Metal pesadokunawan pachamama qanrachasqamanta willakuykunaqa utqayman qawarisqam kanan, Kay allichanankupaq Tukuy llamkaqkunamanta kunasqakunapa llamkayninmi allin kachkan.

Hidrocarburokuna

Hidrocarburokuna hurquyqa, Ley Nº 26821 kamachisqanmanhinam siqillanmpi tukuy niraq llamkaymi, kaywanmi peru suyunchik qullqita hapin, chaypaqmi llaqta kamachikuq, empresakuna llamkayta munanku llaqtapaq kallpa kananpaq, hinaspa hinapi paqariq ayllukunapa kawsaynintapas waqaychanku chay hidrocarburoka kasqanpi. Tukuy suyukunapa kamachikuynin kaptinpas, estadom tukuy kamachikuykunata qun hinapi paqariq ayllukunapa kawsaynin waqaychanapaq, karunchakuq, chayllaraq llaqta runawan tupaq ayllukunapaqpas, alintataq puririchkan kamachikuypi, pachamama waqaychanapaq minkaspa qatipaykunapipas.

Estado, llaqtapi huñunakuquna, empresakuna kуска llaqtapaq kamachikuykuna qispichiypi, runakunapa kawsaynin waqaychaypi, CER nisqapa llamkayninkunatam kallpanchana, chaymi allin hinapi paqariq ayllukunapa iñiynin kananpaq, aswanqa ancha sasachakuykunapa kasqanpi. Chaymantapas, peru suyupa kamachikuyninmi allinta puririchkan pachamama qanrachasqakuna allichanapaq; hinaptinpas, sasachakuykuna kachkanmi minakunapa ñawpaq qanrachasqankuna allichanapaq, chayraykum allin kanman lliwta kuskanchaspa allichanapaq yachayta qisichina.

Mecanismos de reparación judicial y extrajudicial nisqa

Runapa kawsaynin waqaychay, empresamantawan, kamachikuy sarutaymanta sayachiyqa sasam. Chaypaqmi justicia ruraqkunata kallpanchana, yachayninkuta huntapachina, imayna qatipaqkunata mana kamachikuymanhina allichaykunatapas, chaykunam kanan warmipaq qaripaq, lliwpaq imayna kawsayninkumanhina allichanapaq. Chaymi runapa kawsaynin sarutasqamanta allichaspa sayachipuyqa allinmi kanqa mana kutimanta sarutasqa kananpaq. Huchakuna hayka kasqan tapuytam aswan yapana chaynapi huchayuq runakuna wanachinapaq, runakunapa kawsaynin sarutayqa hucham; chaynallataq kamachikuykunata chuyata yachana hinaspa empresakunapa ima ruranakunata riqisina paykunam runakunapa kawsayninta waqaychananku.

PNC nisqapa allin llamkaynintam kallpanchana, Defensoria del Pueblo nisqawan yanapanakuspa llamkaytam qallarichwan, ima sasachakypas allichanapaq, allipanachiq wasitam tiyarichina llaqtapi chaqwakuna allichanapaq, paykunapa llamkayninqa amachaymi kanan, sarutasqa llaqtakunapas chayman willakuq asuykunman. Chaynallataq, allichanapaq mañakusqakuna hayka pachapi allichakunami churasqa kanman, imaraykutaq unan chay sasachakuy allichay, chaynapiqa utqaymanmi allichakunman.

Privado waqaychay

Hawa suyukunapi kamachikuykuna manam tupanchu privado Waqaychaypi, runapa kawsaynin waqaychaypipas Estado kamachinanapaq, chaypaqmi kachkan tukuy kamachikuyuna soft law: Documento Montreaux, Privado Waqaychay Quqkunapa Imayna Llamkananpaq kamachikuy, Waqachay

Munaqkunapaq Kamachikuykuna, Runapa Kawsaynin Waqaychay. Estadopas suyunchikpi kamachikuyunatam churan Privado Waqaychaqkuna kamachinapaq, qatipanapaqpas. Sucamec paqarichisqa karka, paykunaqa kamachinkum hinaspa hapipakunku Mininter nisqaman, chayqa allin puririy, kay llamkaq wasita kallpanchanam kamachikuykuna, yachachikuykuna, pusariqkuna, imakunapas paqarichinanapaq.

Chaymantapas, riqsisqa kachun privado waqaychay quqkuna, lliwpas, paykunaqa runakunapa kawsaynin waqaychaymanta manaraqmi rimarinkuchu. Chaymantapas, riqsichisqa yachaykuna manam ancha kanchu privado waqaychaypi empresakuna allin qatipanapaq, imayna llamkasqanku yachanapaq. Sarutasqankuna sayachipuyamanta, justiciaman yaykunatam sasachan, aswanqa wakchayachisqa runakunapaq, hinaspa, chaynapi, justicianta sayachipuy haypanankutapas sasachantap.

Kallpa hapiriy, Policiawan rimanakuykuna

Unay watakunamantaraqmi, llaqta runakuna hatariptin ancha kallpawan manchachiy, llakichiwan-chik tukuy suyukunapi runakunapa kawsaynin waqaychaymanta qatipaqqunata. Chaypaqmi, Estado kamachikuykunata ruraspa allinta puririn, chaymi kachkan Decreto Legislativo N° 1186, Perú Suyuntinpi Policiata (PNP) kamachin, hinaspa nintaq kallpataqa hapirinan hawa suyukunapi kamachikuykunapa nisqanmanhina. Chaymantapas, llaqta runakuna manam iñinkuchu PNP kamachikuymanhina llamkasqanta. Chaymantapas, policiakunapa allin llamkaynintam kallpanchana kamachikuynin allin qispichinapaq, hawa suyukunapa kamachikuyninmanhina. Llaqtapaq imaynakuna patachaytapas kallpanchanam Tribunal Constitucionalpa nisqanmanhina patachanankupaq, kamachikuymanhina policiakuna llamkanakupaqpas.

Hukniraqpi, kamachikuymanhina llamkaq empresakunam willakurqaku, mañarqaku waqaychaymanta, runapa kawsaynin waqaychaymanta yachanapaq, chami kachkan imayna mañanakuna, SNMPE nisqapa rurasqan. Chaynallataq, allinta purirqaku kaymanta runapa yachayninkuna huntapachiypi hinaspa huk llamkaqqunata akllaspa huñurqaku. Tukupayninpi, Corte Suprema, Tribunal Constitucional qullurqachinku ancha kallpawan sarutasqa runakuna justicia haypananku sasachaq kamachikuykunata, chaywanpas kanraqmi llaqtapi sasachakuykuna.

IV RAKI

MAYMAN RINANPAQ YACHAY, CHAYANAN, RURANAN, RIQSICHIQKUNA, CAYA-NANKUNA

2018 wata aya marka killa, MINJUSDH nisqapa DGDH nisqa, PNA nisqapa pichqa allin ruwana siqinta qispichisqata runa waqaychana Consejo Nacional uyan, institucionalidad nisqa hinataq estadopa política públicakuna nisqapi llamkayninkuna harkaq kallpachananpaq, Chayna kaptinqa, mana empresa formal hina informalpa llamkayninpi runa waqaychana kamachikuy kasusqankupi allinta kaykunapi yanapananpaq:

- » Waqaychay yanapaq, Chaynapiqa manas huk huñukunapapas kitikunapapas sapaqchasqa kallpallantataqchu kamachin, rakinakusqa yachaymi kanan, llapan Estadopa huñunkunapi sapakama llamkaqkunapapi, tupaq runa waqaychana política harkakuq kamachiy qispichinanpaq. Manataqmi huk yanapapi wasi llamkaqlachu kallpachakunan, aswanqa achka gubernamental kamachikuypi llamkaqkunam allin polítikantakama aypunakunanku kay runa waqaychay kamachikuyta kasunankupaq. Chaymantapas, chay kamachiyqa Estadotapas kamachinmi, suyupa marco jurídico nisqapa, kunan kaq politicakunawan, empresakuna runa waqaychayta allinta kasunankupaq.
- » Yupaychay yanapaq, Chay empresakunapa allin yachay llamkayninkunawan llaqta runapa yachayninkunaman hina qatiqa llapan kamachikuykuwanmi llamkanan hinataq runa waqaychana yupaychanan. Chay siqipi, amam rrunapa kamachikuyninta pantachinanchu chaynallataq mana allin runapa waqachakuyninta mana allinta ruraruspaqa marco normativo qatitqam ñuqapchakuspam kasunan chaynallataq yanapakuykunata yapachinan, mana chayqa suyupi runapa allin kaynintam chaninchanan hinaspan kaykuna debida diligencia nisqapa kasqankunaman tikrrakunan
- » Allichana yanapaq, Kaymi waqaychaypaq allin kaqkuna tupuqkuna huqariy kamachikuypi sayapakusqa, runa waqaychana atipaykuna rikuriptin, judiciales nisqanpas extrajudiciales nisqanpas, allinyachiqpaq atiq ruwanakuna kachun, kayna runa waychaq rikuriq mayqin kiriykunapas pisiyachiytapas allichaytapas maskaspa.

PNA qispichisqa kachkan pichqa allin ruwana yachay siqipi, chaykunas tarikun munaynintinkama, Poder Ejecutivo huñu llamkayninpapas PNA nisqapa Mesa Multiactor nisqapapas, PNA ruwaykunapi qispichisqa. Chaymantapas, chay qawarisqakuna allin ruwana yachay siqi, 2050 wataman Peru suyupa qawarisqan tupaq sayaqninkunaman hukllawasqa kachkan, qatiqpi qawachisqanman hina:

8 Tawa kuchu: PNA nisqapa allin ruwana yachaykuna siqi, chaymanta 2050 wataman Peru suyupa qawarisqan sayaqninkunaman hukllaway munaykuna.

Huk yupa imaymana siqikuna: Pusaq kamachikuykunawan chaynallataq ima ruwanankuna empresa kitikunapi internacionalespi runa waqaychana kaq riqsichiy chaynallataq chiqichiykunawan purichiy.

huk yupa munay: gestión públicaman tinkuqkuna, pusaq kamachiy chaymanta sapaq instrumentos internacionalesman, hukllawan, kusqan haywanaman, umalliqkuna chaymanta llaqtaman haywaqkuna llamkanku.

Iskay yupa munay: llaqta runa huñukuna (llaqta runapa huñusqakunapi kaqkuna, sindicatos, ñawpa hinapi llaqtakuna) Qispichisqa llaqta hunta runata chaymanta pusaq kamachikuykunatawan sapaq tupaqkuna internacionalespi ruwanakunata riqsispanku kallpachanku llamkayninkunapi.

Kimsa yupa munay: Empresapa ruwanankuna ukupi runa waqaychanamanta empresakunamanta hintaq internacionalkunapi llamkanankunapi imayna kanan pusaq kamachikuykunata riqsispa kallpachan

Iskay yupa imaymana ruwanan: Empresakunapa ruwananpi runa waqaychana empresapi kaq harkananpaq políticas públicakuna siqiy.

Huk yupa munay: Empresapa ruwanankunankunapi runa waqaychay atipaykuna harkakuypaq patachaypa ruwanankuna purichiy.

Iskay yupa munay: empresakunapa kamasnintapas mana kamasnintapas ruwayninman tupaq, runa waqaychayman-ta chaninchay.

Kimsa yupa munay: Empresapa ruwanankuna ukupi runa waqaychana kamachikuy waqaychaypaq suyupi yachaykuna chaynallataq allichaykuna qatipaq, siqiy hinamanta chaskiy.

Kimsa yupa imaymana ruwanakuna: Ruwasqankunamanta willaykuywan, qatipaywan chaymanta ruwayninkunapa kirisqanmanta wanachiywan runa waqaychanakuna yupaychay purichiy políticas públicas siqiy

Huk yupa munay: Empresapa ruwanankunankunapi runa waqaychanakuna yupaychay waqaychaq políticaspas chaymanta normas nisqapas purichiy.

Iskay yupa munay: Ruwanankunankunapi runa waqaychanankuna qawaykunapaq empresakuna llamkayninpi ruwananpaq yachachiy.

Huk Eje. Llapan runakunapa allin kawsay aypananpaq mana qipanchay nitaq pinqachiy

Iskay Eje. Pachapi takyaqchiq hina ruway chaymanta pachamama hukmanyasqanmanta tupuykuna.

kimsa Eje. Yupaychasqa llamkapakuywan chaymanta pachawan kuskanchakuypi takyachiykuna wiñariy.

Tawa Eje. Democracia llaqta kamachisqan, qasilla waqaychasqa llaqta runa chaymanta ama manchakuywan maqanakuywan qispisqa.

Pichqa Eje. Estado kunan, allin ruraq, chuya, kuskanchaq mana pipas qipanchaq kaq

Iskay Eje. Pachapi takyaqchiq hina ruway chaymanta pachamama hukmanyasqanmanta tupuykuna.

kimsa Eje. Yupaychasqa llamkapakuywan chaymanta pachawan kuskanchakuypi takyachiykuna wiñariy.

tawa Eje. Democracia llaqta kamachisqan, qasilla waqaychasqa llaqta runa chaymanta ama manchakuywan maqanakuywan qispisqa.

Pichqa Eje. Estado kunan, allin ruraq, chuya, kuskanchaq mana pipas qipanchaq kaq

Iskay Eje. Pachapi takyaqchiq hina ruway chaymanta pachamama hukmanyasqanmanta tupuykuna.

kimsa Eje. Yupaychasqa llamkapakuywan chaymanta pachawan kuskanchakuypi takyachiykuna wiñariy.

tawa Eje. Democracia llaqta kamachisqan, qasilla waqaychasqa llaqta runa chaymanta ama manchakuywan maqanakuywan qispisqa.

Pichqa Eje. Estado kunan, allin ruraq, chuya, kuskanchaq mana pipas qipanchaq kaq

Tawa yupa imaymana ruranankuna: Runa waqaychana kaqkuna kasunanpaq debida diligencia purichiq hinataq siqiy.

Huk yupa munay: Runa waqaychana kamachikuykunamanta rimanakunapi diligencia debidapa ruwayninkunawan kananpaq empresakunpa purichiynin

Iskay yupa munay: Runa waqaychaymanta debida diligencia ruwasqankunamanta chay empresakuna willananpaq imayna ruwanankuna churay

Pichqa yupa imaymana ruranankuna: Allichayman yaykunupa, judiciales, administrativas, legislativasnintapas sapaqnintapas runa waqaychana kirisqakunamanta imayna ruwanakunankupaq siqiyipawan kallpanchay.

Huk yupa munay: Empresakunapa ruwananpi runa waqaychaykunapa kiriyninkuna allichaypaq llapan suyupi allin ruwanakuna kallpanchay.

Iskay yupa munay: empresa kitikuna runa waqaychana kiriyninkuna allichaypaq sistemas judicial chaymanta extrajudicial kallpanchay.

Kimsa yupa munay: Empresakunapa ruwananpi runa waqaychana kiriyninkuna allichaypaq empresakunamanta llapan ruwayninpi imayna ruwanakuna ruwaywan kallpanchay.

Iskay Eje. Pachapi takyaqchiq hina ruway chaymanta pachamama hukmanyasqanmanta tupuykuna.

kimsa Eje. Yupaychasqa llamkapakuywan chaymanta pachawan kuskanchakuypi takyachiykuna wiñariy.

tawa Eje. Democracia llaqta kamachisqan, qasilla waqaychasqa llaqta runa chaymanta ama manchakuywan maqanakuywan qispisqa.

Tawa Eje. Democracia llaqta kamachisqan, qasilla waqaychasqa llaqta runa chaymanta ama manchakuywan maqanakuywan qispisqa.

Pichqa Eje. Estado kunan, allin ruraq, chuya, kuskanchaq mana pipas qipanchaq kaq

Chaynallataq, PNA nisqapaq Poder Ejecutivo huñu llamkaqkuna, Mesa Multiactor nisqapa kamachakuyninwan, 97 ruwaykunata kamachinakusqa, riqsichikuynintinkama chaymanta aypanankunawan 2021 watamanta-2025 watakama mitapi munayninkuta haypanankupaq. Sapa Ministeriokuna chaymanta kamachasqa huñukuna, ima ruranan llamkaykunata chaynallataq institucionkunapa llamkaynin allichakuyininkuna umalliyininta patanchan chaynapi qallarichiyininta, kamachasqa entidades públicaspa presupuesto institucional nisqawan llaqa munayniyuqkunata yanapasqa.

Riqsichinataqmi chay 2021 watamanta-2025 watakama PNA, 2018 watamanta-2021 watakama runa waqaychaypa suyupi ruraykunata pichqa yupa Lineamiento nisqa qispisqan ruwaysi tukunqa kunan wata qapaq diciembre killapi. Chaynapi, Sistema Nacional de Planeamiento nisqapa kamachiyninman hina, PNA nisqapa suyupi runa waqaychaymanta llamkayninkuna 2022 watamanta-2030 wata hamuqkama hukllawakunqa, kay ruray kamachakuqa Dirección General de Derechos Humanos nisqam apachkan.

EMPRESAKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWSAYNIN WAQAYCHAYMANTA SUYUNTINPI RURANAPAQ ALLICHAKUY 2021-2025

Huk Yupa Imaymana Ruranakuna: Empresakunapi pusaq kamachikuykuna chaynallataq hukwan intercionalkunapi llamkanakunaman qatiq runa waqaychanata kasuspa riqsichispa purichina

Huk Munay: Yanapaylla haywaq, gestión públicaman tinkuqkuna, pusaq kamachikuykuna chaymanta sapaq suyukunapa ruwanankunapi hukllawan llamkaqkuna, umalliqkuna chaymanta llaqtaman haywaqkuna

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichimanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
1	PR-CER nisqamanta chaymanta estándares internacional nisqakunamanta, hatun yachay hina kaq kamachikuqkuna chaymanta llapan suyupa ukunpi estadopa kitinkunapi, llamkaqkunapaq, umalliqkunapaq chaymanta llaqtaman haywaqkunapaq, Justiciawan runa waqaychanapi yachay ruway hinamanta qallarichiy.	Estadopa llamkaqninkuna yachachiypiwan yuyaymanachiypi, takyasqa estadopa ruwanankuna waqaychananrayku PR-CER nisqamanta suyukunapi sapaq tupunanmanta yachachiypaq huk patachata MINJUSDH nisqata paqarichin hinamanta qallarichin, llapan llamkaqkuna patachasqapaq, llapan suyukunapi estadopa kitinkunapi, llamkapakuqkunapaq, umalliqkunapaq COVID-19 nisqapa rikurichisqan sasachakuy pachapi, allin kasqanman hina, qawaripa, rikchaq mana kamachikuykunata qispichiq kitipa – sapaq akllasqa, llapan suyupi, huk qawaqllapi suyu tupanakuyta, chaymanta sapaq estadopa kamachikuqninkunapiwan kikinkumanta kamachiq huñukunapa-kamachasqa huñukunawan kamachinakuypi, kay patacha sapaq munayninkunata waqaychaqta.	Punto Nacional de Contacto nisqapa yanapasqan, Estado kitinkunawan rimanakuspa, MINJUSDH	Hatun llamkay paqarichispa qallarichisqa hinataq watanmanta willakuy	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): AMAG (PROFA, PCA y PAP) pa kimsan yachay patachakunapa yachay taqinman hukllawasqa PR-CER umalliq

		Kay haypanapaq, esatadopa huñunkuna pura kamachinakusqanmantapas, MINJUSDH, suyukunapa chaymanta cooperación internacional nisqapa huñunkunawan kamachinakunqa, huñukunapa chaymanta suyukunapa hina kitinpiyas, yachachikuypaqwan qullqiwan yanapakusqa, hinaspa yachachikuymanta kaqpa aypasqankunawan ruwanqa. chayqa manas estapo huñunkuna MINJUSDH runa waqaychaymanta umalliq huñu hina ruwananmanta pacha, chaykunawan, tinkuchispa, yachaykuma kikinkupa waqaychananta harkachikusqankumanta yanapanakuykunamantapas kay aypasqakuna willakuy allí kaqmantapas quqarinqa Riqsipachin chay patachaqa tukuy ruwaykunamanta riman.				
2	PR-CER nisqamantawan huk estándares internacionalesmanta, kamachikuqmanta llamkaqninkunapaq, umalliqninkunapaq chaymanta llaqtaman haywaqninkunapaq yachachiykuna qallarichiy.	llamkapakuqkuna, humalliqkuna chaymanta estadopa llamkaqninkuna yachachiypiwan yuyaymanachiypi, takyasqa estadopa ruwanankunarayku PR-CER nisqamanta yachachiypaq musuq yachaykunata kama llamanta qallarichinqa COVID-19 nisqapa rikurichisqan emergencia sanitaria pachapi, allin kasqanman hina, waqaychakuywan sapa kamachikuy qispichiq, waqaychanantam. Kay haypanapaq, suyukunapaqa chaymanta	Sapa huñu entidad. Akllasqa Kamachinakuy akllanapaq rimanakuykunakana qallarichiy mitapi qawarisqa	Yachachiy qallariy Ñawparichisqapa watamanta willakuynin.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Aypaynin (2021-2025): aypasqakunamanta Watanpi willay.

		cooperación internacional nisqapa huñunkunawan, yachachikuyapaqwan qullqiwan yanapakuy tinkuchinanrayku, huñukuna kamachinakunqa MINJUSDH nisqawan. Kaynakunapi sapa huñukuna runa waqaychaymanta yachaypi, umalliq huñu kasqanta qawaripa, MINJUSDH nisqaman chay yachachinakuykunamanta tinkuchinqa, kamachinakunqapas willanqapas				
3	Magistraturapa Academia nisqaman tupaq malla curricular nisqaman PR-CER yachay hukllaway.	Allí allinmi AMG nisqapa, empresakuna ruwayninkunanapi runa waqaychaymanta kamachikuynin kirisqakunaman kaqla hinalla kaymanta yachachinapaq chaymanta chay pachalla allichay waqaychanapaq Poder Judicial nisqapawan Ministerio Públicopa atiyininkuna kallpanchaq hina PR-CER nisqapa umalliyin, yachay taqinman hukllawanan, kamachikuywan llamkaqkuna, kamachikuykunapa qispichiyin qawaqpaq chaymanta llapan chaypi llamkaqkunapaqwan kamachikuyapa qispisqankuna tapukuqkuna yachachiywan yuyaymanchiy estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq. Kay ruwaykunataqa ruwanqa MINJUSDH nisqawan kamachinakuypi, chaynañataq, kay patacha qallarichiy ukupi, allin hina kaptinqa, ruwaymanta chaymanta qullqi tariymanta yachachiyta qunqa.	AMAG	AMAG nisqapa kimsan yachachiyninkunapi PR-CER nisqamanta hukllaway (Yakuy munaqkuna yachaynanku, siqay munaqpaq yachachiykuna hinataq allin allichaykunapaq yachachiykuna) AMAG nisqapa yachachiyninkunapi yachay hukllaway.	AMAG	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): AMAG (PROFA, PCA y PAP) pa kimsan yachay patachakunapa yachay taqinman hukllawasqa PR-CER humalliyiniyuq Línea base: mana línea baseyuq. Munan (2021): AMAGpa yachay taqinman hukllawasqa Curso especializado nisqa

						Munan (2022-2025): Watapi huk yachachiy apakusqa
4	Escuela Nacional de Administración Pública de SERVIR nisqapa yachachiynin kaqkunapi runa waqaychana enfoque transversal nisqapa rakin PR-CER yachay hukllaway	Empresakuna ruwanankunanapi runa waqaychana kamachikuy waqaychay kallpanchaypaq, llapan suyupipas patmankunapipas, llapan llamkay patachasqapi servidores civiles nisqapa atiyninkuna kallpachananpaq, CERpa humalliynin Escuela Nacional de Administración Pública nisqapa yachachiy yuyaymanachiyqa yachay taqinman hukllawayqa allinpunim, estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq.	SERVIR, MINJUSDH nisqawan rimanakuypi	PR-CER nisqapa yachachiyninkunapi yachay hukllaway.	SERVIR	Línea base: mana línea baseyuq. Línea base (2022): yachay taqinman hukllawasqa PR-CER nisqapi
5	llapan kamachikuqkunapi servidores civiles nisqakunapaq, yachachiypi ruwaykunawan PR-CER yachay hukllaway.	Kay rimanapi atiykuna kallpanchaykuna hina, PR-CER nisqamanta yachaykunapi, allí alinmi llapan suyupipas patmankunapipas kay yachachiypaq ruwaykuna purichiy, llapan llamkay patachasqapi servidores civiles nisqaman yachachiywan yuyaymanachiy estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq	SERVIR, MINJUSDH nisqawan rimanakuypi	Imayna yachachiyninkunata qinaspa hukllaway.	SERVIR	Línea base: mana línea baseyuq. Munan (2022-2025): riqsichinaraq
6	SGSD niqapa huñunkunapaq chaymanta PCM siqipi sapaq huñunkunapaq, PNA Empresawan runa waqaychanapaq ruwanankuna ukupi, PR-EDH yachaymanta	Se justifica en el desconocimiento del enfoque de EDH, y los alcances del PNA como un referente que permita impulsar una CER en el territorio desde las competencias de los órganos de línea de la PCM y en el contexto de la conflictividad y los procesos de gestión social y diálogo.	PCM MINJUSDH	Ñawparichisqa watanpi willay.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Munan (2022-2025): musuq yachaykuna qallarichiypi aypasqana watanpi apachiy.

	musuq yachaykuna qallarichiy.	Se busca sensibilizar a los equipos de trabajo en materia de los Principios Rectores y CER en el territorio. PCM nisqapapa ruway patmankunapa atiyinkunamanta pacha chaymanta gestión social nisqawan rimanakuy ruwaykunamanta qispisqan, EDH umalliq chaymanta kitipi PNA nisqapa aypayinkuna umalliq hina kasqanmanta CER purichinanpaq, mana allin yachayninta allichachwan Pusaq yachaykunamanta chaymanta kitipi CER nisqamanta llamkay huñu yuyaymanachiyta maskan.				
7	llaqtapi atipanakuy waqaychaypaq kitikunapi llaqta runapa kamasqankunapaq, PR-CER nisqa yachaykunamanta yachay qallarichiy	Rimanakuy chaymanta kitikunapa gestión social nisqa kamachiy wasikunataqa kallpanchan, ruwanan kamachakuyman pacha chaymanta atipanakuy pachawan gestión social nisqawan rimanakuy ruwaykunamanta, kitipi huk CER purichiyta qawarina hina, PR-CER humalliq ruwanan kamachakuyman hukllawanapaq. Riqsipachin chay patacha rimayqa tupan ruwaykunaman	PCM MINJUSDH	Ñawparichisqa watanpi willay	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Munaynin (2022-2025): musuq yachaykuna qallarichiy aypasqata watanpi huk willayta

Iskay Munaynin:(llaqta runa huñusqankunapa, sindicatos chaymanta hinapi paqarimuq llaqtakuna kaqpa) pusaq kamachikuy chaymanta huk internaciolkunapi llamkanankuta riqsichispa puririchiytam

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
8	Qispichisqa Ilaqta runa, hinapi paqariq Ilaqtakuna, afroperuano Ilaqta, sindicatos, akllasqa waqaychaypaq huñukuna, Ilaqtakuna chaymanta rondas campesinakunawan qayllas Ilaqta runakunapa riqsisqa munasqankumanta waqaychayta qawaripa, Justicia chaymanta runa wqaychay kitikunapa umalliyinmanta pacha, PR-CER nisqamanta. estándares internacionaleskunapa umalliyman hina, PR-CER nisqamanta yachachiykuna qallarichiy.	Qayllas Ilaqta runa, qispisqa sociedad civil, empresa kitikuna, pueblos indígenas u originarios nisqakuan, africa runakuna peru suyupi yachaqkuna, sindicatoskuna, chaymanta hallin waqaychana kitikuna yachachiywan yuyaymanchay estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq, MINJUSDH nisqa paqarichinqa hinaspas qallarichinqa, qawrisqa kitikunapa humalliq huñunkunawan chaymanta sapaq estadopa patma huñunkunawan rimanakuypi, akllasqa munayninku waqaychananpaq, PR-CERManta yachachikuy patachata Chayqa manas harkakunqachu chay qawarisqa humalliq huñukuna, derechosmanta yachaykunapi MINJUSDH nisqapa humalliyininta qawaripa, kayna musuq yachaykuna qallarichiyki kikinkupa aypasqanku munaspallanku willakunantaqa. De ser necesario, estas instituciones podrán coordinar con el MINJUSDH la asistencia técnica y/o financiera de las organizaciones internacionales y de la cooperación internacional. allin hina kaptiq, kay huñukunas kamachinankunman MINJUSDH nisqawan,	MINJUSDH	Paqarichisqa hinamanta qallarichisqa patacha aypasqakunamanta watanpi willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Maskan (2021): 1 ruwasqa patacha. Maskan (2022): 1 qallarichisqa patacha. Maskan (2023-2025): 1 patacha qallarichiypa aypasqanmanta chaymanta qispisqa sociedad civil, empresakitikunapa, pueblos indígenas u originarios nisqapa, sindicatospa, chaymanta chaykunalla waqaychanakunapa kayninmanta musuq ruwayninkunamanta willay.

		suyukuna kitipi, ruwaypaqpas chaymanta qullqikumantapas yachachiyta. Riqsipachin chay patacha rimayqa tupan ruwaykunatawan.	MINJUSDH, nisqa entidad kaqkunawan rimanakuypi	Qayllas qispisqa sociedad civil nisqaman PR-CER manta yachachiypa patachan.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Maskan (2022): 1 Yachachiymanta qispichisqa patacha Maskan (2023-2025): qallarichisqa llamkay patacha.
			MINJUSDH, nisqa entidad kaqkunawan rimanakuypi	Sindicatos nnisqaman, warmikunaman aswan PR-CER manta yachachiypa patachan	MINJUSDH	Línea base: Sin línea base. Maskan (2022): 1 Yachachiymanta qispichisqa patacha. Maskan (2023-2025) 1 qallarichisqa llamkay patacha.
			MINJUSDH, nisqa entidad kaqkunawan rimanakuypi	Hinapi pqariq llaqtakunakunamanta chaymanta afroperuano llaqta warmikunaman aswan PR-CER nisqamanta yachachiypa patachan.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Maskan (2022): 1 Yachachiymanta qispichisqa patacha. Maskan (2023-2025) 1 qallarichisqa llamkayta patachan.

			MINJUSDH, nisqa entidad kaqkunawan rimanakuypi	PR-CE nisqamanta llaqta runa huñunkunamanta chaymanta runa waqaychaqkuna haykakama yachachisqa chaymanta ruwayninku kallpanchanaqqaq runa waqaychana kamachikuy harkakuq runakunapaq ruwanankuna	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Maskan (2021): 3 2021 wata yachachiykuna ruwasqa. Maskan (2022-2025): manaraq riqsichisqa
9	rantikuykunapi (LGBTI, yuyaqkuna, chusaq runakuna, warmikuna, sapaq suyu runakuna Peru suyupi yachaqkuna, afroperuana runakuna, hinapi paqariq llaqtakuna) akllasqa waqaychaypaq huñukunapa hina kaqla mana pinqasqa kanankunapaq waqaychay akllasqa.	(LGBTI runakuna, yuyaqyasqakuna, chusaq runakuna, warmikuna, personas migrantes, sapaq suyu runakuna, peru suyupi yachaq africa runakuna) allin waqaychana runakuna, munanku, rantinakuypi chay kaq hinalla rimanakuypaq derechonku waqaychaq chaymanta ruwasqanku hinamanta ruwananku munachikuypi, maymanta kasqanku rayku, hayka watayuq kasqanku rayku, qaripas wamipas kasqanku rayku, pipas munasqamanta, hukkunamanta, mana pinqaykachachisqa kanan derechon qawaychaqpaq, Estadopa tupukuna huqarinanta.	INDECOPI	Rantinakiykunapi chaymanta willkuykunapi chayna hina kaymantapas mana pinqaykachiyman-tapas rantikunapapas chaymanta rantikuqkunapapas haykakama yachachisqa	INDECOPI	Línea base (2020): 3 yachachiykuna. Maskan (2021): 3 yachachiykuna. Maskan (2022): 3 yachachiykuna. Maskan (2023): 3 yachachiykuna. Maskan (2024): 3 yachachiykuna. Maskan (2025): 3 yachachiykuna.

10	Runa waqaychana kamachikuy waqaychaqkuna hina sindicatospa qawarisqanmanta yankiy purichiy.	sindicatokunapa runa waqaychana harkakuq kaynin allin qawarichina. Chaynapi, kay derechoman, mana pipa harkakusqa mayqin sindicatomanpas hukllawakunanpaq, yaykunanpaq waqaychana.	MTPE	Empresaskuna-mantawan runa waqaychaymanta llamkaynin qawariq, derechosd humanos qawaychaqkuna hina sindicatokunapa kamachakuyninmanta runa yachachisqa kasqan	SERVIR	Línea base: mana línea baseyuq. Maskan (2022): 120. Maskan 2023-2025: 2022 wata yachachisqa runakunamanta manaraq riqsichisqa.
			MTPE	Sapa pachak sindicatokuna chiqap kamachaqmanta hayka runakuna yachachisqa kasqan	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq Maskan (2022): 100manta 60. Maskan (2023-2025): 2022 wata 100manta churasqa manaraq riqsichisqa.
11	Llaqtapi atipanakuymanta harkakuywan ruwaypi PR-CER umalliy, empresakunawan llaqta runapiwan ñawpaqman wiñachiy. Llaqtapi atipanakuymanta	Mayman hinan chay suyupi atipanakuy, kay pachamanta, allin kaymanta, pueblos indígenas u originarios nisqamanta chaymanta sapaqkunamantapas, empresakunapa ruwaynikuna apakuyninpi, chayman hinam, Harkakuymanta, gestión nisqamantapas qawariymanta pacha kay apakuyqankuna pachamanta rimarinanppaq ruwanakuna	Subsecretaría de Prevención y Seguimiento - PCM MINJUSDH, nisqa entidad kaqkunawan rimanakuypi	PR-CER umalliywan, suyupi atipanakuykunamanta harkakuyapaqwan waqaychaypi empresa kitikunapa umalliqninkunawan sociedad civilwan hayka huñunakuy kasqan	PCM MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Maskan (2023-2025): 1 aypasqankunapa watanpi willayta

	harkakuywan ruwaypi PR-CER umalliy, empresakunawan llaqta runapiwan ñawpaqman wiñachiy	quna, chaypaqñataq, sociedad civil nisqawan Estadowan rimanakuyman empresakunapa ruwayninman PR-CER humalliq chaninchay purichiyta kitinkunawan imayna ruwayninkuna paqarichina.				
12	llamkaykunapi hina kaq pura warmipi qaripi mana pinqanakuspa yachanapaq allin yachanapaq empresakuna kitiwan rimanakuspa yachaykuna patachankuna siqiy.	qari warmi kaymanta mana yachaykuna tukunapaq chaymanta warmmikunapa llakayman kamachakuynin prurichiy yanapanapaq, empresakunapa ruwayninpi chaynalla kaypi chaymanta mana pinqaykachachiy allin ruwaykunamanta empresa kitikunapi yachachiyta apakunankuna kallpanchana.	MIMP	empresapaq ruwaypi qari warmi chaynalla kaymantawan mana pinqaykachachiy ymanta hallin ruwaykunamanta yachachiykunapa hayka patachan kasqan.	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq. Maskan (2022-2025): watapi 2 patacha

Kimisa yupa munay: empresakunapa runa waqaychanan hinataq hukunawn llamkanan ruranan chaynallataq empresa imaynam kasukuyninkunamanta pusaq kamachikuykunata empresa hukllawaspam riqsispa purichin

13	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiy	Ruwasqa riqsichimanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
	Estadopapas sapaqpapas empresa kitikunaman yachachiywan yuyaymanchay estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq	kay yachachiykunakuna qawarinqa, allin kasqanman hina, COVID-19 nisqapa rikurichisqan emergencia sanitaria pachakuna yachachikuy apakunanpaq, llamkay patacha kanqa empresa kitikunawan kamachinakuqa Riqsipachin chay patacha rimayqa tupan ruwaykunaman.	MINJUSDH	Ruwayqa qallarichisqa patacha, chaymanta uchuychawan taksa empresakunallamanta qawarispa watanpi killay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 1 programa creado. Meta (2022): 1 qallarichisqa patacha

MINJUSDH nisqa ruwanqa hinaspa purichinqa huk patachata, huchuytawan hatun empresakunallata aliinta qawarisspa, empresakunawan rimanakuypi, akllasqa munayninku waqaychaqpaq, PR-CER nisqamantawan suyukunapa sapaq tupunankunamanta yachachinapaq.

Uchuywan taksa empresakunallamanta qawarisspa, allin, kasqaman hina, PR-CERMantawan suyukunapa sapaq tupuqninkunamanta, estadopas sapaq kunapapas empresankunaman hayka yachahiy kasqanmanta

PR-CERMantawan suyukunapa sapaq tupuqninkunamanta, derechos humanos qari warmi harkakuqkunapa rawanankunamanta chaymanta waqaychaypaq ruwanakunamaanta, sapaqpapas estadopapas empresakunamanwanpas chaymanta empresankunapi huñukumanpas hayka yachahiy kasqanmant empresankunapi huñukumanpas hayka yachahiy kasqanmanta

Meta (2023-2025): Patacha qallarichispa aypasqanmanta watanpi willay

Línea base: mana línea baseyuq

Meta (2022): 1 Qispihisqa yachachiy patacha. Meta (2023-2025) 1 qallarichispa yachachiy patacha.

Línea base: mana línea baseyuq

Meta (2021): 2 Sapaqkupa empresakunaman yachachiy ruwasqa.

Iskay yupa Imay mana Ruray: Empresakunapa ruwananpi Runa waqaychana mana kasusqanku harkaypaq waqaychaypaq políticas públicakuna siqiy. Huk yupa munay: Empresapa ruwanankunapi runa waqaychay mana kasuptinku harkakuypaq patachay ruwaykuna purichiy

14	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
	Llapan ruwaykuna, patachankuna chaymanta ruwanankuna kamachasqa, PNA qallarichiypi, qatipaypi, qawariypi, hinamanta tupuypi kamachasqa llamkay huñuta tiyarichinqa Dirección General de Derechos Humanos	qallarichiy, qatipay, qawariy chaymanta PNA nisqawan qayllas PR-CERmanta política pública tupuy estadopa takyasqa ruwanan waqaychapaq, MINJUSDH nisqa, llapan suyupipas patmankunapipas estado kitikuwanpas, empresa kitiwanpas, qispisqa sociedad civilwanpas, pueblos indígenas u originarios nisqawanpas, sindicatoswanpas, allin waqaychana huñuwanpas, suyu huñukunawan, cooperación internacional nisqawan chaymanta llapan llaqta runawan tinkuchinanpaq, kay ruwaykunamanta kamachakusqa Dirección General de Derechos Humanos nisqa ukupi llamkay huñuta qispichinqa. Kay huñus kamachinakunqa utqayllaman Punto Nacional de Contacto nisqawan, chaynallataq llapan suyupiwan patmankunapi kitikunawan.	MINJUSDH	Qispichisqa hinamanta qallarichisqa llamkay huñukuna; chaymanta ruwasqakunamanta watapi willay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 1 ruwasqa qallarichisqa llamkay huñu, qallarichipi purichiyin Meta (2022-2025): 1 llamkay huñupa ruwasqanmanta aypasqanmanta watanpi willay.
15	PNA qallarichiypi, qatipaypi, qawariypi, tupuypi hinamanta kunanchaypi ruwaykuna kitikuna pura tinkuchiypaq	tinkuchiypiwan qallarichiypi yanapakuypi, qatipaypiwan, chaynalla qawariypi, tupuypi chaymanta hina chay allichaypi estadopa takyasqa ruwanan waqaychananpaq, empresa kitikunamanta, sociedad civil nisqamanta, pueblos indígenas u	MINJUSDH	Qispichisqa qallari-chisqa Poder Ejecutivo huñukunawan kamachasqa kamachinakuyaq ruwaykuna.	MINJUSDH	Línea base (2021: PNA pa ruwayninkuna qispichiq chaymanta PNAPA Mesa Multiactor nisqa

	Poder Ejecutivopa huñunkunawan ruwasqa rimanakuykuna apakunapaq allinkuna ruway. chaynallataq, rimanakuykuna apakunapaq allinkunantakama, organizaciones internacionales chaymanta cooperación internacionalkuna hina, PNA qallarichiy, qatipipay, qawariy, tupuy, hinamanta kunanchay, Estadopa, empresaskunapa sindicatos, pueblos indígenas chaymanta sociedad civil organizadapa ruwaqninkuna tinkuchiy ñawpaqman pruchinapaq.	originarios, andinos chaymanta amazónicos nisqamanta, sindicatos, chaymanta qayllas llaqta runamanta, MINJUSDH nisqapa humalliyinwan qispichin kay qatichikuna kamachinakuna apakuykunata: 1.- huk apakuykuna Poder Ejecutivopa huñunkunawan kamachasqa. PNAq Poder Ejecutivo nisqapa hina kaqña llamkay huñun hina riqsisqa PNA qispichisqa pacha, Resolución Viceministerial N° 01-2019-JUS nisqawa paqarichisqa, PNA. Qallarichiyininkunapi aswan hukllawakunan kachkaptin, 40 uñukunapa kamachakuyninwan tarikusqa. 2.- huk apakuykuna sindicatoskunawan, pueblos indígenas nisqawan chaymanta qispisqa sociedad civilwan, suyu huñukunapawan chaymanta cooperación internacional nisqapawan hina, Estadopa ruwaqninkunapa humalliyinpawan kamachusqa huk apakuykuna. PNA qispichiy pacha, huk kaqlla apakuykuna takyasqaña tarikusqa, hinaspa la Resolución Viceministerial N° 01-2019-JUS nisqawan PNA ruwaykunapaq ruwasqa kasqa. kaynata, hina purinanpaq, chay apakuykuna, qallarichiy mitapi achka ruwaqninkuna hukllawanan kachkaptin, 132 huñukunapa kamachakusqawan tarikuq, hinam purinpaq. chaynallataq, qallarichiy mitapi hichpallapi kaq achka ruwaqninkuna kuskanchakuynin		suuykunapa huñunkuna chaymanta qispichisqa qallari-chisqa cooperación internacional nisqa hina, Estadopa ruwaqninkunapa humalliyin, sindicatos, pueblos indígenas u prigionarios nisqa chaymanta sociedad civilpa huñunkuna, kamachinakuy ruwaykuna. kamachasqa, qallarichisqa, MINJUSDHpa humallisqa, N° 005-2021-MC Decreto Supremowan paqarichisqa Comisión Multisectorial nisqa ukupi llamkaypaqwan kamachinakuy ruwaykuna		ruwaq chaymanta PNAq Poder Ejecutivopa llamkay huñu N° 001-2019-JUS Resolución Viceministerial nisqa, chaymanta, Pueblos Indígenas u originarios nisqapa CMP ruwaq N° 005-2021-MC Decreto Supremo nisqa Meta (2021): 1 Poder Ejecutivopa huñunkunawan kamachasqa rimanakuykunapa apakunan; 1 suuykunapa huñunkuna chaymanta cooperación internacional nisqa hina, Estadopa ruwaqninkunapa humalliyinwan, empresaw, sindicatoskunawan, pueblos indígenas nisqawan chaymanta sociedad civil
--	--	--	--	--	--	---

chaynallataq, qallarichiyninpaq allin kaqkuna hina, takyachina, pueblos indígenas u originarios nisqawan tupaq ruwaykuna qallarichiypi kamachasqa atiyniyuqkuna huñukuna qatipaq ruwaqpaq hina, 29785 yupa Leypa 9 ñiqinpa kamachikuyninman hina, consulta previaman yaykunan kamachaqaqan PNApa ruwayninkuna, organizaciones indigenas nisqawan llamkaykuna chaymanta kimanakuykuna apakunanpaq allinkuna ruway PNApa qallarichiyninpi qatipaypaq, qawariypaq hnamanta tupuypaq chay huñukunapa institucionalidad

waqaychanapaq, kay apakuykuna ukupi, pisilla kamachakuqniyuqta, sapa ruwaqkunapa huñunpa akllasqa, huk apakuykunata qispichinqa.
3.- chay consulta previa nisqaman qallarichiyninpaq allin kaqkuna hina, kamachasqa PNApa ruwayninkuna consulta previa nisqaman yaykunanpaq, Nº 29785 kamachikuypa 9 ñiqinman hina, rimarinankupaq, pueblos indígenas u originarios nisqawan tupaq ruwaykunapa qallarichiyninpi kamachasqakuna chaypaq huñukuna qatipananpaq hina, PNApa qallarichiynin qatipananpaq, qawarinapaq chaymanta tupunapaq, chay huñukunapa qispichiyninkunapi kallpanchaywan yanapanapaq indígenas huñukunawan llamkaypaq chaymanta kamachinakuypaq huk apakunankuna.}

kay kamachinakuypaq apakunankuna qallarinanpaq tupukuna, PNApa qallarichiynin mitapi unanchasqa kanqa, hinaspa chay yachaykunamanta suyukunapa tupunanta qatinqa.

huñunkunawan kamachasqa rimanakuykunapa apakunan;

1 Nº 005-2021-MC Decreto Supremo nisqapa ruwasqa Comisión Multisectorial nisqapi, llamkaypaqwan kamachinakuypa apakunan.

Meta (2022-2025): rimarisqa kamachinakuypa apakunan apakusqanmanta watanpi willay

	nisqa kallpanchayninwan yanapanapaq, Decreto Supremo Nº 05-2021-MC nisqawan ruwasqa Comisión Multisectorial Permanente ruwanankuna ukupi, PNApa intercultural yachayman hina.					
16	PNApa ruwankuna ukupi PR-CERPawan PNApa qallariyninpaq, qatipayninpaq, qawariyninpaq, tupuyninpaq hinamanta kunanchayninpaq huk huñuta, Poder Ejecutivo pa huñunkuna ukupi, qispisqa akllay	Qallarichiy, qatipay, qawariy, tupuy chaymanta PNA allichapay hinamanta, PR-CER nisqamanta qayllas política públicamanta estadopa takyaq ruwanakuna waqaychanapaq, Poder Ejecutivo nisqapa huñunkuna ukunkunapi akllanaku, qallarichiy, qatipay, qawariy, tupuy chaymanta PR-CERPawan chaymanta PNApa política nisqa allichapay huk ruwaypaq huñuta.	Sapa huñu. Akllasqa Kamachinalkuy akllanapaq rimanakuykunakun qallarichiy mitapi warisqa	kamachisqa huñu rurakuqkuna, chaymanta ruwaykunamanta watanpi willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): kamachisqa Unidad de organización nisqa Meta (2023-2025): PR-CER pa chaymanta PNApa políticamanta qatipay, qawariy, tupuy hinamanta allichay, qallarichiy ruwayninmanta unidad de organización nisqapa ruwayninkunamantawan aypayninkunamanta watanpi willay.

17	PR-CER nisqamantawan, llaqta waqaychaqwan maypi piwan ranakun chaynallataq huk suyupi huñukunawan	PR-CERManta yachaypi políticas públicas nisqapa tupaq kanakuna kallpanchaypaq, rikchaq mana estadopa huñunkuna tinkunachiy pararichiy allin. Chaynapi, Punto Nacional de Contacto nisqapa ruwaynin tarikunman achka kallpanchayawan, Defensoría del Pueblo nisqawan chaymanta yapasqa huñukunawan kallpanchasqa, chaymanta ruwankuna qispichiy tarikunmantaq kallpanchasqa.	Punto Nacional de Contacto, MINJUSDH pa yanapakuyinwan	watanpi willykuna	Punto Nacional de Contacto	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): 1 ruwayninkunaman-tawan aypayninku-namanta watanpi willay
18	LGBTrunakunapa, aswan akllarisqa, trans nisqa runakunapa, riqsichikuypaq derechun waqaychay.	mana empresapa hina ruwayninkuna kananpaq huknin kaq rikurichiqqa, trans runakunapa suyupi riqsichikunan sutin mana riqsisqa kaynin chaymanta qayllas, kikin kay mana riqsisqa kayninsui. Mana kay riqkuywanqa, manas waqaychachwanku llamkayman derechon allin ruwananta.	MINJUSDH	riqsichikunan rapipi trans runakunapa qari warmi kasqan-manta riqsiypaq kamachikuna hamutay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): 1 kamachinamanta humalliy.
19	kamachasqa eadadopa huñunkuna kamchakuyninwa, suyupa desarrollo sostenible nisqa pachapi ruruchiq ruwaykunapa	consulta previa nisqapa apakuyninkunas kallpanchana, OIT nisqapa 169 kamachinakuy chaymanta PR-CER nisqapa yachayninkuna, kamachiku chaymanta suyupiwana sapaq suyukunapi kamachikuywan ruway. Chaypaqsi allinpuni, llapan suyupipas patmankunapipas	MINJUSDH, en coordinación con MINCUL y otras entidades competentes	Consulta previa nisqapa qallari-chiyninpa imayna tarikusqanmanta chaymanta consulta previa kallpanchaypaq kamachiskuna	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): churasqa kitikunapa apakunankuna

	wiñayninta qawarispá, 169 yupa convenio chaymanta PR-CER nisqapa ruwanankuna ukupi qawarispá, consulta previapa qallarichiyinpa kallpachayninpaq yachay hayway siqiy.	estadopa chaypaq huñunkunawan, consulta previa nisqapa qallarichiyinpa imayna kasqan tupuymanta pacha, kallpanchakuyninpaq kaq hina tupuykuna akllaq, huk rimariy ruway, kay tupuyqa qawarinanmi estadopa tukusqa ruwasqankunapi cahyamanta llaqtapaq hallin ruwayninkunapi hinaraq ruwana kaq wichqay hinata ruruchiy ruwaykuna, chaymanta desarrollo sostenible nisqapa yachayninpi, hinachay chaykunapi sapaq huñukunapa ruwasqankunapi. Pueblo nisqawan chaymanta yapasqa huñukunawan kallpanchasqa, chaymanta ruwankuna qispichiy tarikunmantaq kallpanchasqa.		hamutaymanta riqsichiypa ruway willay.		Meta (2022): 1 consulta previapa qallarichiyinpa imayna kasqan hamutaymutaymanta, chaymanta kallpanchaypaq kamachiyy hamutay willay Meta (2023-2025): 1 consulta previapa qallarichiyinpa kallpanchaypaq kamachikuypa hamutaaynin hina, kiti pura huñupa ruwasqankunamanta hinamanta aypasqankunamanta hamutaypa qallarichiyinmanta watanpi willay willay
20	15 wataquykuman llamkayman yaykunanpaq qipa kawsay wata yapay.	El país ha recibido recomendaciones del Comité de los Derechos del Niño, estando pendientes de implementar las siguientes: Elevar la edad mínima para incorporarse al trabajo a los 15 años de edad. En ese sentido, se requiere evaluar emitir normativa que eleve esta edad	MTPE MINJUSDH	Llamkayman kamakunapaq chaykamalla wata wicharichiy tupuy-manta kitikunapa ruway willay	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2023): llamkayman huk-llawaypaq pisi kaq-llana wata yapaypa ruwana hina kasqanmanta tupypi kitikunapa ruway willayniyuq kay

21	18 watayuy warmakunapaq llapa ayñiq llamkaykuna harkakusqa kananpaq waqaychay	Manarcaq 18 watayuy warmakunapaq, llapan niraq uyñiq llamkayman, wasipi llamkaykunapas, harkakusqa kananpaq waqaychaykuna, qallarchinaraq kachkaptin, suyu chaskisqa kunakuykunata Comité de los Derechos del Niño nisqamanta. Chaynapi, Comité Directivo Nacional para la Prevención y Erradicación del Trabajo Infantil (CPETI) nisqapa ruwasqan ayñiq llamkaykunamanta patacha qillqa allichapana.	MINJUSDH MIMP MTPE	(CPETI). Comité Directivo Nacional para la Prevención y Erradicación del Trabajo Infantil nisqapa, wa-kin ruwanankuna hina ruwasqa uyñiq llamkaykunamanta patachasqa riqsichiq ruway willay	MTPE	Línea base: mana línea baseyuy. Meta (2022): ruway willayniyuq kay willayniyuq kay
22	PR-CERpa humalliqninman hina estadopa rantiyinkuna himayna tarikusanmanta tupuy ruway.	Resulta necesario conocer el estado situacional del régimen de compras públicas, su normativa, gestión, en relación con los estándares de PR-CER, definidos previamente por el MINJUSDH, con el fin de determinar de qué forma el régimen de compras públicas puede coadyuvar a lograr el objetivo esperado. Suyasqanku munay aypaypaq estadopa rantiyinpaq kamachikuy imayna yanapananmanta hukllaña rimarinanpaq; riqsina, MINJUSDH nisqapa riqsipachisqanraq, PR-CER nisqapa tupunanta tupaq estadopa rantinanpaq kamachikunanta, kamachikuyninta, ruwayninmanta imaynapi tarikusqanta.	MINJUSDH OSCE MEF PERU COMPRAS	Imayna kasqanmanta tupuyman- ta tupuyman- ta willay.	MINJUSDH OSCE MEF PERU COMPRAS	Línea base: mana línea baseyuy. Meta (2022): tukusqa imana kasqamanta tupuy willay

23	Hiina empresakunapipas qullqa siqintakamapas, qullqa siqinpi empresakunapa derechos humanos yupayachay purichiywan waqaychay chaymanta, mana atipanakuna llamkaypaqpuniwan llumpay kirqikuna wawakunapa llamkaypaqwan, runa waqaychanapi llumpay kirykunaman wichi empresakunawan Estadopa kamachinakuyin harkakuy hina, Eatadopa rantiy tupun takyachiy yanapanapaq allinkaq tupukuna ukllaway, imayna tarikusqanmanta tupuyta willakuyninman hina, tupuy.	Mana allin qaipichisqa kaykuna, suyupi llumpay mastarisqa rikurimumuq, derechos humanos kiryipa hatun apakunan pacha. Huchuyta, taksapa chaymanta llumpay uchuy empresakunapakunapa, qullqa siqipi kaqkunapas hukllawasqapa, qispichiyin purichiy hina, PR-CER nisqakuna allin pacham pisiyachiyinwan yanapanapaq. kaynallam, Peru suyu hina purinan, kikinkupas qullqa siqintakamapas, mana atina llamkaykunaman, wawa kiryq llamkaykunaman, chaymanta runa waqaychana kamachikuy llumpay kiryman wichi empresakuna rakiypi. kaynallam, Estado purichinan kamachikuykuna, estapa rantiyintakama empresakunapi chaymanta qullqa siqikunapi qallinchaspa runa waqaychana waqaychaypaq	MINJUSDH OSCE MEF PERU COMPRAS Otras entidades competentes	Qispichiy yanapanapaq, kamasnintapas qullqasiqintapas derechos humanos sinchi kirykunaman wichi empresakunagan estado mana arinsananpaq harkakuq, hinaspa empresakunakunawan runa waqaychay kamachikuy waqaychaq purichiy, imayna kasqanmantatupuymantawan, allin kaq kamachiykuna akllaq, willay.	MINJUSDH OSCE MEF PERU COMPRAS	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): allin kaq kamachikuy riqsichiy willay Meta (2023-2025): allarichisqa kamachikuyman willaq watanpi willay
----	--	--	---	---	---	--

24	Kamachikuykuna chaymanta llamkaykanta willakuyman yaykuy yupaychay waqaychananpaq, suyuman yaykumuq runakunapa, pakakuqkunapa chaymanta pakakuy mañakuqkunapa riqsichikunankumanta yachay purichiy.	Suyupan yaykumuq sapaq suyu runakunaman chymanta pakakuqkunapa hinamanta pakasqakunapa mañakuqkunam Estadopa qusqan riqsichikuq rapikunas, llapan suyupa huñukunapa riqsisqan kanan, allin llamkayman chaymanta derechonman yaykunapaq yanapay, huk suyu runakuna estadopa huñunkunaman mañakuq yaykunan rayku. chay pakakunanpaq mañakuqkunapaqñataq, 27891 kamachikuypa 14 ñiqinpa nisqanman hina, qillqakuna chaskisqakuq riqsichikunan rapiku hina qawasqas kanan. Llamkachikuqkunapaqñataq: imayna sapaq suyu runakuna arinsay hina, suyunchikpiwan llamkaypi kamachikuqpi ima qilqakunata riqsisqakuna hina. Chaynapi, churana achka riqsichikuqnata chaynintakama mañakuqkunaman chayanampaq.	MIGRACIONES, sapaq kamachasqa huñuwan rimaypi		estadopapas sapaqkunapapas huñunkunapi sapaq suyu runakunapa riqsichikuq rapinku qispichiyanta kamachiy siqikuna		MIGRACIONES	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): estasopawan sapaqkunapa huñunkunapi yaykuy llusiy riqsichiq rapikunapa kamachikuyman tupasqanmanta yachay siqikuna hamutay
			MIGRACIONES RREE, sapaq kamachasqa huñuwan rimaypi		Empresakunapaqwan sapaq suyu runakunapaqwan suyuman yaykumuqkunapa, hinamanta kawsay pachanman hukllawakunanpaq derechos ruwanankunamanta willakuypaq kaqkuna		MIGRACIONES	Línea base: suyuman yaykumuqpa Centro de Orientación nisqamanta willay Meta (2021-2025): 01 suyuman yaykumuqkunapa derechinkumantawa ruwankunamanta chaymanta suyupa kawsay pachanman hukllawakuyninkunamanta watapi willakuypaq kaqkuna.
					empresakunapaqwan sapaq suyu runakunapaqwan suyuman yaykumuqkunapa, hinamanta kawsay pachanman hukllawakunanpaq		RREE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021-2025): 01 suyuman yaykumuqkunapa derechinkumantawa ruwankunamanta chaymanta suyupa

				derechos ruwanankunamanta willakuypaq kaqkuna		kawsay pachanman hukllawakuyninkunamanta watapi willakuypaq kaqkuna
			RREE	Pakakuypaq mañakuqkunapa allininpap huequsqa riqsichikuq rapipa yachayninmantawan kamackuyninmantap kallpanchaypaq hayka ruwaykuna.	RREE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021-2025): 1 campaña informativa mínimo por año. Watapi pisi kaqlana ruwaymanta willakuq.
			MIGRACIONES	Suyuman yayku-muqkunapa, pakakuypaq mañakuqkunapa pakakuqkunapa, riqsichikuq rapinmanta empredakunapa, derechonmanta, arinsaymanta himanata hukllawaymanta, willakuy huñunakuykuna hayka kama chaskisqan.	MIGRACIONES	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): 15 empresaskuna Meta (2022-2025): watapi 30 empresaskuna.

			RREE	Pakakuypaq mañakuqkunapa riqsichikuq rapinku- namanta , empresa huñuku- napa, derechonman- ta, arinsaymanta himanata suyupi kawsay pachapi huk- llawaymanta, wi- llakuy huñunaku- ykuna hayka kama chaskisqan.	RREE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): 1 wata- pi pisi kaqlana Meta (2022-2025): 1 watapi pisi kaqlana
			RREE	Sapaq suyu llamkaq runanakuna rinsay- mantaWillakuq rapi.	RREE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): willakuq rapi qispi- chuy Meta (2023) virtual nistapas chamanta kikintaka- mapas 10 waranqa ruankuna willakuq rapiman yaykuqkuna Meta (2024-205): 2023 wata aypa- man hina manaraq riqsichisqa.

			RREE	Llaqtapi qaway-chakuymanta llamkaymanta yachachisakuna hayka suyuman yaykumuqkuna, pakakuy mañakuqniyuq, pakakuqkuna.	RREE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): llamkaymanta suyuman yaykumuq runakuna yachachiy-manta patacha. Meta (2022) Llamkaymanta suyuman yaykumuq 600 runakuna yachachiy-manta Meta (2023-2025): 2022 wata haypana-man hina manaraaq risichisqa.
25	Suyuman yaykumuq runakunata chaynalla yaykuypi waqaychay.	Suyunkupi kay suyuwan mana kakachinakuyniyuqkunayuq suyuman yaykumuq runakunapaqñataq, churanqa Nº 689 Decreto Legislativo nisqapa 4 ñiqin churan kay suyupapas sapaq suyupapas empresakuna llamkaqkunata llapan llamkaqninkunamanta 20 patmanllan sapaq suyumanta llamkaqkuna arinsananpaq. Chaysi harkan arinsaykuna kananta, aswanqa chay pisilla llamkaqniyuq llumpay uchuy chaymanta taksa empresakuna nisqankunata.	MTPE MINJUSDH	MYPEpaq sapaq suyu runakuna haykakama arinsay-manta allichanapaq tupaqmanta tupuyniyuq suyukunapa ruway willay.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. · Meta (2022): MYPEpaq sapaq suyu runakuna hayka arinsay allichayman tupaq tupuy qawarq kitikuna pura ruway willayniyuq kay.

26	sapaq niraq humalliqmanta LGBTI runakuna waqaychaypaq, llamkay kamachikuykuna ukupi tupachiy purichiy.	Yaqa llapan churana hina kamachikuykunapi manas sumaqtachu riqsischin LGBTI runakuna derechonku waqaychanapaq. Pipas munananpaq, riqsichikuyninmantapas chaymanta qariwarmi hina ruwananmantapas, sapaqkunamantapas, empresakunapa ruwanankuna hallichaq hina, manas kanchu waqaychaypaq tupunakuna llamkaykunapi allichanapaq.	MINJUSDH, MTPE chaymanta sapaq kamachasqa huñuwan	LGBTI runakunapa waqaychayninpa kamachikuyman patachay hukllawaypaq kamachikuna allichaypi hamutay.	MINJUSDH en coordinación técnica con el MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023):kama-chikuy normativa qispichiy.
		Yanayuyq LGBTI runakuna manas chaskinchu qullqiwan yanapakuyta yanayuyq chay niraqlla qariwarmi kaqkuna llamkaqkunaman qusqanta. Kaysi huk pinqaychachiy hina, chaymantapas mana musyachiq hinalla chayna kasqanmanta kaqninmanta ñakarichiy	MTPE MINJUSDH	LGBTI ayllupi warmi qari kuskanchasqa llamkay derechon chaymanta seguridad social nisqa riqsiq kamachikuna hamutaykuna.	MINJUSDH en coordinación técnica con el MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Qariwarmi niraqlla kusqanchakuqpa llamkay derechon chaymanta seguridad social nisqariqsiypaq kamachikuna hamutaypi yanapas ruway willay ruwaykuna.
27	Policiakunapa yapapasqa arinsanmanta uyñinakuykuna ruwayllapaqpaq allichaqkunapaq huntapay waqaychanan rayku, Exp. No. 00009-2019-	Nisqapa kamachiynin kamachisqa policiakunapa sapaqpaqña llamkanankupaq kamachinakuy Suyupa kamachikuyninwan qispisqa kasqanta, hina llamkasqanmanta sapaqña kaptin, kayñitaqsi kanman imakunapas allin hina kaptillan. Chaynapi, tupaqninpi churanapaq waqaychaq kamachikuykuna kanan.	MININTER	Patachasqa hinamanta qallarichisqa kamachikuykuna.	MININTER	Línea base: Nº 1191-2019-IN Resolución Ministerial nisqa. sapaqña policiakunapa llamkaynin quq kamachikuykuna churay chaymanta tupaq kamachinakuykunapa ruwayninkuna.

	PI/TC nisqa Tribunal Constitucionalpa kamachikuyninman kitikipa kamachikuyninkuna tupachiy kamachiqkuna siqiy.					Meta (2021): pata-chasqa hinamanta qispichisqa kamachikuykuna. Meta (2023-2025): chay kamachinakuykunapa qallari-chhiyninpa watanpi willay v
28	Sapaqkunalla waqaychaqkuna kamachaq hinamanta quq empresakunamanpas chayachinanpaq, policiakunapa yapapasqa arinsayninpi yachayninkuwan ruwaypa tupunanwan ruwaymanta qatipasqapa willakuy ruway	Sapaqkuna waqaychaq wakin empresakuna derechos humanospa políticanwan kamakuchkaptinkupas, sapaqkuna waqaychaq (PSP) quqk empresakunas mana ruwanankunapi kallpankuman hapipakunanpaq allichaq kamachikuyniyuqkuna. chaymantapas manas kanchu sapaqkuna waqaychananpaq empresakunapas chaymanta runakunapas arinsaapi ruwanankuna Chaynapi, policiakuna sapaqkunaña waqaychanapi kallpanman hapipakunanpaq tupukuna churay qatipanan rayku huk willakuyta ruwanqa, chaynalla sapaqkuna waqaychay quqkuna hinallataq arinsaakunaman willanpaq. Kay willakuyñataq allin kanqan chay yachaykunamanta allin kanqa kamachikuykunapas purinakunapas patachanapaq.	MININTER SUCAMEC	Qatipaymanta willay.	MININTER SUCAMEC	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): qatipaymanta willay

29	PR-CER umalliywan, estadowan llaqta munayninkumanta atipanakuykuna riqsisypaq, masakaypaq hinamanta allichaypaq allinka ruwanakunataruwaspa, munayninkumanta atipanakuykumanta kamachikuykuna siqiy	Munayninkumanta atipanakuy ruwanamanta kamachikuypi manas allin tinkuchisqa tarikun, chuya kasqanñatiqsi allin kanman munayninkumanta atipanakuykuna allichanapaq. chaymi, chay yachaymanta huk patacha ruwana, chiqichina, hinamanta qallarichina, chayñataqsi hukllawanan, PR-CER. humalliywan suyupi-patamankunapi Munayninkumanta atipanakuykunawan allin chinkachinapaq ruwanakunata hina, Munayninkumanta atipanakuy pa riqsikusqanta	SIP - PCM, MINJUSDH rimanakuypi	PR-CER humalliywan munaykunamanta atipanakuykumanta ruwaykunapaq Pusaq qillqa.	SIP - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): ruwasqa chiqichisqa pusaq qillqa. Meta (2022-2025). pusaq qillqapa qallarichiyninmanta watanpi willay.
30	Empresakuna kitipi debida diligenciamanta kamachikuy rimariy, PR-CERManta política públicapa kallpanchakuyninpi PNA nintakama ñawpaqman aypasqakuna, tupuy	Suyupi políticas públicas nisqaman PRkuna chaymanta sapaq suyukunapa tupunankuna hukllawaypi qawarisqa, Empresaskunamantawa Derechos Humanosmanta política pública kallpanchanapaq, allinsi empresakunapa debida diligencia allichay Suyu kamachiq qillqa hina chayllapaq kamachikunapa tinkuynin tupaqninpi tupuy, chayñataq Europa chaymanta América Latina suyukunapi huqarisqa kachkan. Chay tupuy si qawarinan PNA.nisqatakama tupunakuna hukllawaypi aypasqankunata.	MINJUSDH, sapaq kamachasqa huñuwan rimanakuypi	Empresa kitikunapi debida diligenciamanta kamachikuna hamutaymanta tupuy willay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2024): riqsichisqa tupuy willay.

Iskay yupa Imay mana Ruray: Empresakunapa ruwananpi Runa waqaychana mana kasusqanku harkaypaq waqaychaypaq políticas públicakuna siqiy. Huk yupa munay: Empresapa ruwanankunapi runa waqaychay mana kasuptinku harkakuy paq patachay ruwaykuna purichi

31	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
	Suyuman yaykumuq llamkaqkunamanta suyukunapa kamachinakuyninkunapa chaninchaywan qallarichiy kallpanchay	Kansi OIT nisqapa allinnin achka kamachinakuyna, chaykunapis Peru suyu Estado mana kamachasqachu chayqkunaqa, empresakunapa ruwanankunapi derechos humanos kiriykuna harkakuypaq kamachikuykuna allichaytas kallpanchanman. Chaypaqsi kanan, suyuman yaykumuq llamkaqkunamanta N° 97 OITpa kamachinakuyninkunamanta, laqta waqaychay yachaykunapi suyupi chaymanta sapaq suyupi runakuna chaynallapi qawasqa kanankunamanta N° 118 kamachinakuyninkunamanta, suyuman yaykuuq llamkaqkunamanta N° 143 kamachhinakuymanta, suypi wakin kachikuykunawan tupaq hina, huk kamaspuni tupuy, chay qawarisqa kanqa llamkaymanta willakuypi.	MINJUSDH RREE MTPE	chaypaq Ministerios nisqapa ruwasqan, sapaq suyu runakunapa llamkayninmanta N° 97 kamachinakuypa tupaq kasqantawan allin kayninkuna tupuq kitikunapa ruwaymanta willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Consejo Nacional de Derechos Humanos nisqaman riqsichisqa huk willay.
			MINJUSDH RREE MTPE	chaypaq Ministerios nisqapa ruwasqan, seguro socialmanta yachaypi suyu runakunata sapaq suyu runakunata chaynalla qawariymanta N° 118 kamachinakuypa tupaq kasqantawan allin kayninkuna tupuq kitikunapa ruwaymanta willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Consejo Nacional de Derechos Humanos nisqaman riqsichisqa huk willay.
			MINJUSDH RREE MTPE	chaypaq Ministerios nisqapa ruwasqan, suyuman yaykumuq llamkaqkunamanta qawariymanta N° 143 kamachinakuypa	MININTER	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Consejo Nacional de Derechos Humanos nisqaman riqsichisqa huk willay.

				tupaq kasqantawan allin kayninkuna tupuq kitikunapa ruwaymanta willay		
32	llamkaypi waqay-chaymantawan allin kaymanta 187 yupa kamachinakuyupa chaninchaywan qallari-chiykallpanchay	Kansi OIT nisqapa allinnin achka kamachinakuyuna, chaykunapis Peru suyu Estado mana kamachasqachu chayqkunaqa, empresakunapa ruwanankunapi derechos humanos kirykuna harkakuypaq kamachikuykuna allichaytas kallpanchanman. Chaypaqsi kanan, suyupi wakin kamachikuykunawan tupaq hina chaypaq kasqanta hinamanta himakuna qunanmanta qatipaspa Nº 97 OITpa kamachinakuykunamanta huk kaspuni tupuy, chay qawarisqa kanqa llamkaymanta willakuypi.	MINJUSDH RREE MTPE	chaypaq Ministerios nisqapa ruwasqan, llamkaypi waqay-chaypaqwan allin kaypaq marco promociona nisqamanta Nº 187 kamachinakuyupa tupaq kasqantawan allin kayninkuna tupuq kitikunapa ruwaymanta willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): Consejo Nacional de Derechos Humanos nisqaman riqsichisqa huk willay.

Kimsa yupa munay: Empresapa ruwanankuna ukupi runa waqaychaykuna kamachikuymanta waqaychaypaq planes hinataq programas nacionalkuna qatipaq, siqiy hinamanta chaskiy.

33	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi Kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi) Línea base
	Derechos humanos waqaychaq runakunapa waqaychayninpa imayna ruruwanankunaman, Empresaskunamantawan Derechos Humanosmanta	Harkakuqkuna waqaychayninmansichay yachaykunamanta suyukunapa tupunakunata hukllawana	MINJUSDH, sapaq kamachasqa huñuwan rimanakuypi	Runa waqaychay harkakuq runakunapa waqaychay ruwaykunaman PR-CER chaymanta suyukupa tupuninkuna hukllawanapaq llamkay patacha.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): qispi-chisqa kamachina

	chaymanta suyukunapa tupunamanta ONUpa pusari kamachikuykuna hukllaway					
34	Allin ruwaynin waqaychanapaq, Derechos Humanos chaymanta PR-CER humalliykuna hukllawaq, políticas públicaspa aypasqakuna tupuy.	Allin ruwaynin waqaychanapaq, Derechos Humanos chaymanta PR-CER humalliykuna hukllawaq, políticas públicaspa aypasqakuna tupuy.	MINJUSDH, sapaq kamachasqa huñuwan rimanakuy	Derechos Humanosman hina aypasqakuna qawariq, políticas publicastupuy Guía metodológica nisqa. Derechos humanos chymanta PR-CER humalliywan políticas publicas tupuy aypasqankunmanta willay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): qispi-chisqa Guía metodológica nisqa. Meta (2022-2025): políticas públicaspi tupuymanta metodología nisqa qallarichiyman watanpi willay.
35	Políticas públicasman PR-EDH chaymanta sapaq suyukunapa tupunankunampi qawaripa, derechos humanos humalliy hukllaway.	Gestión pública políticankuna, patachakuna, chymanta ruwanankua patachakunas qawarinan siqiyinpi, ruwayninpi, qallarichiyinpi, políticas públicaskaspi empresaskunamantawan Runa waqaychaymanta pusaq yachaykunata qawaripa derechos humanos humalliytawan (qariwarmi kasqamanta, chusaq kaymanta, rikchaq mana yachaykunamanta, watanmanta, llaqtamanta, sapa kama kaymanta) huntapaq humaliyninkunatawan.	INDECOPI	Empresaskunamantawa derechos humanosmanta Naciones Unidaspa empresaskunamantawa derechos humanosmanta chaymanta suyukunapa tupunankunamanta pusaq yachaykunata qawaripa derechos humanos humalliy hukllawaq rantiqkunapa waqaychayninpa Política Nacional	INDECOPI	Línea base: mana línea baseyuq Meta 2021: empresaskunamantawan derechos humanosmanta Naciones Unidaspa chaymanta sapaq suyukunapa tupuqninmanta, empresaskunamantawan derechos humanosmanta pusaq yachaykuna qawaripa derechos humanos, humalliy

						hukllawaq rantiqpa waqaychayninpi. Política Nacional allichaypi Política nacional qispichiy.
36	PR-CER humalliq llaqtapa atipanakunakusqanmanta harkakuypiwan waqaychaypi kutichiypa chaymanta ruway atipayninpa imayna ruwanankuna kallpanchay.	Secretaria de Gestión Social y Diálogo nisqas gestión socialmantawan rimanakuy manta yachaykunapi kamachikuy ruwaq humalliq, hinachkaptinsi, Poder Ejecutivo, kiti kamachiqkuna hinamanta llaqtakuna kitinkuna, maypi tarikuskankuman hina chaymanta imayna kamachakuyninkuman hina, chay yachaypi kamachakuyniyuq tarikunku hinaptin, PR-CER hukllawaq chaymanta pertinencia cultural nisqayuq, llapan suyupipas, kitikunapipas, llaqtakunapipas, chay kamachakuykunawan ruway allichay kamachina ruwanawanayuyq tarikunan.	PCM MINJUSDH, sapaq kamachasqa huñuwan rimanakuypi	PR-CER humalliyta hukllawaspa suyupiatipanakuykunamanta ruway harkakuy paq, Poder Ejecutivo nisqapaq kitikuna llaqtakuna kamachiqkunapaq yacuay siqikuna.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): qispichisqa yachay siqikuna. Meta (2023-2025): 1 yachay siqikunapa qallarichiyninmanta watanpi apachiy.
37	Llaqtapi atipanakunakuy unanankama waqaychay rima-nakuykunapi llaqtapa kamachinakuyninpi kamachakuykuna ruway hunamanta qatpipay.	Hamutayninku kuskachaysi kanan chaymanta kamachinakuykuna qatipanapaq ruwanakuna churay, chaykunamanta, diálogo multisectorial nisqapa ruwayninkuna ukupi, socio ambientales nisqamanta mana kamachasqa kamachinakauykuna.	MINJUSDH PCM	Socio ambientales nisqamanta kikillankumanta kamachikuykuna hu-llawasqa, kachinaku-ykuna qatipaypaq kamachikuy ruway. Kamachinakuykuna ruwanapaq willakuy pa kanan.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 1 qispichisqa Protocolo nisqa. Meta (2022): 1 riqsichisqa Plataforma nisqa. Meta (2023-2025): 1 yachay siqikunapa qallarichiyninmanta watanpi apachiy.

38	Kay pachapi sapa runakunapas huñus-qapapas derechonku takyachiypi ruwananpa kamachikuykunamanta GORESpi humalliqkunapaq yachiypa ruwanankuna ruway.	Sapa runakunallapas huñusqakunapaqpas tiqsimanta muyumanta derechonku qispichiynas kallpanchana. Chaypaqñataqsi, MIDAGRI nisqa, DIGESPACR nisqantakama, Sapa runakunallapas huñusqakunapaqpas tiqsimanta muyumanta derechonku humalliywan qispichiypa ruwanakunapa kamachikuykunamanta GORES nisqapa llamkaqninkunapaq yachachiypa ruwanankuna qallarichinan.	MIDAGRI	Kay pachapi runakunapa huñus-qakunapa derechon qispichiypa yachay taqinkunapi yachachisqa GORES nisqapa llamkaqninkuna.	MIDAGRI	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): yachachisqa hayka llamkaqkunamanta apahiy.
39	Allpa ruruchiq kiti-manta pacha suyupa kitinkunapi allpa hinamanta wanu wanu kaynin yachaymanta pusaq ruway	Rikcahaq mana kitikunapi allpamanta hinamanta wanu wanu kayninmanta llapan suyupi qatipaynintakama chaymanta nanaqninpi mallki imayna tiyachisqankumanta tupuynintakama, tarpusqakuna kawsaykunawan ruway patachakunapa sostenibilidad social y ambiental tupuypaq kamachikuykuna kallpanchana.	MIDAGRI	Kitikupi allpamanta hinamanta wanu kayninmana qatipahpaq pusaq qillqa.	MIDAGRI	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): kitikunapi wanu kayninmanta yachaypaq oatacha. Meta (2023-2025): patachapa aypayninmanta watanpi willay.
40	Runa waqaychana umalliqta, chaymanta, Conducta Empresarial Responsablellata qawarispa MIDAGRIpa ruwasqankuna qatimuq pusaqkuna mirachiy.	Chay hamuq MIDAGRIpa ruwasqankuna pachakunas, musuq rimanakunapas riqsichisqa rimaykunapi alichapasqapas, qawarinan empresaskunamantawan derechos humanoskunamanta. Chaypaqñataqsi, derechos humanos humalliyta hukllaway hukllawanapuni chaymanta, hina chay siqipi, Conducta Empresarial Responsable nisqamanta riqsichiy	MIDAGRI	Derechos humanos humalliqwan MIDAGRI paúsaq qillqa	MIDAGRI	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023-2025): humalliy hukllawasqa patachakunapa 4 musuq hurkuyninkuna.

41	Runa waqaychana umalliqta qawaripa chaymanta Conducta Empresarial Responsable nisqata hukllawaspapa Política Nacional Agraria allichapay.	Tarpuqkuna kitipi política pública nisqa allichana: derechos humanos umalliy qawariq Política Nacional Agraria nisqa. Chaynallataq, chay política Conducta Empresarial Responsable nisqamanta rimananpuni.	MIDAGRI	Qispichisqa derechos humanos humalliqwan Política Nacional Agraria nisqa.	MIDAGRI	Línea base: 2016 wata Política Nacional Agraria nisqa. Meta (2021): Runa waqaychana umalliywan Política Nacional Agrario nisqallichay. Meta (2022-2025): olítica qallarichiypa aypasqankunamanta watanpi willay.
42	Llamkaykuna rikuriypi llamkaq Ministerio, llamkay haywasqanman, PR-EDH nisqata chaymanta suyukunapa tupunankunata qawaripa, derechos humanos huamalliy yaykuchiy	Ministerio de Trabajo y Promoción del Empleo nisqapa allinpaq ruwayninkuna kamachakusqanman riq runakunapa chaynalla qawarisqahina kayninmanta mana pinqaykachachisqa kayninmanta waqaychanapaq tupukuna riqsichiy.	MTPE, MINJUSDHwan rimanakuypi.	Derechos humanos humalliy hukllawaq pusaq qillqa.	MTPE	Política Nacional Agrario nisqa Meta (2023): DDHH humalliy hukllawaq MTPE allinpaq kayninpaq yachay siqikuna churay pusaq qillqa
43	Llapan GORESpi chakra allpakuna hinamanta ayllukuna, hinapi kaq ayllukuna sutinchay tukupanakuna pisiyachiy tankay.	Chakra allpakuna, comunidades Campesinas chaymanta comunidades Nativas nisqakuna sutinchay ruwayninkuna apaykunaqa GORES nisqallapa kamachakuyninpi humalliy ninñatasi, Dirección General de Saneamiento de la Propiedad Agraria y Catastro Rural (DIGESPAR) DIGESPACRA nisqanwan el MIDAGRI nisqapa haypasqansi, kamachakusqanman hina, Sapa runakunallapas huñusqakunapaqpas tiqsimanta muyumanta derechonku qispichiykunapi hina purichinapaq ruwanakuna kallpanchana.	MIDAGRI	MINAGRIpa purichisqan, hayka chakrasqa chakrayuq kay risichiy	MIDAGRI (DIGESPAR)	Línea base 2021: (7,680). Meta PEI (2022): (38,667). Meta PEI (2023-2025): (119,137, 119137, SD).

44	PR-CER humalliqta qawaripa, qawasqa ruway willakuyman yaykuy kamachikuy kallpanchay	Chay pachallapi, tinkusqa, maypi tarikusqa, allichapasqa, musuqman ruwana hina, llapanpa ruwanan hinakuna kaspas, pachamanta willakuyman yaykuy kallpachanapaq, SINIA ruwanankuna hina ruwanakuna, qillqasqa, siqisqa, yupaywan willakuykunamanta ruwayninkuna hina ruwanan, chaynapi, yanapanqa willakuyman pisiyachiypi. Chay aypasqankunañataqsi churasqa kanqa, ruwaypi tarikuq chaymanta SINIA nisqapaq chaymanta yupasqa willakuyman yaykuyninkuna 2014-2019 pachapa himay kasqanmanta suyupa willakuyninpi.	MINAM	SINIA chiqichisqa pachapaimayna kasqanmanta hayka suyupi willay.	MINAM	Línea base: (2) 2009-2011 y 2012-2013 wata kay pachapimaynakasqanmanta suyupi willay. Meta (2022): (1) 2014-2019 wata pachapimaynakasqanmanta suyupi willay.
45	Hamuq Plan Nacional de Acción Ambiental chaymanta Política Nacional del Ambiente nisqakunaman cambio climático, diversidad biológica chaymanta ordenamiento territorial ambiental nisqakunamanta ruwaykunaman PR-CER humalliqta yaykuchiykuni.	Pachapi llumpay rupaymanta, rikchaqmana kawsaykunamantachaymanta ordenamiento territorial ambiental nisqamanta qispisqa rimanakunas tupachina empresaskunamantawan derechos humanosmanta rimaykunawan. Kaynapi, chaymanta política públicapa kamachikuyninkuna qallinchanman empresakuna llapan qullqa siqikuna pacha debida diligenciawan ruwayninkunapi chay rimanakuyman sasachakuykuna paqriqpi qawaripa chaymanta	MINAM	Pachapi ruipaymanta, diversidad biológica nisqamanta chaymanta ordenamiento territorial ambiental nisqamanta tupaq ruwaykuna PR-CER haumalliy qawarispapas willaspapas Plan Nacional de Acción Ambiental nisqa.	MINAM	Línea base: 2011-2021 wata Plan Nacional de Acción Ambiental nisqa. Meta (2022): hamuq Plan Nacional de Acción Ambiental nisqaman PR-CER humalliy rimarispas hukllaway. Meta (2023-2025): patachapa qallarichiyinpa aypasqankunamanta watanpi willay.

		pachakuna ayñiqkunawan kirqikunata riqsichispa. Pachapi llumpay rupaymanta, rikchaqmana kawsaykunamantachaymanta ordenamiento territorial ambiental Plan Nacional de Acción Ambiental 2011-2021 nisqapi chaymanta Política Nacional del Ambiente nisqapi rimarisqa kachkaptinpas, alinmi kanman kayna kunapa hamuq politicanpi PR-CER humalliy hukllawan.		Política Nacional del Ambiente nisqa ruwaykunapi PC-CER humalliyta chuyata qawarin.	MINAM	Línea base: Política Nacional del Ambiente nisqa. Meta (2022): Política Nacional del Ambiente nisqaman PR-CER humalliy rimarispá hukllaway. Meta (2023-2025): Política qallarichiypa aypasqankunamanya watanpi willay.
46	Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental yachaynin ukiupi, chaymanta allinyakuykuna huqarinan rayku, llaqtapa kamakuyninpa allin ruwaykunaman PR-CER humalliyqa qawarinakuna hina kaqninkuna tupuy.	Se requiere conocer la calidad línea base nisqapaq, ruwayninkuna qawarichiypaq, kamachasqakuna yaykunanpaq, pachamanta willakuyman yaykunanpaq, riqsinapaq, chaynalla qawarisqapi chaymanta allin suntu churaypi pacha kiry tupuykunapi chusaq kaypi tarikuq huñukuna waqaychaypaq, sapaq kunapaqpaq, huqarisqa willakuyta allin kaynin riqsina. Chaypaqñataq, tupaqkuna allichaykuna chaskinapaq llaqta runapa kamachakuyninpa ruwanankunapi qawarina kaq PR-CER nisqapa humalliyqa kayninkuna tupuna.	MINAM, MINJUSDH chaymanta sapaq kamachasqa huñuwan rimanakuypi	Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental nisqawapi yachaywan llaqata runakunapa kamakuyninmanta ruwaykunaman PC-CER humalliy hukllawaymanta tupuy willakuy.	MINAM	Línea base: mana línea baseyup. Meta (2021-2022): 01 llaqta runapa kamachakuyninmanta ruwanankunamanta qawarisqa kananpaq PR-CER humalliy kaqninkuna tupuy willay. Meta (2022-2023): SEIAPA yachayninkunapi llaqta runapa kamachakuyninmanta ruwanankunaman PR-CER humalliy hukllawaq kamachinakunapusaq qillqakuna sapaqkunapas. Meta (2023-2024): SEIAPA yachayninku

						napi llaqta runapa kamachakuyninman- ta ruwanankunaman PR-CER humalliy hukllawaq kama- chinakunapusaq qillqakuna sapaqku- napas qallariynin- manta apachiy. Meta (2024-2025): SEIApa yachayninku- napi llaqta runapa kamachakuyninman- ta ruwanankunaman PR-CER humalliy hukllawaq kama- chinakunapusaq qillqakuna sapaqku- napas qallariynin- manta tupuy, (retro- alimentaciónnisqa) qatipay apachiy.
47	Imamanta kasqanman hina, allinyaykuna hugarinan rayku, tupuq patmapa chaymanta patachaku- napa humalliqninpa kamachakuyninku- namanta, Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental (SEIA), pusaq, ruwa- chiy hinamanta huk niraq qillqankuman	Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental (SEIA) nisqa ukupi ruway patachakunapa tupuqninkunapaqwan humalliqninkunapaq, pusaq qillqakuna ruwanan qillqakuna chaymanta sapaq qillqakuna, EDH-CER humalliqninman hukllawana. Kay qillqakuna mana ruwanapuni kamachikuq, aswanqa pusaypaq kachkaptinpas, allinmi kanman suyukunapa tupunankunawan tupaq allin ruwaykuna chiqichinapaq. Chaypaqñataqsi, Imayna kasqanman hina, tupaqkuna allinyachiy chaykiypaq,	MINAM chaymanta pachamanta kamachasqa humalliqkuna	PR-CER humalliy hukllawaq, SEIA ya- chaypi patacchakuna tupuqkunapaq humalliqkunapaq, pusaq qillqa, ruwa- chiq qillqa sapaq qillqakunapas.	MINAM	Línea base: pro- yectos nisqapa tupuqninkunawan humalliqnikunapaq pusaq qillqakuna, ruwana qillqakuna sapaq qillqakunapas. Meta (2021-2022): 01 himapaqpas kasqanman hina, allinyachiykuna chas- kiypaq, proyectos nisqapa tupuqninku- napaqwan humalli- qnikunapaq huñupa

PR-CER humalliykuna hukllawana hina kaq-ninkuna tupuy.

tupuq huñukunapawan ruway siqikunapa humalliqninpaqwan ruwanankunawan tupaq, Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental (SEIA) nisqapa pusaq qillqakunapi ruwanan qillqakunapi chaymanta sapaq qillqakunapi hukllawana kaqkuna PR-CER nisqapa humalliyinkunas tupuna.

ruwanankunawan tupaqkuna, Sistema Nacional de Evaluación de Impacto Ambiental (SEIA) nisqapa pusaq qillqakunaman, ruwana qillqakunaman sapaq qillqakunaman hukllawana kaqkuna PR-CER humalliyka kaynikuna tupuy willay.

Meta (2022-2023): Hatun llamkaypa tupuqninkunapaqwan humalliqnikunapaq huñukunapa ruwanankunawan tupaq PR-CER humalliy hukllawaq SEDIAPA pusaq qillqakuna, ruwana qillqakuna sapaq qillqakunapas.

Meta (2023-2024): Hatun llamkaypa tupuqninkunapaqwan humalliqnikunapaq huñukunapa ruwanankunawan tupaq PR-CER humalliy hukllawaq SEDIAPA pusaq qillqakuna, ruwana qillqakuna sapaq qillqakunapas qallarichiy apachiy.

						Meta (2024-2025): Hatun llamkaypa tupuqninkunapaqwan humalliqnikunapaq huñukunapa ruwanankunawan tupaq PR-CER humalliy hukllawaq SEDIApa pusaq qillqakuna, ruwana qillqakuna sapaq qillqakunapas tupuywan (retroalimentación nisqa) qallarichiy qallari-chiy apachiy.
48	Empresaskunapa cahyamanta derechos humanospa humalliy-ninta yaykuchispa, derechos humanos harkakuq runakuna waqaychaypaq kiti purapa imayna ruwanankuna qallarichiyku-na tupuy.	Imayna ruwanakuna qallarichisqanmanta, tupuymanta willakuyniyuq pa munayinqa, derechoman yaykuyma aypasqakunamantawan kiriykunamanta kaqriqsiymi, chaymi huk (1) tupuypi watapi willakuy chiqichina kanman.	MINJUSDH	Derechos humanoswaqaychaq runakunapa waqaychayninpa kitiunapa ruwanankuna tupuy-paq qallarichipaq watanpi willay	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Runa waqaychana harkakuq runakunapa waqaychaypi kiti purapa ryuwanankunapa qallarichiyinpa tupuy ñawpaq willay huñupa
49	Mana allin qispisqa kitipi wawakunapa llamkaynin qatipayniyuq hinamanta imayna tarikusqanniyuq yachay ruway.	Conducta empresarial responsable nisqapa políticas públicasmanta OCDEpa qatipayninman hina, “Peru suyupi wawakunapa llamkaynin hina chiqichkan chaymanta man allin qispisqakuna kitipi llumpay atipaqniyuq rikurimuq” Riqsichisqawan siqipi, rimarinmansi chay huknin allin kaq mana yanapasqa kiti, mana allin qispisqa kitipi tarikusqanta, chay	MTPE, MINJUSDHwan rimanakuypi	Mana qispisqakuna kitipi hinamanta qullqa siqikunapi wawakunapa llamkayninpa qatipaqmantawan imayna kasqanmanta yachay.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): mana qispisqa wawakunapa llamkayninmanta huk yachaywan tarikuy

		kamachasqa huñukunata allichaymanta aswan allin puriq llapan ruwanakuna siqiyta mañakun hinaspa llumpay uchuy chaymanta taksa empresakunapi churasqa kanan				
50	Peru suyupi yachapakuq sapaq suyu runakunapa yaykumuninkunapa puriynin riqsichiq rakisqa, ruwapasqa willakuy paqarichiy	Imayna kasqanmanta, kiriykunapa kayninkunamanta chaymanta Peru suyupi yaykuq llusqiy runakunapa atiyinkunamanta allichasqa willakuyniyuqa kana.	MIGRACIONES	Perú.suyupi imay kasqanmanta, capital humano nisqamanta yaykuy llusqiy kiri-ykunapa kaqninkuna willaq	MIGRACIONES	Línea base: venezolana llaqtapa kiriyninkuna kaykunamanta willay. Meta (2021-2025): Runakunapa chanin imayna chaymanta riqsichikuyninmanta . Watanpi suyupi sapaq suyu runakunapapa llusqiy yaykuypa kiriykunapa kayninkunamanta willaywan tarikuna.
51	Peru suyupi yachaq Africa runakunapa llamkayninkumanta ruwapasqa imay pachayuyq tarikuy	Yupasqakunantakama, allin yachaykunantakama chaymanta allichasqa willakuyniyuq kanapaq qatipaykunantakama Perusuyupi Africa runakunapa allin qawarisqa kananmanta Estadopa purichinan hinaspa chaywan wiñariy paqarichinapaq rimarinankunapaq	MTPE MINCUL	Afroperuana nisqa llaqtapa llamkaynin imayna kasqanmanta watamantakama wilakuykuna.	MTPE	(2021) Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): afroperuanasrunakunapa llamkaypa imayna kayninkunapa watanpi willay

52	Willakuy chiqichikunapi chusaq runakunapa derechosnin yachachiy hinamanta purichiy	Willakuykuna chiqichiq yanapanapaq ruwankunas chaymanta llamkaqninkunañataq, yuyaymanachiy chaymanta llaqtaman hukllawakuy yanapaq, rikchaqmanakuna yupaychaq, chusaqkunamantakamachasqa rikchaynin paqarichiq.	CONADIS	Willakuy chiqichikunapi chusaq kaymanta ruway hinamanta chiqichiy utqachinapaq pusaq qillqa	CONADIS	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): ruwasqa qispichisqa pusaq qillqa.
53	Chusaq runakunamanta política públicaman, PR-EDH chaymanta suyupa tupunankunapi qawaripa, derechos humanos yaykuchiy	Políticas, patachakuna chaymanta gestión publicapi ruway patachakunas qawarinan, derechos humanos humalliqta chaymanta (qariwarmi kaymanta, chusaq kaymanta, rikchaq mana yachaykunamanta, runapa watankunamanta, llaqtakunamanta cuaymanta sapaq kaykunamanta) yapapaq humalliykuna siqiyninta, ruwayta chaymanta qallarichiynta, PR-EDH nisqata chaymanta policas publicaspi sapaq suyukunapa tupuyninta qawaripa	CONADIS	Chusaq runakunapa llamkananpi, derechos humanosmanta chusaq kaymanta hummalliy hukllawaymanta yachay.	CONADIS	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021, 2023 y 2025): Chusaq runakunapa llamkaypi runa waqaychaymantawan chusaq umalliyinmantawan hukllawaymanta yachay.

Kimsa yupa Imaymana ruray: Ruwasqankunamanta willaykuywan, qatipaywan chaymanta ruwayninkunapa kirisqanmanta wanachiywan runa waqaychana yupaychay purichiq políticas públicasnin siqiy

Huk yupa munay: Empresapa ruwanankunapi runa waqaychaykuna yupaychay waqaychaqman políticasninkuna chaymanta normankuna purichiy.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
54	Empresakunamanta yaykumuq sapaq suyurunakunapa derechonkuta chaymanta mana piqaykachachiyhay purichiy.	Empresakunapas kan allin ruwanan suyman yaykumuq runakunapa derechin waqaychayp, chaysi maymanta kasqanmanta llamkayman yaykunanta harkakunman, llamkaykunapi pinqaykachachikuykunata unanchanakuykuykunata harkakuna. Chaynallas willakuy chiqichiq empresakuna kan kamachakuyninkuna suyuman yaykumuq sapaq suyu runakunapa derechon riqsichiypiwan yupaychaypi, kay huñu runakunapa hallinninpiyas ayñinpiyaswillakuykunata kallpanchastin, llaqtapa risiqa kasqankuna qawarincipas manpas.	MINJUSDH, SUNAFILwan chaymanta sapaq kamachasqa huñuwan	Pinqaykachiymanta ruwaykunapa willakuy hinamanta ruwanankuna chiqichiy kallpanchaypaq CONACODpa llamkay patacha. Pinqaykachiymanta willakuy allichanankuna CONACODmanta qatipaykuna. SUNAFILman pinqaykachiymanta hayka willakuy riqsichisqa.	MINJUSDH (CONACOD) SUNAFIL	Línea base: 2020 wata Runa waqaychaymanta suyullapi tapukuykuna Meta (2022): qaykachachiymanta kay ruwanakunapa willakuymantawan chiqichiyman kallpanchaypaq CONACODpa llamkay patachayuy kay. Meta (2023-2025): achiymanawillakuy allichaypaq, CONACODmanta pacha hayka kaqkunapa qatipaymanta quq watanpi willay.

						Meta (2022-2025): manaraqriqsichisqa.
55	Afroperuana nisqa llaqtapapas chaymanta indiakuna llaqtapapas hinapi sallqakuna llaqtapas chaymanta yunka llaqtapa derechonwan mana pinqaykachachiy purichiy, chaymanta sapaq niraqkuna chiqnikuykunapi waqaychay.	Peru suyupi afica runakunapa llaqatabn, pueblos indígenas u originarios nisqapa derechos humanosnin riqsichiypi, yupaychaypi, waqaychaypi, qispisqa hinamanta allin ruway ruwaykuna, kitikuna llaqtakuna kamachiiqwan kуска chaymanta. sapaq niraq kasqanmantawan hina chaymanta pinqaykachachikuykunapiyan chaypacha harkakuypi kakmachakuykunapaq riqsichinapaq, Cultura chaymanta Justiciawan Derechos Humanoswan kitikunawan allin rimanakuy utqana. Chaynallataq, chay llaqtakunapasuyupi humalliqninkunapa kamachakuynin.	MINCUL MINJUSDH	Afroperuano nisqa llaqtapa, pueblos indígenas u originarios andinos chaymanta amazónicos nisqakunapa derechon riqsichiypaq, chaymanta huk niraq kasqanmanta pinqachiykunapi waqaychaypaq allin ruwaykuna.	MINCUL, en coordinación con Gobiernos Regionales	Línea base (2021): étnico-raciales nisqa rayku mana pinqaykachachiy yachaypi qispichisqa kamachikuykuna. Meta (2022): afroperuanas runakunapa derechon riqsichiypaq chaymanta sapaq niraq kaykunmanta waqaychay ruwaykunapa qispichiynin.
56	Ayllupa kawsaynin chaymanta estadopawan sapaqpa kitinpi llamakanakunapi llamkaynin allipanakuy purichiy.	Suyupawan sapaqkunapawan kitinpi, llamkanankunapi llamkaq warmipapas qaripapas ayllupipas llamkaypipas kawsaykunapi allipanchaypaq kutichiy quna, rikchaq mana kaq suuyupi ayllukunapa tupanakuynin sasa kasqanta qawaripa qaipas warmipas chaynalla kaywan.	MIMP	Ayllukuna kallpanchay ukupi ayllukunapi llamkaykunapi allipachinapaq kamachikuna hamutay	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): Ayllukuna kallpachana kaqpiwan ayllukunapa kawsaynin allichaypa kamachikuykuna quy.

				Ayllukunapi llamkaykunapi allipachinapaq estadopa sapaqpa llamkanankunapi wawakuna puchaw waqaychaypaq yanapakuykuna kallpanchaypaq kamachina hamutay.	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Llamkaykuna, ayllupa kawsayninkunapaq warmakuna waqaychaykuna kamachikuy kallpachanapaq kamachinikuykuna quyl.
				Ayllukunapi llamkaykunapi allipachiy purichiq wawakuna punchaw waqaychananpaq qallarichiq estadopawan saspapka kitinpi hayka llamkay wasikunamanta apachiy.	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2023-2025): wawakuna punchaw waqaychaypaq allin kaqkuna qallarichiy eatasopa sapaq kitipi hayka llamkay wasikunamanta willaq watanpi apachiy.
				Ayllukunapi llamkaykunapi allipachiy purichiq wawakuna punchaw waqaychapaq	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2023-2025):

				allin kaniyuwan yanapasqakuna estadopawan saspappa kitinpi llamkay wasikunapi hayka llamkaqmanta apachiy.		wawakuna punchaw waqaychaypaq allin kaqkunawan yanapasqakuna hayka qaiwarni llamkaqkuna willaq watanpi apachiy.
				Wawa ñuñunapaq allin kaqkunayuq sapa pachakmanta hayka llakana wasikunamanta apachiy.	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022-2025): ñuñuypaq allin kaqkuna estasopawan sapaqn kitikunapi hayka llamkay wasi kasqan willay watanpi willay
57	Yuyaqyaq runakunapa llamkay qatuman yaykuypaq hiamanta qipaypaq allin kayninkuna waqaychay.	Yuyaqyasqa runakunapa derechon waqaychaymanta Convención Interamericana unanchan allinkaykuna llamkanankuna pachakuna chaymanta ruwanankuna patachay yanapananpaq kamachasqa Estadokuna llamkaykunamanta políticasta purichinqa yuyaqyasqakunapa munayninkumanwan himayna kasqankuman tupaq kanqa.	MTPE MIMP	Willanakuykunamanta hinamanta willaymanta sapa pachakmanta hayka yuyaqysqa runakuna tecnología nisqapi yachachisqamanta apachiy	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021) huk línea base nisqa churay. Meta (2022-2025): churasqa línea baseman manaraq riqsichisqa
				llamkaypi atipasqanmanta	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq

				riqsikuyniyuq hayka yuyaqyasqa runakuna		Meta (2021-2025): manaraq riqsichisqa.
				Yuyaqyasqa runakunaman hayka llamkaykuna munachisqa.	MTPE	Línea base (2020): 170. Meta (2021): 100. Meta (2022-2025): manaraq riqsichisqa.
				Plan de Promoción del Empleo nisqapi yuyaqyasqa runakunahukllawaq hayka empresakuna.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): manaraq riqsichisqa.
				Yuyaqyasqa runakunapa llamkay derechon waqaychaypaq hayka empresakuna allin ruwaykuna qallarichiq.	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022) huk línea base churay. Metas (2022-2025): Se definirán en función a la línea base establecida.
				Programa Nacional para la Empleabilidad nnisqapi, hayka yuyaqyasqa	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Metas (2022-2025): huk línea base

				runakuna kikinpaq llamkaymanta qachisqa, llamkaypaq yachachisqa chaymanta allin llamkasqananta riqsichikuyniyuq.		churasqaman hina rimaringa.
58	Allin allichapaykuna chaymanta llamkanaman yaykuykuna huqariypaq estadopa hinamanta sapaqkunapa llamkachiqkunaman yachachiq riq waqaychay.	Diseño universal nisqa llamkay ukupi qallarichisqa kanqa, llapan runakunakuna, chusaq kaqkunapas man kaqkunapas qispiqakuna hinapas kikinkumantasyaykuy llamkasqankuman, ruwanankunaman, llamkanankunaman yaykuy atinanpaq, chaysi chusaq runakunapakamchakunanpaqwan hukllawakunanpaq allinkuna.	CONADIS	Estadopapiwan sapaqkunapi llamkachiqkunaman ruway yachachiy	CONADIS	Línea base: mana línea baseyuq Meta: (2021): 4 ruway yachachiy Meta (2022): 6 ruway yachachiy. Meta (2023): 8 ruway yachachiy. Meta (2024): 10 ruway yachachiy. Meta (2025): 12 ruway yachachiy. Meta (2025): 12 asistencias técnicas.
59	Chusaq runakunapa yaykunapi, yaykusqanpi, ruwayninpi allin allichapay waqaychay.	Yuyaychasqa allichapaykunas chusaq llamkaq runakunata llamkanankunaman yaykuy, ruwaypi wiñarita qallinchay, yachachiychaymanta llamkaykuna riqsichiyman yaykuypi puriypi yaypan, wakin llamkaqkunawam chay hinalla kaypi, chaysi estadopawan sapaqkunapawan	MTPE SUNAFIL	Ajustes razonables nisqapi hayka qatipaykuna.	SUNAFIL	Línea base nisqa (2020): 49. Meta (2021): 60 ruwasqa qatipaykuna.

		kitipillamkachiqkunapaq ruwananpuni.				Meta (2022): 65 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2023): 70 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2024): 75 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2025): 80 ruwasqa qatipaykuna.
				Ajustes razonables nisqapi hayka yachachiykuna	SUNAFIL	Línea base (2020): 49. Meta (2021): 60 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2022): 65 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2023): 70 ruwasqa qatipaykuna. Meta (2024): 75 ruwasqa

						qatipaykuna. Meta (2025): 80 ruwasqa qatipaykuna
				Ajustes razonables nisqapaq hayka empresakuna yanapasqapas yachachisqapas.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): manaraq riqsichisqa.
				Sapaqkuna kitipi ajustes razonables nisqa ruwaypaq imayna ruwaykunamanta pusaq qillqa	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): sapaqkuna kitipi ajustes razonables nisqa apakuyninpaq ruway pusaq qillqaqispichiy.
				Ajustes razonables nisqa qallarichiypi allin aypasqakuna kamayuq.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): ajustes razonables. nisqakunmanta kamayuq qllarichiy.
60	Chusaq runakunata, chayna hinallapi, llamkayman ruwayninkunaman	MTPE, kitipiwán kumarkakunapi kamachiqkuna, estadopas sapaqkunapas llamkachiqkunamanta chusaq runakunapa llakaypaq allin ruwaykuna	MTPE	Chusaq runakunpaq hayka llamkana hinakuna.	MTPE	Línea base (2020): 3,873. Meta (2021): 3,100.

	yaykuy waqychay.	chaskiyta purichin. Chaynalla, llamkaypi qispiy, yachapachiychuray chaymanta llamkay patachakuna siqiyninpi hukllawan ruwayninpi allin kananpaq, munayninkumanchaymanta imawan chusaq kasqankuman hina yanapakuy tupachinanpaq.				Meta (2022-2025): kikincharaq.
				Hayka chusaq runakuna trabajo. llamkay wasikunaman churasqa kasqankumanta.	MTPE	Línea base (2020): 67. Meta (2021): 30. Meta (2022-2025): kikincharaq.
		Chusaq runakunapa llamkayman yaykunapaq rikukisqa ñawapaqmaanta pacha pingapachinakuykunata kutichiy maskay cuota de empleo nisqantakama kacjakaptinpaq, qawarichinsichay tupuykuna estadopawan sapaqkunapa mana qispichisqa kasqanta.	MTPE SUNAFIL	Chusaq runakuna arinsaq hayka sapaq empresakuna	MTPE	Línea base: Sin línea base. Meta (2021-2025): kikincharaq.
				Cuota de empleo nisqapi hayka qatipaykuna.	SUNAFIL	Línea base (2020): 107. Meta (2021): 140 qatipay rurasqa. Meta (2022): 150 qatipay rurasqa. Meta (2023): 160 qatipay rurasqa. Meta (2024): 170 qatipay rurasqa. Meta (2025): 180 qatipay rurasqa.

				Cuota de empleo nisqapi hayka yachachiykuna.	SUNAFIL	Línea base (2020): 35. Meta (2021): 45 Yachachisqa. Meta (2022): 50 Yachachisqa. Meta (2023): 55 Yachachisqa. Meta (2024): 60 Yachachisqa.. Meta (2025): 65 Yachachisqa.
		Kunan kaq kamachikunapi tarikuq kamachakuynaqispichinanpaq emmpresakunaman sapakamaman hinamanta allin ruwaq kuskanchakuy quna hina, imayna chusaq runakuna hukllawaymanta pussaq qillqakuna chaymanta ruwaykuna humalliq quy Estadota kamachaspa, emoresakuna chusaq runakuna hukllawaq políticayuq tarikunanpaq tikraywan paqarichiysi kanan.	MTPE MINJUSDH	Chusaq runakuna llamkayman hukllawaypaq ruwana pussaq qillqa.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Sasa rurayn llamkapakunankupaq yachaykuna uyanan.
			MTPE MINJUSDH	MTPEpi chusaq runakunapa promoción del empleo nisqapaq, servicios de intermediación laboral nisqapa	MTPE	Línea base: Mana línea baseyuq. Meta (2021-2025): kikinchanaraq.

				kamachakusqan llamkaymanta yachaqkunaman hayka ruwan (kuskanchakuy) yachachiy.		
61	Africa runakuna Peru susyupi yachaqkuna runakunapa derechonku hinamanta mana pinqaykachachiy purichiy, chaymanta sapaq niraq kasqamanta pinqaykachachiy kaptin waqaychay.	Sapaq kitipas kamachakuynin kan Africa runakuna Peru susyupi yachaqkuna runakunapa derechonkumanta qawarisqa kananpaq quy chaymanta yuyaymanachiy purichiy. Cahypaqsi, waqaychaypaqwan yupaychaypaq ruwanakuna churaywan hukllawaypaq chaymnata pinqaykachiqpas maymanta kasqakunamantas ruwaykuna harkakuy, estadopa kamachinakusqa hinamanta takyasqa ruwanan.	MINJUSDH en coordinación con MTPE	Afroperuanas nisqa runakunapa derechonmanta hinamanta mana pinqaykachachina- kuymanta purichinapaq pusaq qillqa qallarichiy, afroperuanas.	MINJUSDH	Línea base (2021): empresa kitipi allin ruwaykuna. Meta (2022): afroperuanas runakunapaq derechonwan mana pinqaykachachiy riqsichiypaq huk patacha ruway. Meta (2023): afroperuanas runakunapaq derechonwan mana pinqaykachachiy riqsichiypaq patachata qallarichin mpresakuna.
62	LGBT runakuna, chayna kay hinallapi, llamkaymanwan ruwayman yaykuy waqaychay.	LGBTI runakunapaq llamkapakunapaq chaynalla kaqkunamanta waqaychanakunapaq musuq yachaykuna riqsichina.	MIMP	"waqaychaq empresa, atipakuymantachay- manta, Libre de violencia	MINJUSDH	Línea base (2021): empresa kitipi allin ruwaykuna. Meta (2022):

				y warmikuna pinqaykachachiy-manta qispisqa" la marca de certificación nisqawan LGBTI runakunapa llamkay riqsichiypi llamkaykuna las personas jurídicas nisqa tupuy hinamanta riqsikuy.		afroperuanas runakunapaq derechonwan mana pinqaykachachiy riqsichiypaq huk patacha ruway. Meta (2023): afroperuanas runakunapaq derechonwan mana pinqaykachachiy riqsichiypaq patachata qallarichin mpresakuna.
		Suyupi, empresakunapa ruwanankunapi aswanqa, piqaykachachiykuna apakunankunapa takyasqa pisiyachiypi allin chayayniyuq kananpaq, LGBTI runakunaman huk waqaychaymanta yachay kama kamallamamanta qallarichinanpaq yanapanakus ruwaykuna tinkuchiy allí allin.	MTPE	llamkaykunapi mana pinqaykachachiy hinamanta llapanpaq allin kaqkunamanta Plan sectorial nisqaman hukllawaq LGBTI runakunapa allinninpaq acciones afirmativas nisqa siqichay	MTPE	(2021) Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): LGBTI. Runakunapaq acciones afirmativas nnisqa hukllawaq MTPEpa mmana pinqaykachachiywan chaynalla kaqkunamanta kitikuna patacha Meta (2023): LGBTI. Runakunapaq allinninpaq derechos humanos humalliy hukllaway MTPEpa

						allin kayninpaq yachay siqi churaq pusaq qillqa.
63	Estadopapawan sapaqkunapa empresakuna Allin waqaychay takyachiyman kamachikuykuna qispichiy tupachiqmanta qatipay kallpanchay.	Qispichiykunapa ruwayninwan chaynintakamapas saspas nintakamapas tinkuchiq llamkay kamachiqkunapi allí allin qispichiy qatipanapaq, SUNAFIL kallpanchana rikurin.	SUNAFIL	Planilla nisqapi llamkaqkunapa churanan qillqapi hukllawasqa hayka llamkaqkuna.	SUNAFIL	Línea base: 68,681. Meta (2021): 78 000. Meta (2022): 80 000. Meta (2023): 85 000. Meta (2024): 90 000. Meta (2025): 95 000.
				Sapaq empresa kitikunaman (gratificaciones, CTS y vacaciones) beneficios sociales nisqapi hayka qatipaykuna.	SUNAFIL	Línea base: 10 549. Meta (2021): 11 000. Meta (2022): 11 500. Meta (2023): 12 000. Meta (2024): 12 500. Meta (2025): 13 000.
				Sapaq empresa kitikunaman (gratificaciones, CTS y vacaciones) beneficios sociales	SUNAFIL	Línea base: 3. Meta (2021): 10. Meta (2022): 12.

				nisqapi hayka qatipaykuna.		Meta (2023): 14. Meta (2024): 16. Meta (2025): 18.
64	Llapan suyupi, Centro Integrado “Formaliza Perú” nisqapa allin ruwayninkuna qallarichiy.	“Formaliza Perú” Centro Integrado nisqa purichin hinamanta yanapan qispichiyman tinkuqkuna yachaypi qawarichiypaq, yachachiypaq hinamanta ruway yachachhiypaq yanapakuykunaman yaykuywan llaykaykuna qispichiyman yaykuyta qipayta (R.M. 169-2018-TR). Chaysi PNA nnisqa ukupi chaypaqpuni kay tupu, (5.4 Políticap tupun) Plan Nacional de Competitividad y Productividad nisqapapipas ukunpi tarikun, N° 237-2019-EF Decreto Supremo nisqawan qispichisqa.	MTPE	Centro Integrado Formaliza Perú nisqa qallarichiq hayka kitikuna.	MTPE	Línea base (2021): 12 kitikuna qallarichisqa Meta (2025): 24 kitikuna qallarichisqa.
65	Llaqtapi atipanakuyman ruwaypaq, Poder Ejecutivo, kitikuna chaymanta markakuna kamachikuykunapaq yachaykunaman, harkakuy humalliywan, PR-CERManta patma yaykuchiy.	N° 161-2011-PCM Resolución Ministerial nnisqaman hinas, suyupi ruwaqkunawan, rikchaq mana sapaq huñukunapa humalliqninkunawan chaymanta estadopa llamkaqninkunapiwan, rimanakuykunapa, allichaykunapa, kamachinakuykunapa, sapaq ruwanakunapa ruwaynintakama suyupi atipanakuykuna allichananpaq, derechos humanos humalliywan suyupi atipanakuy allichaypaq, SGSD nisqa yachay puqkunatawan allin ruwaykunata qallarichimuchkan estado de derecho nisqa takyachiypaqwan harkakuypaq hawkalla	PCM MINJUSDH	Derechos humanos chaymanta empresa hukllawaywan qispichiqa yachay siqi. Derechos humanos chaymanta empresa hukllawaywan qispichiqa yachay siqi. Tupusqa yachay siqi.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021-2022): qispichisqa yachay taqi. Meta (2022): 1 watanpí apachiy. Meta (2023-2025): 1 qallarichiyman tawan tupuyman watanpí apachiy.

		kawsaymanta yachay takyachiywan, derechos humanos chaymanta wakin kasunakuq suyupa chaninchaynin waqaychaypi yanapanapaq.				
66	Ejecutivo nisqapa Gestión Social wasikunapa humalliqninkunawan, takyaq rimanakuypa apakunankuna patachaywan kitikuna pura tinkuy qispichiy.	Suyupi atipanakuy manta ruwanakuna siqita churaspa chaymanta rimaykunapaq ruwanankunata riqsichispa Peru suyu ukupi rikchaqmana suyupi atipanakuykuna churasqa sapa kutilla qatipananpaq gestión social kamachina wasikunapa humalliqninkunawan kamachinakunapaq kaqkuna ruway, chaykunapi empresamantawan derechos humanos manta yachaypi chay kiriykuna rikurichiqkunata chay pachallapi riqsinanpaq.	PCM	takyasqa hina riqsisqa kitikunapa rimanakuynin apakunankunapa ruwaypaq kamachiq.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): 1 qispichisqa kamachikuna.

Iskay yupa munay: ruwanankunankunapi runa waqaychana qawaykunapaq empresakuna ruwananpaq yachachiy.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
67	PR-CER nisqakunapaq debida diligenciapa imayna ruwayninkuna qallarichiy, Runakuna waqaychanapa Dirección General nisqa ukupi sapaqkunapas	PR-CER nisqapaq chaymanta sapaq suykunapa tupunkunapaq dedida diligenciapa ruwanankuna qallarichiy purichinanpaq, MINJUSDH nisqa paqarichinqa hinaspa qallarichinqa, COVID-19 rayku emergencia sanitaria pachapi, allin kaptinqa, qawaripa, Peru suyupa pachakunapi churanapaq, kunan	MINJUSDH	Ruwasqa qallarichisqa patacha, chaymanta aypasqakunamanta watanpi apachiy.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 1. ruwasqa hinamanta qallarichiy nin qallarichkaq patacha Meta (2022):

	estadopapas empresa kitikunaman yachachiq riy quq, ruwaywan qallarichiy.	kaq suyupapas sapaq suyukunapapas kamachinan ukupi chaymanta Peru suyupipas sapaq suyukunapipas allin ruwaykunapi, suyukunapa tupunkunaman hina, hatu hatun, chawpi, uchuy, llumpay uchuy empresakunapa, sapaqkunapapas estadopapas kitinkunapi, ruway yachachiy patachata. Sichu chay patacha llapan suuyupi churasqa kanqa, hinaspaqa kitikunapa sapaq kayninkunamanta chaymanta riqsiy tupukunamanta chaymanta línea base nisqatawan sapaqkunamanta rimanakuna akllasqakuna waqaychapi kamakunqa. Kay rayku, MINJUSDH tinkuchinqa, suyukunapa huñunkunata sapaqchasqapi aswan, Sistema de Naciones unidas, OCDE, suyukuna yayapakuy chaymanta Global Reporting Initiative, sapaqkunapas hina allin yachaqkuna huñukunapa ruway yacchachikuy hina, rikchaqmana kamachakusqa kitikunawan. Riqsichinas chay qawarisqa patacharuwaykunamansi tupan, chaysi, Orgánica del Poder Ejecutivo nisqapa kamachikuywan, N° 29158 kamachikuywan mana allichasqachu tarikun. Riqsichinsi chay patacha rimayqa tupan ruwaykunamansi.			1 qallarichisqa patachana. Meta (2023-2025): 1 patachapa qallarichisqpi aypasqakunamanta watanpi willay.	
68	Empresa kitikunallaman unanchasqa, debida	PR-CERpa yachayninkuna churanapaq, hinaspa akllasqalla empresa kitikunapaq huqaripa, MINJUSDH nisqa mirachinqan,		Ruwasqa pusaq qillqa hinaspa huñunakuypi	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq

	diligenciapa imayna ruwanankuna qispichiypaq, Sociedad civil nisqawan, estado kitipa patmanwan, pueblos indígenas u originarios nisqakunawan chaymanta sindicatoskunawan kamachinakuyupi, empresa kitikunallaman unanchasqa, pusaq qillqakuna mirachiy.	debida diligenciapa ruwanankuna qallarichiypaq, sapaq wayaychanakuna huñukunapaq chaymanta riqsea de abiy tupupiwán línea de base nisqapi utqasqa rimaykunapaq akllasqa patachakunata. Kay patachakunas qawarinqa, empresakunapa ruwayninkunamanta hina, yachaykunaman tupaytkunapa, taksawan chawpi empresanapa imayna kasqanta. Kay qillqakunas imaruwaykunaman tupaq ruwaqkunawan tapunakuspa ruwasqa kanqa hinaspa huk huñunakuyupi riqsichisqa kanqa. Kay patachakunas, Sistema de Naciones Unidas, OCDE hinamanta suyukunapa sapaq huñunkuna chaymanta cooperación internacional nisqapi ña tarikuqkunawan ruwanqa; qawarinqaku uchuy, taksa empresakunapa imayna kasqankuta, ruwanankunata, hinaspa allin kaptinqa, COVID-19pa rikurichisqan. emergencia sanitaria nisqa pachakunata.		risqsichisqa. Pusaq qillqa qallarichiypa qatipay willay.		Meta (2021): 1 ruwasqa pusaq qillqapa ruwayninpap kamachinakunapaq kaqkuna Meta (2022-2025): 4 watanpi pusaq qillqakuna Meta (2022-2025): 1. pusaq qillqapa qallarichiyman watanpi apachiy.
69	Llaqta runakunata estado kitipa patmanwan, Hinapi paqariq llaqtawan, llamkaq huñukuna kamachinakuyupi, uchuywan taksa empresakuna kitiman unanchasqa,	Patachas riqsichinqa, llumpay uchuywan taksa empresakunapa chaymanta, sapaq kayninkunata qawarispa debida diligencia yachaynin kama kamallamanta qallaarichiypi qispichiy prurichinanpaq, PR-CER yachayninkunallata Pataachas ruwasqa kanqa empresa kitikunawan chaymanta socedad civilwan,	MINJUSDH, PRODUCEwan rimanakuyupi	Riqsichisqa qallarichisqa uchuycha hinamanta uchuy emoresakunapaq debida diligenciapa pusaq qillqan. Pusaq qillqa	MINJUSDH, en coordinación con PRODUCE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): ruwasqa, riqsichisqa hinamanta qallarichisqa pusaq qillqa

	qispichikuynin chaymanta kama kamallamanta debida diligencia yachay purichipaq, pusaq qillqa mirachiy.	hinaspas qallarichiyintawan qatipayninta purichinqa.		qallarichiyanta qatipay willay.		(2023-2025): 1 pusaq qallarichispa watanpi apachiy.
70	Qispichikuynin chaymanta kama kamallamanta debida diligencia yachay purichipaq, empresa kitiwan, qispisqa sociedad civil chaymanta kamakusqa estado kitiwan kamachinakuyipi, pisillampi quyapi llamkaqkunaman unanchasqa, pusaq qillqa mirachiy.	Patachas riqsichinqa, ruwaypi tarikuq pisillanpi hurquq minapi llaamkaqkunapa qispichiyin chaymanta, imayna kasqankunata qawarisspa, debida diligenciapa yachaynin kama kamallamanta qallarichiy purichinanpaq, PR-CERpa yachayninkunallata. Kay patacha ruwasqa kanqa empresa kitikunawan chaymanta sociedad civil nisqawan, hinaspas qallarichiyintawann qatipayninta purichinqa.	MINJUSDH, MINEMwan rimanakuyipi	Riqsichisqa qallarichisqa pisillanpi hurquq unidades mineras nisqapa debida diligenciapa pusaq qillqan. Pusaq qillqa qallarichiyanta qatipay willay.	MINJUSDH, en coordinación con MINEM	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): riqsichisqa hinamanta qallarichisqa pusaq qillqa. Meta (2023-2025): 1 pusaq qillqa qallarichispa watanpi apachiy.
71	Runa waqaychana harkakuqkunamanta rimaypi debida diligenciapa imayna ruwanankuna qispichipaq, empresa kitikunawan, qispisqa sociedad civil, kamakusqa estado kitiwan, pueblos indígenas u	Con el fin de plasmar los CERpa yachayninkuna churananpaqvhinamanta riqsisqa empresa kitikunallapaqhuqarisqa, MINJUSDH nisqa mirachinqa harkakuq runakunapaq debida diligenciapa ruwayninkuna qallarichinan rayku chayllapaq patachata. Chay qillqakunas ruwasqa kanqa hima ruwaymanpas tupaq ruwaqknawan.	MINJUSDH	Riqsichisqa qallarichisqa derechos humanos harkakuqkunamanta debida diligenciapa pusaq qillqan.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): 1 pusaq qillqapa qispichiyinpaq kamachisqa ruwasqa llamkay huñu Meta (2021): 1 derechos

	originarios chaymanta sindicatoswan kamachinakuyipi, empresa kitiman unanchasqa, pusaq qillqa mirachiy.					humanos harkakuq runaakunapa. waqaychayninmanta pusaq qillqapa.
72	Willakuy willqakunapi, willakuykuna chiqichikunapi (yuyaqaqkuna, Peru suyupi yachaqa africa runakuna, chusaq runakuna, warmikuna, LGBTI runakuna, sapaq suyu runakuna) allí allin waqaychanakuna huñupa derechonku chaymanta mana pinqapachiy, purichiy.	Willakuy chiqichiq empresakunapas kan kamachakuynin (yuyaqaq runakunapa, suyupi africa runakunapa, chusaq runakunapa, warmikunapa, LGBTI runakunapa, suyuman yaykumuq runakunapa) sapaq waqaychana huñukunapa derechonku riqsichiyiwan yupaychaypi, imaynam rimanakuypaq kaqkunantakama, suyupa akllasqa kaynikunata rikuchinpas manapas, chayna kay huñu llaqtapa allinninpaqpas manapas willakuykunata kallpanchaspa.	INDECOPI	Qatupi llaqaqkunapaq hayka willakuy qillqa.	INDECOPI	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 20 willakuq qillqakuna Meta (2022): 20 willakuq qillqakuna Meta (2023): 20 willakuq qillqakuna Meta (2024): 20 willakuq qillqakuna Meta (2025): 20 willakuq qillqakuna.
73	Empresa kitikunapa ruwayninkunapi derechos humanos humalliq waqaychanapaq, Rantinakuykunallaman willakuykunallaman-debida diligenciapa imayna ruwanankuna,	Emprsakunapa ruwasqankuna, aswanqa, rantipaqwan chiqichiyman tupaq, qawarinanku derechos humanos humalliyta, aswanqa, allin waqaychana huñukunata.	INDECOPI	Rantipipas chaymanta willakuqkunapipas chaynalla kaymantawan mana pinqaykachachiy-manta yupaychaypi debida diligenciaman	INDECOPI	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021-2025): Watanpi huk pusaq qillqapa riqsichiy.

117

				de violencia y warmikuna pinqaykachachiy-manta qispisqa" la marca de certificación nisqapa haykakama hurquynin.		pinqaykachachiy-manta qispichisqa" Marca de Certificación nisqapa 4 hurquynin. Meta (2022): "atipanakumanta chaymanta warmikuna pinqaykachachiy-manta qispichisqa" Marca de Certificación nisqapa V hurquynin. Meta (2024): "atipanakumanta chaymanta warmikuna pinqaykachachiy-manta qispichisqa" Marca de Certificación nisqapa VI hurquynin.
				Warmikuna atipmanta harkakuywan waqaychaymanta ruway yachachiy chaskiqkuna "waqaychaq	MIMP	Meta (2022): warmikuna kiryimanta harkakuymantawan waqaychaymanta ruway yachachiy chaskiq V hurquypi

				empresa, atipakuymantachaymanta, Libre de violencia y warmikuna pinqaykachachiy-manta qispisqa" la marca de certificación nisqawan riqssichisqa sapa pachakmanta hayka personas jurídicas nisqa.		riqsichisqa sapa 100manta 40 personas jurídicas nisqa. Meta (2023): warmikuna kiryimanta harkakuymantawan waqaychaymanta ruway yachachiy chaskiq V hurquypi riqsichisqa sapa 100manta 60 personas jurídicas nisqa. Meta (2024): warmikuna kiryimanta harkakuymantawan waqaychaymanta ruway yachachiy chaskiq VI hurquypi riqsichisqa sapa 100manta 40 personas jurídicas nisqa. Meta (2025): warmikuna kiryimanta harkakuymantawan
--	--	--	--	---	--	--

						waqaychaymanta ruway yachachiy chaskiq VI hurquypi riqsichisqa sapa 100manta 60 personas jurídicas nisqa.
				Imapas kaykunamanta churana qillqapa kananpi apachisqa warmi atipaykunamanta sapa pachakmanta wanachikuykuna churasqa.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Incremento del 5% de sanciones impuestas en casos de hostigamiento sexual reportadas en la Plataforma de Registro de Casos nisqapa hayna watanta warmi, qari kaynin llachpasqa kasqanta willasqataraq 5% yanayninwan manuchay. Meta (2023-2025): Kikinchanaraq.
				"Trabaja sin Acoso". nisqapa yanapakuynin hayka warmi riqkuna.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022):

						Incremento del 5% de mujeres usuarias del servicio yanapakuykunapi 100manta warmikuna 5 yapaqa Ñawpaq kaqmanta “Trabaja sin Acoso” nisqa. Meta (2023-2025): manaraq riqsichisqa.
76	MINJUSDH nisqawan kamachinakuyupi, llaqtapi atipanakuykuna ukupi, derechos humanosmanta yachaywan yachachiy patacha churay.	llaqta mana atipanakuspa kananpaq chaymanta empresakunapa ruwanankuna ukupi derechos humanos waqaychaqpaq rimanakuykumanta yachaykunas wiñarichisqa kana, kaynata llaqta ukupi tinkunakuykunata musuqmanta allichaspa. Chaypaqsi, derechos humanos waqaychay yachaywan suyupi atipanakuykumanta allichay patacha qallarichina allí allinpuni, kaykuna proyectos de inversión nisqa ukupi churasqa kanapaq.	PCM MINJUSDH	Yachachiy patacha	SGSD - PCM MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): 1 watanpi apachiy.
77	Empresa y Derechos Humanos ukupi, llaqtapi atipanakuykumanta CERmanta, empresa kitikunapa ruwananpaq ruwanakuna mirachiy.	Ruwaywanpas qunqaywanpas derechos humanos kiriykuna harkakuna rayku, suyupi atipanakuykunapi tarikuq empresakuna qawarichinapaq ruwaykunapa humalliqnita churana.	PCM MINJUSDH	llaqtapi atipanakuy harkakuyka yanapaq PR-CER yachaykunapi, emoresakunapa allin ruwananpaq pusaq qillqa.	SGSD - PCM	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): 1 ruwana.

78	Empresakuna ukupi, qaripas warmipas chaynalla kay hinamanta mana pinqaykachachiy purichiy.	kunan pachapi, qispisqa sapaqkuna kitipi warmikunapa kamachakuynin hinaraqmi huntapana kachkan. qispisqa sapaqkuna kitipi Sapa chunka llamkaqkunmanta kimsas warmikuna. Llamkayman warmmikuna yaykunapaq purichiypa allin kasqankunamanta yuyaymanachiy willakuykunamantawan yuyaymanachiy mantawan apakunqa. Llamkaykunapi warmmipa kamachakuyninsi kikinpa qullqi waqaychaypa wiñarichiy nintapuni yanapan	MIMP	Empresakitikunapaq willakuypaqpas willasqakunaman-tapas hayka rusqaskuna	MIMP	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2025): watanpi willakuykunapas willakuykuymanta 4 ruwaykuna.
----	--	--	------	--	------	---

Tawa yupa imaymana ruray: Runa waqaychaymanta purichiq empresakuna yupaychay waqaychaypaq diligencia debidapa ruwayninkunapa purichiq hinamanta siqiy.

Huk yupa munay: derechos humanoskunamanta rimanakunapi diligencia debidapa ruwayninkunawan kananpaq empresakuna purichiy

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
79	Corporación FONAFE nisqapa ruwaykunapaq ruwanakunaman PR-CER humalliy yaykuchiy.	chay estado kitipa patman hina kasqanmanta, kan chaypaqpuni kamachakuyninkua, suyupa empresankunapa, PRkunapa chaymanta CERpa tupunkunankuna qispichinapaq, chaymanta chay política publicapimantapas estado ruwanan chaynintakama, sapaqkuna kitiman qispichisqanwan yachahhiy haywananpaq. Chaynapi, allí allin Corporación FONso AFE nisqa, estadopa emresanpa rueayninkunapi	FONAFE	PR-CER humalliy hukllawaq yachay siqi.	FONAFE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): qispichisqa PR-CER hukllawaqpi ruwaykunapa yachay siqin. Meta (2022-2025): yachay siqip qallarichiy nintamanta

		humalliyinmanta pacha, suyu emoresakunapa ruwayninkunapi derechos humanos waqaychay sayaysinanpaq, PR-CER humalliyta kamakamallamanta instrumentos de gestión nnisqaman hukllawanan.				watanpi willay.
80	CER nisqapa debida diligenciapa ruwaynin imayna ruwanankuna qallarichiytaq estadopa empresankunaman unanchasqa yachay siqi patachaywan qallarichiy.	Suyupa empresakunapi PR-CER humalliy, chaymanta aswanqa, ruwaqkuna debida diligenciapa ruwanankunapas, allinsi chay FONAVE nisqa qallarichiy waqaychananpaq, humalliyinman hina chaymanta MINJUSDH nisqapa hinamanta sapaq kamachasqa hukunapa yanapakuyninwan, kamachikuqkunata siqinan hinamanta chiqichinan, empresas publicas nisqaman rimarisqaña humalliychaymanta rumarisqakunaña debida diligenciapa ruwanankuna hukllawananpaq.	FONAFE, el MINJUSDH chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Sapa siqikunapaq políticas nisqa siqiy.	FONAFE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): paqarichiqkunawan rakiqkuna empresaskunapa siqinpi siqisqa qallarichisqa politica Meta (2023): paqarichiqkunawan rakiqkuna hinamanta qallarichisqa empresaskunapa siqinpi siqisqa qallarichisqa politica Meta (2024): infraestructura no eléctrica, diversas nisqapa emoresakuna chaymanta Defensa siqipi patachasqa hinamanta

						qallarichisqa politica Meta (2022-2025): políticas qallarichiy willay.
81	Estadopa empresakunapi debida diligenciapa imayna ruwayninkuna qallarichiy qatipaypa, qawariypa chaymanta tupuypa imayna ruwarankuna patachaywan qallarichiy.	Kay siqikunas kanqa (paqarichiqkuna, chiqichiqkuna, qullqi waqaychaqkuna, infraestructura no eléctrica nisqakuna chaymanta diversasnisqawan Defensaniska) rantikuqkunapa siqisqan qallarichisqan. Estadopa empresankunapi de debida diligenciapa ruwanankuna qallarichiy kallpanchaypaq, allin Corporación FONAFE estadopa empresankunamanta humalliq ruwayninwanpas kallpanchanapaq, qatipaq, qawariy hinamanta chay qallarichiy tupuy ruwaykunapas qallarichinan.	FONAFE, MINJUSDH chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Estadopa empresankunapi debida diligenciapa ruwanankuna qallarichiy qatipaypa, qawariypa hinamanta tupuy ruwanankuna.	FONAFE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): qallarichisqa qatipaypaq, qawariypa hinamanta tupuy ruwanakuna. Meta (2023-2025): qatipaypaq, qawariypa hinamanta tupuy ruwanakunapa watanpi willay.
82	Chay ruwaykunapa man allin kasqanta rikuchispa, mana atipanakuna llamkaychiymanta chaymanta kirq wawakunapa llamkayninmanta huchachasqa empresakunawan	Empresaskunamantwan derechos humanosmanta suyupa ruwanankunamantapas, suyunchik manaraq, mana atipana llamkaymanpas chaymanta llumpay kirqkuna wawakunapa llamkayninmanpas wichi qullqa siqikunapi empresakunata mana arinsananmanta qatipaq empresakuna mañananpaq ruwanakuna riqsichiqmayqin allichaqta hurqunraqchu. Kay ruwanakunas	MINJUSDH MTPE	Cartilla informativa chay ruwaypa mana allin kasqanya qawarichispa, man atiy llamkayman chaymanta llumpay kirq wawakunapa llamkayninman wichi wanachiykunawan	MTPE MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): chay kirq ruwaymanta qawarichisqa, mana atina llamkaymanta chaymanta, esadpwan llumpaq

	estado mana kamachinakuykunpa allin kasqanmanta willaywan yachachiy hayway.	chaymantapas qaawarinan uchuy hinamanta taksa empresakunata.		tarikuy empresakuna estado mana arinsananmanpa allin kasqanmanta willaq rapi.		nanaq wawakunapa llamkayninmanta wanachisqaku-naman wichiq empresakunawan mana arinsananmanta allin kasqanmanta willakuq rapi.
83	Llamkaqkunapa waqaychaynin allin kaynin kirykunamanta chiqap kallpasapa ayñikuna harkakunapaq debida diligenciapa tupuyninkuna huqariy.	Emmpresapi (kiriqkunamantawan uyñikunamanta riqsichikuna) ayñikunamanta siqi, (ukupi kamachikuy, patacha qillqa) qillqakunapas, (comité de SST) huñukunapas hukllawaq, emresakunapa ruwanankunapi llamkaqkunapa waqaychakuynin allin kaynin kirykuna harkakuq waqaychanapaq debida delidenciapa tupunkuna huqarina. Kay tupukunas COVID-19 rayku pandemia pachakuna qawarispa ruwasqa kanan.	MTPE MINJUSDH	Empresakunapi llamkaykunapi waqaychaypawan allin kaypi kamachisqakunapa hayka patman.	MTPE MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022-2025): qallarichiy manaraq riqsichisqa.
			MTPE	Llamkaypi uyñikunamanta qariwarmipas llamkaqkunapa waqaychaynin yapay.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): qallarichiy manaraq riqsichisqa.
			MTPE	SGSSTpi kamachakuypa ruwanankunamanta llamkaqkunaman kitikunapi sapa pachakmanta ruway yachachiy ruwasqanmanta.	MTPE	Línea base: Sin línea base. Meta (2022-2025): Por definir en implementación.

84	Llapan qullqa siqipi huñupi llamkaqkunapa derechon yupaychaypa debida diligenciamanta willaywan yachachiy quy.	Llapan qullqa siqikunapi derechos laborales colectivos nisqapa derechonkuna waqaychaypaq debida diligenciapa tupunkuna chaskiyanta willaywan yuyaymanchay haywan kanan. Kay willay COVID-19 rayku pandemia pachakuna hina, taksa chawpi empresakunata qawarinan.	MTPE MINJUSDH	Llapan qullqa siqipi huñukunapa llamkayninkuna-manta derechon waqaychaypi debida diligenciapaka-machikuynin-manta willakuq rapi.	MTPE MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): Llapan qullqa siqikunapi llamkaymanta derechis waqaychaypi debida diligenciapa kamachikuynin-manta willakuq rapi.
85	Llamkaqkunapa waqaychaynin allin kaynin chiqap kallpasapa ayñikunakunaman-taharkakunanpaq tupukuna huqariy.	Qatipaykuna pachapi llamkaykuna ruwachkasqankuna yapana kanan, COVID-19 rayku emergencia sanitaria pachakuna, allin hina kaptinqa, qawaripa, llakaqkunapa waqaychayninmanwan allin kayninman uyñiykuna harkakunanpaq.	SUNAFIL	Llamkaypi waqaychayman-tawan allin kaymanta hayka yachachiykunapas chaymanta qawarichiyku-napas.	SUNAFIL	Línea base: 871. Meta (2021): 900 yachachiywanpas chaymanta qawarichiywanpas Meta (2022): 930 qawarichiykuna. Qawarichiykuna
			SUNAFIL	Llamkaypi waqaychayman-tawan allin kaymantahayka qatipasqa empresakuna	SUNAFIL	Línea base: 1,750. Meta (2021): 1950 inspecciones. Meta (2022): 1970 inspecciones. Meta (2023): 1990

						inspecciones. Meta (2024): 2010 inspecciones. Meta (2025): 2030 inspecciones.
86	PR-CER ukupi, llamkaypi waqaychaymanta allin kaymanta humalliyuyq debida diligenciapa imayna ruwanankunaman ruwaykuna yachachiy quy.	PR-CER nisqapa debida diligencia ruwanankuna qallarichiyin pruchinapaq, MINJUSDH nisqa, suyukunapa tupunman, kunan kaq kay suyupawan sapaq suyukunapa kamachikunan, cahyamanta, llamkaypi waqaychaykunamantawan allin kaymanta kayninkunapi debida diligencia rimaykunapa, Peru suyu pachapi uyñinanpaq Peru suyupiwan sapaqsuyukunapi allinruwaykunaman hina, empresa kitiman ruway yachachikuyta qunqa. Kay ruway yachachiy, COVID-19 rayku pandemia pachakuna hina, taksa chawpi empresakunapa imayna kayninkunata qawarinan.		Hayka qawarichiykuna haywasqa.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2023-2025): 1 qusqa qawariciykunamanta watanpi willay.

Iskay yupa munay: Runa waqaychaymanta yachaypi diligencia debida ruwasqankunamanta chay empresakuna willananpaq imayna ruwanankuna churayta.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
87	Empresakitikunapas Llaqta runakuna,	Empresa kitikunapamanta debida diligenciapa ruwanankuna qallarichiyinta	MINUSDH	Empresa kitipi debida diligenciaa	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq

hinapi paqariq
llaqtakuna, llamkaq
huñkuna chaymanta
kamachasqa estadopa
kitinkunapas
chay patachaypi
kamachakunanpaq,
llamkaq huñukunapa
chaymanta qispisqa
empresakuna kitipa
qallarichisqa,
debida diligenciapa
empresakuna imayna
ruwanankuna
qatipaypaq, qawaypaq
chaymanta munaspalla
willaypaq imayna
ruwanankuna, kama
kamallamanta,
paqarichiywan
qallarichiy.

qatipay qawariy ruwananpaq, MINJUSDH
ruwanqa hinamanta kama kamallamanta
qallarichinqa, kay ruwaypi aypasqankuna
qawarichiq empresa kitikunapa munaspalla
apachikuyninku chaykiypaq.

Qatipaywan qawariy ruwanakuna, empresa
kitikunawan rimanakuypi, estado, sindicato,
indígenas u originarios nisqa llaqtakuna,
chaymanta llaqta runa kitikunapa
kamachakuyninwan patachasqa kanqa;
chaymantapas, apachiynunas munaspalla
chaskisqa kanqa, imay pachapi, imakuna
kasqankuna tinkuq tupunpi, qawarichiq.

Chaynapi, qispisqa hina ruwasqa
chaymanta llapan kamakuqk huñupa
humalliyninwa, suyupi riqsisqa
tupunakunamanwan patachakunawan
hina, empresa kitipa apachisqanta
ruwayman churanqa.

Kay patachakunamantawan
tupunakunamanta, Sistema de Naciones
Unidas nisqata, OCDE ta chaymanta
Punto Nacional de Contacto nisqanta,
hinamanta sapaq suyukunapapas huñunta,
cooperación internacionalpa, como las
del Global Reporting Initiative chaymanta
GRI estándaresinkuna hina; Allin
ñawparichiy munayninkuna apachinapaq,
Pacto Mundial nisqapawan GRI nisqapa,
sapaqkunapapas, plataforma de acción
nisqa mirachisqanta qawarinqa.

ruwanankunapaq
qatipaywan
qawariypa
ruwanankuna.

Meta (2022):
1 allichasqa
qatipaywan awariy
ruwanakuna

Meta (2023-2025): r
empresa kitikunapi
debida diligenciapa
ruwanakunapi
aypasqakunaman-
tawan
uyñikunamanta
watanpi willay.

Pichqa yupa imay mana ruray: Allichayman yaykunankupaq, judiciales, administrativas, legislativasnintapas sapaqnintapas derechos humanos atipaykunapa kirisqakuna yupayhaypaq imayna ruwanakuna siqiypiwan kallpanchaypi.

Huk yupa munay: Empresakunapa ruwananpi runakuna waqaychaykuna kiriyninkuna allichaypaq llapan suyupi allin ruwanakuna kallpanchay.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
88	Suyukunapa kamachikuyninman hina, allichaypa atiyiniyuq imayna ruwanankuna waqaychanapaq kamachikuy allichapaykuna purichiy.	ACNUDH (A/HRC/32/19/Add.1, A/HRC/38/20/Add.1 y A/HRC/38/20/Add.1) kaykunapa allichayninman yaykuymanta patachapi riqsichisqa kunakuykunawan kusqa, marcos legislativos nisqa chaymanta mecanismos judiciales nisqapawan extrajudiciales nisqapa chaninchaypaq ruwanakunapas kamachisqakunapas churana.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Ruwasqa qallarichisqa, marcos legislativos nisqa chymanta judiciales hinamanta extrajudiciales nisqakunapa ruwanankunapa qatipaypaq kitikuna pura kitiktikunallapas rimanakuypa apakunankuna	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): marcos legislativos nisqa chaymantas mecanismos judiciales y extrajudiciales nisqaruwanakunapi qatipaypaq kitikuna pura rimanakuypaq kanakunawan tarikun.
		Hucha hina riqsisqata derechos humanos kiriyan tupaq, personas jurídicas nisqaman chay huchamanta kamachakuyta churaymanta huchakukamayuy mastariypaq kaqkuna tupuy.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	nisqapa responsabilidad penal nisqamanta allichanapaq kamachikuna hamutay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): kamachina hamutay yanapaq ruway willay.

		Valorar la conveniencia de clarificar o explicitar las normas de derecho interno de las que se desprende la responsabilidad de las empresas de prevenir impactos adversos a los derechos humanos. Derecho interno nisqamanta llusiq empresakunapa derechos humanos kirykuna harkakuypaq kamachakuy, kamachikuqkuna chuyanchanapas yachachinapaqpas allin kasqan yupaychana.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Derechos humanosman kirykuna haykakuypi empresakunapa kamachakuyninmanta ukullapaq kamachikuna teupuq ruwanmanta willay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2023): ruway willay.
89	Harkakuq runakunapa waqaychayninpaq suyukunapa imayna ruwananman imayna yaykuymanta willakuy chiqichiy.	Waqaychaykuna kana kaptinqa, qari warmi harkakuqkuna chayman rinanpaq, yachaykunamanwan rimaykunaman tupaqwan, harkakuq runakuna waqaychaypa imayna kitipurapa ruwanankuna purisqanmanta willakuy chiqichina.	MINJUSDH MINCUL MINAM	Achka uyñiykuna apakusqan chay llaqtakunapa rimayninkupi, harkakuq runakunapa waqaychayninpa kitikuna purapa ruwanankunaman yachayninman rimaninman tupaq willakuy haywaq chiqichiypaq willakuqkuna,	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2021): yachayman hinamanta rimayman tupaqwan waqaychaq runakunapa waqaychayninpa ruwanakunamanta willakuypaqwan chiqichiypaq siqikuna.
		Kay pacha harkakuqkunapa imayna tarikusanmanta willay ruway.	MINAM	Perú suyupi kay pacha harkakuqnapa imayna kasqanmanta willay.	MINAM	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): kay pachakuna harkakuqpa imayna kasqanmanta willay.

90	Llumpay corrupción nisqakunawan kamasuni kirisqa runakunapa allichaypapas, kamachikuy runakuna kamachaqpas, PR-CER humalliy hukllawaqpas, hinaspa, kaqllamanta mana apakunanpaq, pampachanapaq, chaymanta kamakuypi qawasqa sapaq ruwaykunapaq waqaycha tupuy hukllawaq kamachisqakuna-paqpas, utqayman hinamanta yaykunalla ruwaykuna purichiywan tanqariy.	Corrupción nisqakunapi huchachasqa empresakuna reparación civil nisqaman qullqi kutichipunankupaq waqaychaypaq marco legal nisqa churay hina, empresakunapa corrupcionamanta huchamanta responsabilidad administrativa nisqa hukllawayninta, wanachiypi kamakuspa Peru suyu ruwasqa allin puriykunata. PR-CER humalliqwan, allinmi kay aypasqakuna yapapasqa kanan, mana yapamanta apakunanpaq, panpachanakunapaq, allichaypaq hina, kamasuni kirisqa runakunapa allichayninman kaq hina chaymanta yaykuna hina ruwaykuna purichiq ruwaykunawan.	SIP - PCM, MINJUSDH chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Rimarisqa ruwaykumanyta purichiywan tankaypaq hayka ruwaykuna.	SIP - PCM	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022-2023): apakuykuna pariqsichiyin hinamanta tanqaynin ruwaykuna wiñariy Meta (2024): ruwasqa hamutay.
91	Empresakunapa ruwayninkunapi llamkaq warmakunapa, waynakunapa Kamachikuykuna kiryimanta allichaypa ruwanankuna waqaychay.	Responsabilidad administrativa nisqa hina penal nisqa hina huchakuqkunapa wanachiylaanpi kamakuspa, wawakuna hinamanta uyñiqkuna llamakaywan kirisqakuna allichaywan allinyachiypaq kaqkunalla hinamanta yaykunalla ruwaykuna mana kachkaptinpas.	MTPE, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi.	Uyñiq wawakunapa llamkaynipi qariwarmi wawakuna, wayna sipaskuna akllasqakunapa llapanpi waqaychaypaq allin	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2023): wawapawan ayñiq llamkaypi riqsisqa qari warmi warmakuna wayna sipaskuna llapan

				ruwaykuna.		waqaychaypaq ruwanakuna qispichiy.
		Manas tarisqachu pisi watayuq llamkaqkuna pitwiypi allin yachay mana qullqillapq servicios jurídicos nisqamanta willakuyta. Kaykunas qawarinan uchuywan taksa empresakuna imayna kasqata.	MTPE, MINJUSDH chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi.	Waayna sipaskunapa llamkananpaq huhuyñiykuna mañakuypi kaq yachachiypaq hayka pitwiykuna.	MTPE	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): wayna sipaskuna llamkananpaq uyñiykuna tramte nisqapi tarikuq humachaypaq 50 pitwiykuna Meta (2023-2025): 2022 wata pitwiykunaman hina manaraq riqsichisqa.
92	Empresakunapa ruwayninkunapi LGBTI runakunapa Runa waqaychana kiriymanta allichaypa ruwanankuna waqaychay.	Willakuykuna, ruwanankunawan churasqa ruwaykuna, hinaspa wanachikuykuna empresakunapi waqaychaqchata ruwanan, suyukunapa tupunman hina, allichayman tupaq ruwanakunata hina, willakuqkuna hinapa chaninchaynin hinamanta sapallan kaynin yupayachaq, chaynapi LGBTI runakun chaykunaman yaykunman mana pipa harkakusqan.	MINJUSDH, kamachakuyninku ukupi MTPE yanapasqan.	LGBTI en las empresaskunapi LGBTI runakunapa kiriyninkunamanta ruwaykunapa qallarichiypaq pusaq qillqa.	MINJUSDH	(2021)Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022): llamkaykuna apakusqanpi wanachiypi allichay hinamanta mana yapa apakunanpaq waqaychaypa ruwanakunaqallari-chiypaq pusaq qillqa huk hamutaypa ruwaynin

Meta (2023-2025):
qallarichiyman
apachiy willay.

Iskay yupa munay: empresakunapa ruwanankunapi Runakuna waqaychana kiriyninkuna allichapaypaq sistemas judicial chaymanta extrajudicial kallpanchay.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichimanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
93	Llamkaykunaman-tawan kay pachamanta mana kasukuykunamanta hinamanta huchallikuykunamanta kamachikuywan llamkaqkuna yachachiypaq takyasqa patacha paqarichiywan qallarichiy.	Kaykuna allin ruway atiq kananpaq chaymanta chay ruwaykuna kay rimanaman tupaq debido proceso derecho suyukunapa tupunkunapa kamachiyninwan allichanapaq, llamkaymantawan pachamanta yachaypi, faltas administrativas nisqa chaymanta huchakunamanta kamachikuywan llamkaqkuna yachachinapaq patacha qallarichina.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Ruwasqa qallarichisqa yachachiy patacha.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2021): 1 ruwasqa patacha. Meta (2022): 1 qispichisqa patacha Meta (2023-2025): 1 patacha qispichispa aypasqankunamanta watanpi willay.
94	Kamachikuywan llamkaqkunapaq, harkakuqkunapaq, kamachikuy ukupi llamkaqkunapaq chaymanta qispichiyman tapuqkunapaq unanchasqa, runa	Empresakunapa ruwayninkunapi allichay yachaypi ruwanan kallpanchay, kamahiywan llamkaqkuna, qatipaqqunawan chay ukupi llamkaqkuna chaymanta qatipaqqann llamkaqkuna, empresakunapa ruwayninkunapi allichay yachaypi ruwanan kallpanchachiq, ruwana hinalla yaykuna hinalla ruwanakuna haywanapaq, alli alinmi kamachikuywan ruway qatipay	MINJUSDH, AMAG, Poder Judicial chaymanta Ministerio Públicowan rimanakuypi	Ruwasqakuna chiqichisqakuna pusaq qillqa.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq.

	waqaychaymanta kiriykunamanta wanachiywan qatipaypaq imayna ruwanakuna kallpanchaq, kamachikuywan allichaymanta willakuypaq kaqkunawan empresaskunaman-tawan runa waqaychanamanta suyukunapa tupunan mirachiywan chiqirichiy.	ruwayninkunapi suyukunapa tupunanwan ruway yanapaq, willakuy patachawan sapaq kaqla qillqakuna mirachiywan chiqichiy.				
95	Empresapa ruwayninkunapi runa waqaychana waqaychaypaq kamachikuywan mana kamachikuywan imayna ruwaykuna chiqichiy.	Marco jurídico nacional nisqapi chaymanta, carga de la prueba nisqa hina kaykunata hukllawaspa, derechos humanospi kirikuymanta empresakunapa kamachakuynin kamaykunapi allichaymanta yachaykunapi kaqkuna ruwanakunata qawarichina hinamanta chiqichina.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Qallarichisqa judiciales chaymanta extrajudiciales nisqakunapa ruwanankunapa chiqichiy ruwasqankunaa-manta willay.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq. Meta (2022-2025): judiciales y extrajudiciales implementadas. qallarichisqa judiciales y extrajudiciales nisqapa ruwanakunapa chiqichiypa ruwasqankunamanta willay.

Kimsa yupa munay: Empresakunapa ruwananpi runa waqaychanakuna kiriyninkuna allichapaypaq empresakunamanta llapan ruwayninpi imayna ruwanakuna ruwaykuna kallpanchay.

	Ruway	(Riqsichiy/chaninchay) imakuna	Ruwaypi kamachasqakuna	Ruwasqa riqsichiq	Ruwasqa riqsichiqmanta kamachasqa	(Watapi) aypana (watapi)
96	Empresakitikunapas sociedad civilpas, pueblos indígenas u originarios nisqapas, sindicatoskunapas chaymanta kamachasqa estadokuna huñukunapas chay patachaypi kamachakunanapaq, llamkaq huñukunapa chaymanta qispisqa empresakuna kitipa qallarichisqan, debida diligenciapa ukunpi empresakuna imayna ruwayninkuna qatipaypaqwan qawayriq imayna ruwanankuna, paqarichiywan qallarichiy.	Willakuyninkupa imam kaq ruwayninta waqaychaspa chaymanta, tupaptinga, wanachiykunata qallarichispa, empresakunapa ruwayninpa kirisqankuna hina kaptipqa, chusaq runakunamantahinamanta yuyaq runakunamanta willakuynintapas chaymanta mañakuynintapas empresakuna utqayman ruwanan. kay ruwayqa, allichaypa ruwanankunapi kamachakusqa, 87 ruwanapi qallarín.	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan rimanakuypi	Empresa kitikunapi debida diligenciapa ruwanankunapaq qatipaywan qawariy ruwanakuna.	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq Meta (2022): 1 Allichasqa qatipaymantawan qawariymanta ruwanakuna Meta (2023-2025): 1 r empresa kitikunapi debida diligenciapa ruwanankunapi aypasqakunawan ayñikuna watanpi willay.
97	empresa kitikunawan, qispisqa llaqta runakunapawan ,	PR-CERpa yachayninkuna, hinamanta akllasqa empresa kitikunapad huwarisqa, MINJUSDH debida diligenciapa	MINJUSDH, chaymanta sapaq kuñuwan	Ruwasqakuna huñunakuypi riqsichisqakuna	MINJUSDH	Línea base: mana línea baseyuq

	kamachasqa estado kitiwan, Hinapi paqariq llaqtakuna utaq sallqapi kaq chaymanta chala hinamanta llamkaqkunapa huñun kamachinakuyupi, akllasqa pusaq qillqa mirachiy.	ruwanankuna qallarichinapaq, ayllu huñukunapa chaymanta riqsiy tupuypiwan línea de base nispapi chaymanta wakin utqachinapiraq rimanakuna utqachisqapa akllasqa patachakuna mirachinqa.chay qillqakunas kanqa imayna ruwaykunaman tupaq ruwaykunapa ruwasqan, hinaspa kanqa hatu huñunakuyupi riqsichisqa. Kay patakunas qawarinqa, COVID-19 rayku pandemia nisqata hina, uchuywan taksa empresakunapa imayna kasqantapas, imapi empresakunapa ruwaynita.	rimanakuyupi s	pusaq qillqa.		Meta (2021): 1. pusaq qillqa ruwaypaq ruwasqa kamachisqa llamkay huñu Meta (2022): 1. riqsichisqa watanpi rimanallapaq pusaq qillqa.
--	--	--	-----------------------	----------------------	--	--

V RAKI

RURAY, QATIPAY, CHANINCHAY, KUNANCHAY EMPRESAKUNAMANTA, RUNAKUNAPA KAWDAYNIN WAQAYCHAYMANTA SUYUNTINPI ALLICHAKUYTA

5.1. Empresakuna, Runakunapa KawsayninWaqaychay ruranapaq Kamachikuykuna, tukuy suyukunapi kamachikuykunapas chaymanhina ruranapaq

PNA rapipi qillqa kasqanman hinaqa, Estadopa imayna llamkayninga ancha hatipasqam kachkan llapa agencia gubernamentales nisqapa. Chaymi, OCDE kay hatipayta kaynata hina riqsin, “Yachay tupuy chaynataqmi kay entidades públicas tarisqanqa hina pacha puririsqanpipas tarikunqa kaywan Instituciónpa allin llamkaynin kananta munaspa, munasqankuwan utaq rurana kaqwan tupachinapaq” (OCDE/PUMA, 1998). Huk ruru tariy atinapaq (atisqa) kayqa atisqaqa kanqa huk ñawpaq haypaywanmi (Imataq haypana karka), kaypiqa huk munasqa haypana kaqwanmi hinasqa kanan, chaynataq rurasqa tupuynin taripasqa atinawanmi kanan. Kay tukuyninqa riqsisqa kanman “Institución wasi llamkaqpa ruraynin wakichisqa qispichisqa, hatun llamkaywan llamkaynin haypay munasqa imayna allin puririchisqapa tupuynin riqsichisqa” (Bonnefoy & Armijo, 2005).

Hina kaynapitaqmi, ONUPI huñu llamkaqkuna empresakunamantawan runakuna waqaychana kamachikuykunamanta, pusariq kamachikuykuna nisqanta chaynallataq huk suyukunapi ruraykunata hatipaspan, kunan “huk sinchi hatipananta” PNA nisqapa allin llamkayninta “Empresakunapa llamkayninpi runakuna waqaychanapaq kamachikuykuna mana allinta rurasqanmanta sasachakuykuna chiqaq haypasqa kaqmanta waqaychay, harkay, allichaykuna” kaypaqmi “Kamachiq PNA nisqapi maykama tupunan riqsichisqanmanmi hapipakunan” kay hatipanankupaqa “ruranmanku huk sapan entidad utaq huk yachaysapakuna” hinaspa hinanan “munaq kaq tapukuqkunata”. Chaniyuq nintaqmi llamkay huñukuna, hatipaykuna kasqanpi qinanan “[...] huk empresakunapa chaynallataq runakuna waqaychanapaq kamachikuy chaynallataq hatun kamachikuqkunapa, empresakunapa purichiq kamachikuykuna hinasqawan llamkaynin allin kaq atipana chaninchanapas hinasqataqmi kanan” (ONU. Huk empresakunamantawan, llapan suyupikunapi empresakuna hinataq runakuna waqaychanapaq kamachikuykunamanta huñu llamkaqkuna, 2015, p. 11)

Kay ruraykunata sapinchasqata uyaspa, PNA nisqa kaynakunawan qispichinata, hatipanata, qawarinata, hatikachinata qinaykun.

5.2. PNA 2021-2025 Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiy

PNA 2021-2025 Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiniyuqmi kanqa, kayqa quqariykunamanta apakuynintam apanqa chaynallataq ruwaykunawan pusanapaq ruwaykuna chaynallataq haypay munasqapa, allin willakuykuna, maskasqan, hinataq apurawman gestión ruranapaq haypasqa chuya allin qispichiy purichinapaq atiy tikrayninkunamanta chiqaqniyuq willakuy qawaywan hukllawasqa kanqa.

Hukllawayqa, PNA nisqapa kapuqnin hinaqa MINJUSDH nisqapi, Política Nacional kasqanwanmi allin, atipayninkunapi justicia haypachiq chaynataq runa waqaychanamanta política kaq qatipachiy, llamkanchiy, rimanachiy, allichay ruraq veceministerio runa waqaychaq hinataq justicia qaypachiypi

llamkaqmi ruranan.

Chaynallataqmi, Runa Waqachanamantawan Empresakunamanta PNA qawariy, ruray, hukllawayman qatiq documentomanta rimariypi Consejo Nacional runa waqaychaymanta kamanchakuyninta riqsisqanpa. Kay yachaypa munaynin kaqkuna:

- Tukunapa ñawpariqnin kaqmanta ñawpata willay
- Chuya prácticas públicas kallpachay, qullqi qawarichiy hinataq Ilaqta runa empresapiwan runa waqaychaymanta runakuna rimarinanku
- PNA ñawpaqman puririsqanpa yachaykunaman qinanapaq yachaykuna rikurichiy, hinataq
- CER nisqamanta runa waqaychanamantawan empresakunamanta llapan suyu Estadopiwan ñawparichisqan hatipay, sapa estatal nisqa llamkaqkunapa rurananta riqsispa hinataq huk llamkaqkunata haykuspa chaynataq, huklawmanta sasachakuyki tarikuqkuna harkanapaq runa waqaychana kamachikuykunata riqsispa kunanyachiy

Hinataq, PNA Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiy ONU nisqapa EPU nisqapi kuskanchasqa, hinataq ONU nisqapa 2030 llamkaypa haypayninkuna runa waqaychana kaqkuna kunaykunaman kuskanchasqa yachayninpi kanqa. Kaynapiqua, kimsan rimanakuykuna apasqa kanqa:

Qinaypi yanapay chaynallataq hina mana samaspa llamkay kuskanchaypi kachariy, Chay hina Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiy hina, kikinmantaq Estado, Empresarialpi llamkaq, Ilaqta runakuna, hinapi paqariq Ilaqtakuna, sallqa hinataq chala, sindicatos, chaynataq llapan Ilaqtakunawan MINJUSDH nisqapi kay rimanakuykunapi hatarinqa:

- 1.- Poder Ejecutivo entidadkunawan huñukusqa. PNA uyasqanku pachapi ña ñawpamanta kaq PNA nisqapaq poder ejecutivowan hina riqsisqa, Resolución Viceministerial N° 01-2019-JUS nisqawan paqrichisqaqa, 40 entidades kaqwanmi kachkan, aswanqa PNA qinaypiqa yapakunmankuraqmi
- 2.- Huk Estado, empresakunapa, sindicatokunapa, hinapi paqariq Ilaqtapaq chaynallataq Ilaqta runakuna llamkaqkuna hina chaynataq internacionalpi huñukunawan internacionalkuna yanapaypi umalliqkunapa huñunakuypa qispichisqan. PNA uyaypiqa hina kayna huk pacham ña sapinchasqaña tarikun hinaqa kayqa PNA nisqantakaman Resolución Viceministerial N° 01-2019-JUS rurarka. Chayna, hina kay 132 instituciónwan kaqa hinam llamkanqa aswan Ilaqkaqkunatakuskanchastin. Chaynallataqmi, qinay pachapiqa multiactor kuskanchanapaqa, huk huñumantam iskay huñuta hispichinqaku huk aslla yupay huñuwan, sapa huñupi actorninkuna niyninkunawan
- 3.- Huk llamkana hinataq hinapi paqariq Ilaqtakunawan PNA Imayna qatipay, qawapay, chaninchay kunanyachiyqa instituciónkuna kallpanchay, hina chaynataq entidadkuna kuskanchaq hinapi paqariq Ilaqtarunakunapa ruwayninman hatiqkunaman hina llamkaqkuna, artículo 9 de la Ley N° 29785 nisqapi qinasqaman hina unanchanku, PNA ruraykuna llamkaypa ñawpaqninta rimanakuyki tapukuy apakunan manaraq qinasqa kachkaptin

PNA qinay pachapim kaykuna unanchasqa kaq, kay rimanakuykunapa llamkayninpaq kamachikuykuna internacionalespi estándares kaqkunata hatipanka

5.3. PNA 2021-2025 imayna qatipay, chaninchay, kunanchaypas haykapi qispichiy

Llamkay kimsa puriypim qispin: (i) imayna ruranapaq rimanakuykuna ruray, PNA 2021-2025 nisqanpihina, (ii) imayna qatipanapaq ruraykuna (churay, willakuy, willakuy qatipay, hukkunapas); (iii) qatapasqakunapi ima ruray (qispisqan chaninchay, sapa wata willay, patachanapaq tablero) chaymi

Ilaqtapi chaninchayta allinyachinqa; hinaspa, (iv) lliw PNA kunanchay

Nisuntaq PNA 2021-2025 arí nisqa kanqa Nº 5 Suyuntinpi Runakunapa kawasyanin Waqachanapaq Allichakuy 2018-2021 qispiptinmi, chay kamachikuynimi kanqa kunan wata diciembre killakama. Chayraykum, suyuntinpi Allichakuypa kamachikuyninmanhina, PNA kuskanchakunqa Suyuntinpi Runakunapa Kawsaynin Waqaychanapaq 2022-2030 Kamachikuyninmanhina, chaymi rurasqa kanqa puririsqanhina, Runakunapa Kawsaynin Waqaychanapaq Umalliqmi chayta rurachinqa.

Imayna winayninkunam qatinqin tablapí kachkan:

Tabla 9. I Puririy: imayna qatipay, chanichay, kunanchaypas

Puriy	Imamantaq nin
Riqsinakuna tariy qatipanapaq, takyachiqninkuna, haypanapaqpas	PNA 2021-2025 nisqapi riqsinakuna churasqa yachaykunawan
Imaynataq chay llamkay kanqa	Llamkayqa Kanqa qatillanpi chaninta qawarikuspa yachaymanhina.
Pikunataq, imatataq ruranqaku qatipaspa	Imayna ruranatam churana (ruraqkuna, rurayninkuna) chaywanmi imayna willakuy kasqanta yachanqaku, chaninchanqa, hapirinqa willakuykunata. Ruraqkuna kachkan: · Willakuqkuna · Llamkan patachaq · Willakuy hapiriqkuna
Allichakuykuna, riqsinapaq qillqa huntachinakuna churay	Kay qillqa huntachisqapim kan chuya, chiqap “imatataq” riqsinapaq tupun, ‘imaynatataq’, ‘haykapitaq’ tupunku, ‘mayqintaq’ willakuy huqarisqan ‘pitaq’ paqarichin, hapirin chay willakuyta. Huktam ruran chayta qatipakuspa ONU imayna Runakunapa Kawsaynin Waqaychay nisqan riqsinapaq, EPU nisqapas, 2030 haypanakuna, OCDE nisqankuna, Amerikapura llamkasqan, PNA riqsichisqanman tupasqankuna.

Tabla 10. II Puririy: Imayna qatipay, chaninchay, allichaykuna

Puriy	Imamantaq nin
MINJUSDH Qatipanapim willakuyta Huqarina	Llamkaymanta sapa qawachiqtam riqsichinapaq churanan Llamkaqkunapa yachaynintam huntapachin imayna kasqan willakuyta yupaspa riqsichinapaq. Haykapikama riqsinapaq willakuqkuna willanankutam churana kanqa
Kuti kutimanta qatipanata churana (willakuy, yachapay)	Sapa kuti willakuyta kasqanta churana imayna kasqanta, yupasqatapas. Sapa kuti willakuy ruranapaq churana Qawapana, arí nina sapa riqsinapaq puririsqan churasqakunata, tupaqmanhina, kaqmanhina, kamaqta, llamkaqkunapa allin willakusqantahina.
Llamkanapa willakuyninta qawapana, allichapana	Imapas musuqyachiyqa kasqanmanhinam kanan. PNA niqapi haypanapaq kaqqa manam pisinachu, chayqa Estadopa llamkanampaq kaqmi. Sapa kuti huñunakunata churana DGDH nisqawan llamkaqkuna PNA nisqapa qawachisqanta qatipanapaq. Chay huñunakuypim qatipanaku puririsqankuta hinaspa sasachakuyta tarinqaku allichanankupa. Kay qatipaykunam haypanakunata yapanman, musuq riqsinakunatapas chaywanmi aswan allinta tupusqa kanqa.

Tabla 11. III Puririy: Ilamkanapa qispisqankuna ruray

Puriy	Imamantaq nin
Qispisqankuna chaninchay	Qispisqankuna chaninchaytaqa sapa watam riqsichin Suyuntinpi Runakunapa Kawsaynin Waqaychaq Consejoman, PNA nisqapa tukuy Llamkaqkunapa Mesanmanpas.
Patachanapaq tablero	Kay Ilamkanawanmi qawan (chaynallata, ñiqichasqata) PNA nisqapi kamachisqanhina ruranapaq, haypanapaq, chaymanhina utqayman ima kasqan willasqan qawapanapaqpas.

Tabla 12: IV puririy: PNA llapan kunanchay

Puriy	Imamantaq nin
PNA 2021-2025 nisqapa qispisqan chaninchay	PNA Chaninchay, kunachayninpas Runakaunapa Kawsaynin Waqaychaymanta Suyuntinpi Llaqta kamachinamanmi hapipakunqa.

Willakusqankuna

Aequales. (2020). Ranking PAR 2020: Informe de resultados. Lima.

AGAP. (2020). Medidas de prevención y buenas prácticas contra el coronavirus (COVID-19). Lima.

Asociación para los Derechos de la Mujer y el Desarrollo-AWID (2004). Derechos de las mujeres y cambio económico. N° 9, agosto 2004, recuperado de https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/nterseccionalidad_-_una_herramienta_para_la_justicia_de_genero_y_la_justicia_economica.pdf

BCRP. (2021). Reporte de inflación: Panorama actual y proyecciones macroeconómicas 2021-202. Marzo 2021. Lima: BCRP. Disponible en <https://www.bcrp.gob.pe/docs/Publicaciones/Reporte-Inflacion/2021/marzo/reporte-de-inflacion-marzo-2021.pdf>

Bonnefoy, J. C. & Armijo, M. (2005). Indicadores de desempeño en el sector público. Santiago de Chile: Instituto Latinoamericano y del Caribe de Planificación Económica y Social.

ComexPerú. (2020). Las MYPE peruanas en 2019 y su realidad ante la crisis. Lima. Disponible en: <https://www.comexperu.org.pe/articulo/las-mype-peruanas-en-2019-y-su-realidad-ante-la-crisis>

Confiep. (2019). Estudio sobre empresas y los derechos humanos en el Perú. Lima: Confiep.

Confiep & Pacto Global. (2019). Guía para el sector empresarial peruano sobre empresas y derechos humanos. Lima: Confiep & Pacto Global.

Defensoría del Pueblo. (2021). Reporte de Conflictos sociales N° 205. Disponible en <https://www.defensoria.gob.pe/wp-content/uploads/2021/04/Reporte-Mensual-de-Conflictos-Sociales-N%C2%B0-205-marzo-2021.pdf>

Gamero, J. & Pérez, J. (2020). Nota técnica. Panorama laboral en tiempos de la covid-19. Perú: Impacto de la covid-19 en el empleo y los ingresos laborales. Disponible en https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_756474.pdf

Idehpucp. (2018). Rutas para la implementación del Plan Nacional de Acción de Empresas y Derechos Humanos en el Perú: Memoria del conversatorio. Lima: PUCP.

INEI. (2020a). Informe técnico: demografía empresarial en el Perú. III Trimestre 2020. Lima: INEI. Disponible en https://www.inei.gob.pe/media/MenuRecursivo/boletines/boletin-demografia_empresa.pdf

------. (2020b). Informe técnico: comportamiento de los indicadores de mercado laboral a nivel nacional N° 4. Trimestre: Julio-Agosto-Septiembre 2020. Lima: INEI.

------. (2018). Cuenta Satélite de la Economía Informal en Perú. Lima.

Ministerio de la Producción. (2019). Estadística MIPYME. Lima: Ministerio de la Producción. Disponible en <https://ogeiee.produce.gob.pe/index.php/en/shortcode/estadistica-oe/estadisticas-mipyme>

Ministerio de Justicia y Derechos Humanos—MINJUSDH. (2019). Metodología del proceso de elaboración del Plan Nacional de Acción sobre Empresas y Derechos Humanos. Lima: MINJUSDH.

Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos—OCDE. (2020a). El covid-19 y la Conducta Empresarial Responsable. Nota preparada por el Centro de la OCDE para la Conducta Empresarial Responsable, pág. 10. Disponible en: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=130_130612-ye-j4uhtct8&title=El-COVID-19-y-la-Conducta-Empresarial-Responsable

------. (2020b). Estudios de la OCDE sobre políticas públicas de conducta empresarial responsable - PERÚ. París: OCDE. Disponible en: <https://mneguidelines.oecd.org/Estudios-de-la-OCDE-sobre-politicas-publicas-de-conducta-empresarial-responsable-Peru.pdf>

------. (2018). Guía de la OCDE de debida diligencia para una conducta empresarial responsable. París: OCDE. Disponible en: <https://mneguidelines.oecd.org/Guia-de-la-OCDE-de-debida-diligencia-para-una-conducta-empresarial-responsable.pdf>

Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos—OCDE et al. (s/f). Empresas responsables: Mensajes claves de los instrumentos internacionales. Ceralc. Disponible en <https://mneguidelines.oecd.org/Joint-brochure-instruments-Responsible-supply-chains-in-Asia-Project.pdf>

Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos—OCDE/PUMA. (1998). Best Practices Guidelines for Evaluation. Policy Brief Nº 5. París.

OEA. Asamblea General. (2016). Promoción y protección de los derechos humanos. AG/RES. 2887 (XLVI-O/16). 14 de junio.

------. (2014). Promoción y protección de los derechos humanos en el ámbito empresarial. AG/RES. 2840 (XLIV-O/14). 4 de junio.

OEA. CIDH. (2019). Empresas y derechos humanos: estándares interamericanos. OEA: Washington D.C., párr. 414 (A.2).

ONU. Comisión de Derechos Humanos. (2005). Derechos humanos y empresas transnacionales y otras empresas comerciales. E/CN.4/RES/2005/69. 20 de abril.

ONU. Comité para la Eliminación de la Discriminación contra la Mujer. (2009). Recomendación general núm. 26 (2008), sobre las trabajadoras migratorias. CEDAW/C/2009/WP.1/R.

ONU. Consejo de Derechos Humanos. (2014). Los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas. A/HRC/RES/26/22. 27 de junio.

------. (2011a). Los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas. A/HRC/RES/17/4. 16 de junio.

------. (2011b). Informe del Representante Especial del Secretario General para la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas, John Ruggie. A/HRC/17/31. 21 de marzo.

ONU. Experta Independiente sobre el disfrute de todos los derechos humanos por las personas de edad. (2018). Informe de la Experta Independiente sobre el disfrute de todos los derechos humanos por las personas de edad. A/HRC/39/50. 10 de julio, párr. 57.

ONU. Grupo de Trabajo de Expertos sobre los Afrodescendientes. (2020). Visita al Perú Informe del Grupo de Trabajo de Expertos sobre los Afrodescendientes. A/HRC/45/44/Add.2. 21 de agosto, párr. 24, 25, 50, 82, 90 y 130.

ONU. Grupo de Trabajo sobre el Examen Periódico Universal. (2018). Informe del Grupo de Trabajo sobre el Examen Periódico Universal: Perú. A/HRC/37/8, párr. 111.17, 111.41 y 111.45;

----- (2012). Informe del Grupo de Trabajo sobre el Examen Periódico Universal: Perú. A/HRC/22/15, párr. 116.113; ONU. Comité de los Derechos del Niño. (2016). Observaciones finales sobre los informes periódicos cuarto y quinto combinados del Perú. CRC/C/PER/CO/4-5, párr. 24.

ONU. Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas. (2020). Relación entre la cuestión de las empresas y los derechos humanos y las actividades de lucha contra la corrupción. A/HRC/44/43. 17 de junio, párr. 58-60.

----- (2018). Informe del Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas acerca de su misión al Perú. A/HRC/38/48/Add.2. 9 de mayo.

----- (2017). Informe del Grupo de Trabajo sobre la cuestión de los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas. A/HRC/35/32, 24 de abril.

----- (2016). Orientación para los Planes de Acción Nacionales sobre las Empresas y los Derechos Humanos. Ginebra, pág. i.

----- (2015). Orientación para los Planes de Acción Nacionales sobre las Empresas y los Derechos Humanos. Ginebra, pág. 11.

----- (2014). Informe: Los derechos humanos y las empresas transnacionales y otras empresas. A/69/263. 5 de agosto, párr. 2.

ONU. Relator Especial sobre la Situación de los Defensores de Derechos Humanos. (2020). Informe del Relator Especial sobre la situación de los defensores de los derechos humanos, Michel Forst. A/HRC/46/35/Add.2, 22 de diciembre, párr. 19-24.

RMF & Centro Vincular-PUCV. (2020). Estudio regional 2020: ¿Minería responsable en América Latina y el Caribe? Evaluando cómo las empresas mineras abordan cuestiones de interés público. Lima.

